

01.2020

διαΝΕΟσις

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ & ΑΝΑΛΥΣΗΣ

Συγκριτική Ανάλυση Ένταξης Μεταναστών και Προσφύγων στην Ελλάδα

Προσωπικές Εμπειρίες, Βέλτιστες Πρακτικές,
Προτάσεις Πολιτικής

Βασίλης Λεοντίσης, Βασιλική Τσαγκρώνη, Γιώργος Βοσινάκης,
Ρωμανός Γεροδήμος, Διονυσία Δημοπούλου, Γεώργιος Καρυώτης,
Δημήτρης Σκλεπάρης

Ιανουάριος 2020

Ομάδα Έργου

Συντονιστές

Βασίλης Λεοντίσης

Επικ. Καθηγητής Σπουδών Παγκοσμιοποίησης, Πανεπιστήμιο του Brighton

Βασιλική Τσαγκρώνη

Επικ. Καθηγήτρια Συγκριτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο του Leiden

Ερευνητική Ομάδα

Γιώργος Βοσινάκης

lasquare

Ρωμανός Γεροδήμος

Αναπλ. Καθηγητής Διεθνούς Πολιτικής, Πανεπιστήμιο του Bournemouth –
Ιδρυτής του Greek Politics Specialist Group (GPSC)

Διονυσία Δημοπούλου

lasquare

Γεώργιος Καρυώτης

Επικ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης

Δημήτρης Σκλεπάρης

Λέκτορας Πολιτικών Ασφάλειας, Πανεπιστήμιο του Newcastle

Περιεχόμενα

Εισαγωγή - Πλαίσιο Έρευνας, Στόχοι, Μεθοδολογία και Δομή	9
1 Μέρος 1ο: Έρευνα Τεκμηρίωσης	15
I Μοντέλα Μεταναστευτικής Πολιτικής: Επίκαιρα Ερωτήματα.....	16
II Η Αμφίδρομη Ενσωμάτωση: Στάδια και Οφέλη.....	20
III Ένταξη Προσφύγων και Μεταναστών: Εμπόδια, Προβλήματα, Ανάγκες.....	22
IV Βέλτιστες Πρακτικές	26
V Η Προσφυγική Κρίση στην Ελλάδα: Μεταναστευτικές και Προσφυγικές Ροές, Υποδοχή, Ταυτοποίηση, Στέγαση, Ευρωπαϊκή Χρηματοδότηση.....	32
VI Ένταξη Προσφύγων και Μεταναστών στην Ελλάδα: Εθνική Στρατηγική και Πολιτικές Ένταξης, Μείζονες Προκλήσεις, Στρατηγικές και Στοχευμένες Προτάσεις	41
VII Ερωτήματα για την Έρευνα Πεδίου.....	51
2 Μέρος 2ο: Έρευνα Πεδίου.....	53
3 Μέρος 3ο: Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής.....	103
Η Ιστορία του Μοχάμεντ.....	115
Βιβλιογραφία – Πηγές.....	122

Ευρετήριο Πινάκων

Πίνακας 1.	Αφίξεις 1/1/2019 – 27/10/2019.....	35
Πίνακας 2.	Εταίροι-Παραλήπτες Ανθρωπιστικής Βοήθειας για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα.....	40
Πίνακας 3.	Επείγοντα Κονδύλια προς τις Ελληνικές Αρχές.....	40
Πίνακας 4.	Κονδύλια που Χορηγήθηκαν πριν από την Υπογραφή της Συμφωνίας με την Τουρκία (Μάρτιος 2016).....	40
Πίνακας 5.	Χαρακτηριστικά Δείγματος ανά Εθνοτική Ομάδα.....	58
Πίνακας 6.	Αναφερόμενα Εμπόδια στην Ένταξη στην Αγορά εργασίας για τους Μετανάστες στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	77
Πίνακας 7.	Θετικές Αξιολογήσεις των Μεταναστών στην Ελλάδα για τη Χρησιμότητα Παροχών και Δυνατοτήτων ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	79
Πίνακας 8.	Συστατικά μιας Καλής Ζωής ανά Ρεύμα.....	100

Ευρετήριο Εικόνων

Εικόνα 1.	Μήνυμα Όλων των Μεταναστών προς τους Έλληνες Πολίτες Σχετικά με το Πώς θα Ήθελαν να Αντιμετωπίζονται.....	101
Εικόνα 2.	Μήνυμα Όλων των Μεταναστών προς τις Ελληνικές Αρχές για το Πώς θα Μπορούσαν να Βελτιώσουν τη Ζωή τους.....	102
Εικόνα 3.	Ο Μοχάμεντ.....	121

Ευρετήριο Γραφημάτων

Γράφημα 1.	Αντιλήψεις για την Ίδρυση Τζαμιών στην Ελλάδα.....	12
Γράφημα 2.	Μηνιαίες Αφίξεις Προσφύγων στην Ελλάδα από Στεριά και Θάλασσα (2014-2019).....	34
Γράφημα 3.	Κυριότερες Εθνικότητες από Θαλάσσιες Οδούς (από 1/1/2019-30/9/2019).....	36
Γράφημα 4.	Δημογραφικό Προφίλ των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα.....	59
Γράφημα 5.	Θρησκευτικές Πεποιθήσεις των Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα.....	60
Γράφημα 6.	Συνθήκες Στέγασης των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών στην Ελλάδα και Ανά Εθνοτική Ομάδα (%)	61
Γράφημα 7.	Υψηκότητα των Παλαιότερων Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα.....	62
Γράφημα 8.	Αίτια Μετανάστευσης προς την Ελλάδα των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών και ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	64
Γράφημα 9.	Μελλοντικά Σχέδια ανά Εθνοτική Ομάδα.....	66
Γράφημα 10.	Ανώτατο Εκπαιδευτικό Επίπεδο των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών και ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	67
Γράφημα 11.	Κατοχή Βεβαιώσεων Σπουδών Μεταξύ των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών και ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	68
Γράφημα 12.	Απασχόληση Έξι Μήνες πριν από την Άφιξη στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	70
Γράφημα 13.	Τύπος Απασχόλησης Έξι Μήνες πριν από την Άφιξη στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	71
Γράφημα 14.	Απασχόληση Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	72
Γράφημα 15.	Τύπος Απασχόλησης για τους Μετανάστες στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	74
Γράφημα 16.	Ικανοποίηση από την Απασχόληση για τους Μετανάστες στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%).....	75

- Γράφημα 17.** Προβλήματα Ψυχικής Υγείας Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών Πριν και Μετά την Άφιξή τους στην Ελλάδα (%).....82
- Γράφημα 18.** Εμπειρίες Εμφανών Διακρίσεων Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών στην Ελλάδα (%).....83
- Γράφημα 19.** Αίσθημα Απειλής από Συγκεκριμένες Ομάδες Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών στην Ελλάδα (%).....85
- Γράφημα 20.** Ικανοποίηση με Διάφορες Πτυχές της Ζωής στην Ελλάδα Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών (%).....88
- Γράφημα 21.** Απόδοση Αρμοδιοτήτων σε Βασικούς Δρώντες Σχετικά με Διαφορετικές Πτυχές Ένταξης στην Ελλάδα Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών (%).....91
- Γράφημα 22.** Θετικές Αξιολογήσεις των Βασικών Δρώντων Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών (%).....94
- Γράφημα 23.** Αντιλήψεις των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών Σχετικά με τον Αντίκτυπο Άλλων Προσφύγων στη Ζωή στην Ελλάδα (%).....95
- Γράφημα 24.** Συναισθήματα Πρόσφατων και Παλαιότερων Μεταναστών Απέναντι στους Έλληνες Πολίτες (%) (έως 4 απαντήσεις).....96
- Γράφημα 25.** Αντιλήψεις για τις Αιτίες Ανταγωνισμού Ανάμεσα στους Μετανάστες και τους Έλληνες Πολίτες ανά Εθνότητα (%).....97

Ευρετήριο Χαρτών

Χάρτης 1.	1ο Ρεύμα Μεταναστών και Προσφύγων.....	10
Χάρτης 2.	2ο Ρεύμα Μεταναστών και Προσφύγων.....	11
Χάρτης 3.	Αφίξεις Προσφύγων στην Ελλάδα 01/01/2019-27/10/2019.....	35
Χάρτης 4.	Εβδομαδιαίος Χάρτης με Ένδειξη Χωρητικότητας και Πληρότητας (από 01/08/2017).....	36
Χάρτης 5.	Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Hot spots).....	37

Εισαγωγή - Πλαίσιο Έρευνας, Στόχοι, Μεθοδολογία και Δομή

Η κρίση του 2015-16 και η απότομη αύξηση των ροών από τη Μέση Ανατολή και τη Βόρειο Αφρική δημιούργησαν ένα πειστικό και πολύπλοκο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο στην Ελλάδα και την Ευρώπη. Το πλαίσιο αυτό χαρακτηρίστηκε από το κλείσιμο των συνόρων, τη συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας, τη δημιουργία προσωρινών δομών φιλοξενίας, συχνά ανεπαρκών, αλλά και από έντονη κοινωνική δυσαρέσκεια. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, από τις αρχές του 2014 και μέχρι τον Οκτώβριο του 2019, περίπου 2.050.000 άτομα διέσχισαν τη Μεσόγειο αναζητώντας ένα καλύτερο μέλλον.³ Οι χώρες της Νότιας Ευρώπης αποτέλεσαν και αποτελούν τα κύρια σημεία εισόδου στην Ευρώπη. Η δε Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, βρίσκεται στο επίκεντρο αυτού του φαινομένου.

³ Για πιο λεπτομερή στοιχεία βλ. https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean#_ga=2.30302134.809028841.1572511578-553484577.1542298728

Εξαιτίας της πειστικότητας του ζητήματος, η ένταξη μεταναστών και προσφύγων είναι ένα από τα κορυφαία επίκαιρα ζητήματα και προτεραιότητες πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η διαχείριση της ένταξης ούτως ή άλλως αλληλεπιδρά με όλες τις μείζονες προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα η Ευρώπη, όπως:

- Το δημογραφικό και η βιωσιμότητα του συνταξιοδοτικού συστήματος.
- Η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και η ποιότητα και ποσότητα του εργατικού δυναμικού.
- Το κράτος πρόνοιας και η παροχή δημοσίων υπηρεσιών.
- Η κοινωνική συνοχή και η κοινωνική ειρήνη.
- Και η ταυτοτική σύγχυση, η αίσθηση ανασφάλειας, η πολυπολιτισμικότητα, ο λαϊκισμός, ο εξτρεμισμός και η βία.

Στην Ελλάδα τα τελευταία 30 χρόνια έχουν υπάρξει δύο διακριτά ρεύματα μεταναστών και προσφύγων. Το πρώτο ρεύμα έλαβε χώρα στις αρχές και τα μέσα της δεκαετίας του '90, μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών

Χάρτης 1: 1ο Ρεύμα Μεταναστών και Προσφύγων

Πηγή: Επεξεργασία των συγγραφέων

καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Το μεταναστευτικό αυτό ρεύμα προήλθε κυρίως από τα Βαλκάνια και χαρακτηρίστηκε από παντελή έλλειψη κρατικής εμπειρίας και τεχνογνωσίας για τη διαχείριση της ένταξης. Η πρώτη αυτή γενιά οικονομικών μεταναστών (προερχόμενη κυρίως, αλλά όχι αποκλειστικά, από την Αλβανία) προσαρμόστηκε στην ελληνική πραγματικότητα με τρόπο αποσπασματικό και άναρχο. Ωστόσο, μετά από τρεις δεκαετίες, οι μετανάστες εκείνοι έχουν πλέον αφομοιωθεί στον κοινωνικό ιστό σε μεγάλο βαθμό, συνεισφέροντας στην ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Την τελευταία δεκαετία, λόγω της αναταραχής στη Μέση Ανατολή και τη Βόρειο Αφρική (Αραβική Άνοιξη, εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, πόλεμοι σε Ιράκ και Αφγανιστάν) ένα νέο ρεύμα βρίσκεται σε εξέλιξη. Το δεύτερο αυτό μεγάλο «ρεύμα» αποτελείται κυρίως από πρόσφυγες που εκδιώχθηκαν, εκτοπίστηκαν ή εγκατέλειψαν τις εστίες τους εξαιτίας πολέμων και εμφύλιων συγκρούσεων. Η εμπειρία ενσωμάτωσης (ή μη) της πρώτης γενιάς μεταναστών (1ο ρεύμα) μπορεί να αποβεί σημαντική στην κατανόηση των πραγματικών αναγκών και προβλημάτων που αντιμετωπίζει η δεύτερη γενιά και στις πολιτικές ένταξης που απαιτούνται.

Χάρτης 2: 2ο Ρεύμα Μεταναστών και Προσφύγων

Πηγή: Επεξεργασία των συγγραφέων

Λόγω των παθογενειών της ελληνικής οικονομίας, της δημόσιας διοίκησης και της παραγωγής πολιτικής, η ένταξη προσφύγων και μεταναστών αντιμετωπίζει πολλαπλά εμπόδια. Η δε εγχώρια συζήτηση για τη μετανάστευση έχει επικεντρωθεί στην ανάσχεση των μεταναστευτικών ροών και στους τρόπους άμεσης ανακούφισης των προσφύγων. Η δημόσια συζήτηση δεν αντιμετωπίζει επαρκώς τα καίρια ζητήματα της ένταξης/ενσωμάτωσης των νέων πληθυσμιακών ομάδων. Οι μετανάστες και οι πρόσφυγες αντιμετωπίζουν συστημική και πολιτισμική περιθωριοποίηση, πολιτική εργαλειοποίηση και λεκτικές και σωματικές επιθέσεις. Με τον σωστό στρατηγικό σχεδιασμό και τη συνεπή εφαρμογή πολιτικών, η ένταξη προσφύγων και μεταναστών μπορεί να μετατραπεί από στρατηγική πρόκληση σε στρατηγική ευκαιρία για την ελληνική οικονομία και κοινωνία.

Όπως φαίνεται και από έρευνα της διαNEOσις (2016)⁴, η ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει αρνητικά την παρουσία μεταναστών. Για παράδειγμα, θεωρεί ότι δεν βοηθάει στην επίλυση του δημογραφικού (74,5%), δεν εμπλουτίζει τον πολιτισμό μας (70,2%) και δεν έχει θετική επίπτωση στην οικονομία (63,6%). Η πλειοψηφία των πολιτών επίσης πιστεύει ότι η πα-

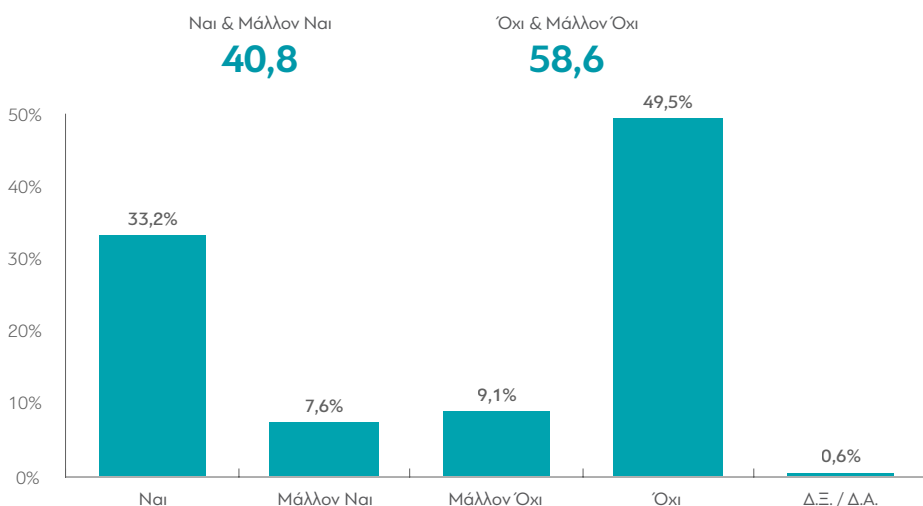
⁴ Βλ. Δημήτρης Καιρίδης, «Τι πιστεύουν οι Έλληνες για τους μετανάστες και τα ανθρώπινα δικαιώματα», διαθέσιμο στο: https://www.dianeosis.org/2016/02/apopsi_twn_ellinwn_gia_toys_metanastes/. Τα στοιχεία δεν διαφοροποιούνται σημαντικά στα επόμενα Τι Πιστεύουν οι Έλληνες (2017 και 2018).

ρουσία μεταναστών αυξάνει την ανεργία (69,8%) και την εγκληματικότητα (74,9%). Τέλος, η συντριπτική πλειοψηφία της ελληνικής κοινωνίας (94,5%) θεωρεί ότι ο αριθμός των μεταναστών στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια είναι «υπερβολικά μεγάλος». Παράλληλα, μία άλλη έρευνα της διαΝΕΟσις (2016) δείχνει πως, ενώ πάνω από 80% των Ελλήνων νιώθουν πολλή (36%) ή αρκετή (48%) συμπάθεια για τους πρόσφυγες, ποσοστό 55% είναι κατά της μόνιμης εγκατάστασης προσφύγων στην Ελλάδα.⁵

⁵ Βλ. διαΝΕΟσις (2016), Το Προσφυγικό Πρόβλημα και οι Έλληνες, διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/research/oi-ellines-kai-to-prosfygiko-provlima/>

Γράφημα 1: Αντιλήψεις για την Ίδρυση Τζαμιών στην Ελλάδα

ΕΡΩΤΗΣΗ: Εσάς προσωπικά θα σας ενοκλούσε η ανέγερση χώρων θρησκευτικής λατρείας των μουσουλμάνων (τζαμιών) στην Ελλάδα;

Πηγή: Τι Πιστεύουν οι Έλληνες 2016, διαΝΕΟσις

Οι αντιλήψεις αυτές αποτελούν κοινωνική και πολιτική πρόκληση καθώς αντικρούουν τα συμπεράσματα εκτεταμένων ερευνών και πορισμάτων (π.χ. ΟΟΣΑ 2018), που δείχνουν ότι οι μετανάστες συνεισφέρουν σημαντικά στην οικονομία, τη δημογραφική εξέλιξη και τον πολιτισμό των χωρών υποδοχής, ενώ ταυτόχρονα αποτελούν εμπόδιο για τη γρήγορη, αποτελεσματική και θετική ένταξη των μεταναστών στον κοινωνικό ιστό και την ισότιμη συμμετοχή τους στην κοινωνία πολιτών και τα κοινά.

Στόχοι – Μεθοδολογία – Δομή της Έρευνας

Οι βασικοί στόχοι της παρούσας έρευνας είναι να:

1. Προτείνει βέλτιστες πολιτικές ενσωμάτωσης μεταναστών και προσφύγων με βάση τη διεθνή εμπειρία.
2. Προσδιορίσει τις πρακτικές εκείνες, οι οποίες συγκεντρώνουν την ευρύτερη αποδοχή από τους μετανάστες/πρόσφυγες, ρίχνοντας φως σε μια παράμετρο που έχει παραβλεφθεί από προηγούμενες μελέτες, αυτή της γνώμης των ίδιων των μεταναστών/προσφύγων. Η ανάλυση αυτής της παραμέτρου θεωρούμε πως θα συνεισφέρει καίρια στη σχετική συζήτηση για τις πολιτικές που μπορούν εκ των πραγμάτων να εφαρμοστούν στην ελληνική πραγματικότητα.

Ως προς τη μεθοδολογία και τη δομή που ακολουθείται υπάρχουν τρία μέρη. Το 1ο μέρος αφορά την έρευνα τεκμηρίωσης που περιλαμβάνει μια ανασκόπηση της διαθέσιμης βιβλιογραφίας, των διεθνών πρακτικών και των μηχανισμών στήριξης στην ΕΕ, καθώς και μια απόπειρα καταγραφής της τρέχουσας κατάστασης στην Ελλάδα. Στο πλαίσιο της έρευνας τεκμηρίωσης συλλέξαμε και οργανώσαμε μια σειρά από καινοτόμες, βέλτιστες πρακτικές στον τομέα της ένταξης μεταναστών σε κρατικό επίπεδο, σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης, αλλά και ανεξάρτητων πρωτοβουλιών που μπορούν να εφαρμοστούν από ΜΚΟ, τοπικών επιχειρήσεων, οργανώσεις πολιτών ή συλλόγους. Τέλος, εντοπίσαμε και αναλύσαμε τις ανάγκες και πιθανά εμπόδια στην ένταξη που θα διερευνηθούν βαθύτερα στην έρευνα πεδίου. Το 2ο μέρος αποτελεί την έρευνα πεδίου και παρουσιάζει τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων με δύο γενιές μεταναστών/προσφύγων. Βασίζεται σε 400 + 400 ερωτηματολόγια κλειστού τύπου (CAPI) και μια συγκριτική ανάλυση προσωπικών εμπειριών και αναγκών. Το 3ο μέρος παρουσιάζει τα συνολικά συμπεράσματα της έρευνας μαζί με μια σειρά τελικών προτάσεων πολιτικής.

Για τις ανάγκες της έρευνας τεκμηρίωσης, εξετάσαμε την πρόσφατη ακαδημαϊκή βιβλιογραφία σχετικά με την ένταξη προσφύγων και μεταναστών που περιλαμβάνει 50 περίπου επιστημονικές μελέτες σε ακαδημαϊκά περιοδικά, επιθεωρήσεις, συλλογικούς τόμους και βιβλία, μια σειρά από έρευνες από ινστιτούτα και ΜΚΟ (ΕΛΙΑΜΕΠ 2016, ΕΚΚΕ 2012, ΕΚΚΕ 2017, Δράση για

την Ένοπλη Βία 2017, διαΝΕΟσις 2016, διαΝΕΟσις 2016) καθώς και τον ιστότοπο της ΕΕ για την Ένταξη (European Web Site on Integration), που περιλαμβάνει το Σχέδιο Δράσης του 2016, τον Πίνακα Εφαρμογής του Σχεδίου Δράσης, τη Λίστα και τον Χάρτη Βέλτιστων Πρακτικών της ΕΕ και μια περίληψη της Διαχείρισης της Ένταξης στην Ελλάδα. Συμπεριλάβαμε πορίσματα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Συμβούλιο της Ευρώπης και τον ΟΟΣΑ και στοιχεία από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), το υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, τη UNICEF, την Eurostat, την International Rescue Committee, το Human Rights Watch, την Oxfam, την Παγκόσμια Τράπεζα, και την Ελληνική Αστυνομία. Σχετικά με τις πολιτικές ένταξης στην Ελλάδα εξετάσαμε τα δύο κείμενα Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη των Πολιτών Τρίτων Χωρών (2013, 2018) αλλά και την έκθεση αξιολόγησης του προγράμματος ένταξης του υπουργείου Παιδείας (2017). Εξετάσαμε τέλος το Δελτίο (2018) της ΕΕ για τη διάθεση και απορρόφηση κονδυλίων για την ένταξη, τον Δείκτη Πολιτικής Ένταξης Μεταναστών [Migrant Integration Policy Index – MIPEX] (2015) και μια σειρά από δημοσιεύματα στα εγχώρια και διεθνή ΜΜΕ.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιανουάριος 2020

Έρευνα Τεκμηρίωσης

Ανασκόπηση Βιβλιογραφίας και Ευρωπαϊκής Πρακτικής

Τρέχουσα Κατάσταση στην Ελλάδα

Βέλτιστες Πρακτικές

Υπεύθυνος Έρευνας Τεκμηρίωσης: Ρωμανός Γεροδήμος

Επιμέλεια: Ρωμανός Γεροδήμος και Βασίλης Λεοντίσης

Ερευνητική Ομάδα: Γιώργος Βοσινάκης, Διονυσία Δημοπούλου, Βασίλης Λεοντίσης, Δημήτρης Σκλεπάρης, Βασιλική Τσαγκρώνη

I. Μοντέλα Μεταναστευτικής Πολιτικής – Επίκαιρα Ερωτήματα

Ο βασικός στόχος της ένταξης/ενσωμάτωσης είναι η διασφάλιση της ουσιαστικής ισότητας δικαιωμάτων, ευκαιριών και υποχρεώσεων ανάμεσα στους γηγενείς πολίτες και τους πρόσφυγες ή μετανάστες (Arap κ.ά. 2006). Οι έννοιες της αφομοίωσης, της ενσωμάτωσης και της πολυπολιτισμικότητας αποτελούν θεμελιώδεις παράγοντες της διαδικασίας της ένταξης. Ως αφομοίωση (assimilation) περιγράφεται η βαθμιαία υιοθέτηση των χαρακτηριστικών της κουλτούρας της πλειονότητας των γηγενών. Αυτό συνοδεύεται από τη σταδιακή εγκατάλειψη της μητρικής γλώσσας και των ηθών (π.χ. φυλετικοί ρόλοι) και εθίμων (π.χ. τελετουργίες, διατροφικές συνήθειες) της χώρας προέλευσης. Ενσωμάτωση (integration) θεωρείται η βαθμιαία προσέγγιση και συγχρωτισμός ανθρώπων από διαφορετικές φυλετικές ή εθνοτικές ομάδες και ένταξη σε ένα κοινό γεωγραφικό και κοινωνικό πλαίσιο που εξασφαλίζει ισότητα. Πολυπολιτισμικότητα (multiculturalism), τέλος, είναι η συνύπαρξη διαφορετικών φυλών, εθνοτήτων και πολιτισμών σε μία κοινωνία με σεβασμό και ανάδειξη των γλωσσικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών διαφορών τους (Τριανταφύλλου 2014). Προφανώς, οι παραπάνω έννοιες είναι πολυδιάστατες και έχουν εκτός από κοινωνικό και πολιτικό περιεχόμενο.

Ολοένα και περισσότερα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης εφαρμόζουν πλέον ένα πιο στενό και περιοριστικό μοντέλο πολιτικής ενσωμάτωσης (civic integration). Αυτό περιλαμβάνει την υποχρέωση των μεταναστών να μάθουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής και να εξοικειωθούν με τους πολιτικούς θεσμούς, την ιστορία και την κουλτούρα της, δηλαδή την πολιτική αγωγή. Σε κάποιες χώρες της ΕΕ η μη τήρηση αυτών των υποχρεώσεων οδηγεί σε κυρώσεις που κυμαίνονται από την απώλεια επιδομάτων μέχρι την απώλεια της άδειας παραμονής (Joppke 2017: σελ. 1155). Κάποιοι θεωρητικοί της μετανάστευσης προτείνουν μία μονόδρομη εφαρμογή της ανάγκης προσαρμογής, η οποία φέρεται να βαρύνει μόνο τις κοινότητες-υποδοχής, χωρίς να λαμβάνει επαρκώς υπόψη της τα ήθη, τα έθιμα και τους κανόνες τους. Ταυτόχρονα, η βιβλιογραφία τονίζει την ανάγκη αναγνώρισης δικαιωμάτων των πολιτών τρίτων χωρών, ενώ ασκεί οξεία κριτική στη θέσπιση υποχρεώσεων. Η φιλελεύθερη οπτική διέπει τις μελέτες πολιτικής ενσωμάτωσης: «οι περισσότερες αντιμετωπίζουν τις υποχρεώσεις γλωσσομάθειας ή πολιτικής αγωγής ως εγγενώς περιοριστικές, παρεμποδιστικές και πολιτισμικά αφο-

μοιωτικές» (Goodman και Wright 2015: σελ. 1889). Αντιθέτως, οι κρατικές πολιτικές συχνά ασκούν αντίστροφες πολιτικές μονόδρομης ένταξης, μεταφέροντας ολόκληρο το βάρος της ενσωμάτωσης στους πρόσφυγες και τους μετανάστες. Κάτι τέτοιο δυσχεραίνει την ένταξη, καθώς πολλές φορές η οικονομική και κοινωνική κατάσταση των προσφύγων και μεταναστών δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο.

Ένα ενδιαφέρον ερώτημα είναι το κατά πόσον οι δύο πλευρές (τόσο οι γηγενείς, όσο και οι μετανάστες/πρόσφυγες) αντιλαμβάνονται: (α) το νόημα και τη σημασία διαδικασιών και θεσμών κοινωνικοποίησης, ένταξης και απόκτησης της ιδιότητας του πολίτη και (β) το γεγονός ότι και η άλλη ομάδα υπόκειται σε αντίστοιχους κανόνες και υποχρεώσεις. Η έλλειψη κατανόησης αυτών των δύο αρχών ενδεχομένως να συμβάλλει στη δημιουργία συναισθημάτων καχυποψίας ή μνησικακίας. Σύμφωνα με την πρώτη συγκριτική αξιολόγηση μέτρων πολιτικής ενσωμάτωσης (2002-2012), οι υποχρεώσεις αυτές και οι κανόνες έχουν κυρίως συμβολικό ρόλο: φέρνουν το κράτος πιο κοντά στην καθημερινότητα των μεταναστών και συντελούν θετικά στην πολιτική ενσωμάτωση (όχι όμως στην κοινωνική ή οικονομική ένταξη) (Goodman και Wright 2015),⁶ ενώ οι Ersanilli και Koormans (2011) απορρίπτουν τη θεωρία ότι τα μέτρα αφομοίωσης δημιουργούν «προσαρμοστικό σοκ» στους πολίτες τρίτων χωρών. Πρόσφατες μεγάλες εμπειρικές μελέτες που βασίζονται σε συγκριτική ανάλυση συστημάτων ένταξης (π.χ. Koormans 2009) δείχνουν ότι οι απαιτήσεις αφομοίωσης οδηγούν σε πιο αποτελεσματική ένταξη και πολιτική ενδυνάμωση των προσφύγων/μεταναστών από ό,τι τα πιο φιλελεύθερα πολυπολιτισμικά μοντέλα. Κλειδί στη διαδικασία αμφίδρομης ενσωμάτωσης είναι η καλλιέργεια διαύλων επικοινωνίας ανάμεσα σε κοινότητες προσφύγων/μεταναστών και γηγενών πληθυσμών και η εκπαίδευση και των δύο πλευρών για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις όλων των πολιτών, γηγενών και μη.

Στο πλαίσιο αυτό, αποτελεί ενδιαφέρον ερώτημα κατά πόσο υπάρχει σύγκλιση ή απόκλιση ανάμεσα στις πολιτικές ένταξης των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Σύμφωνα με τον Joppke (2007a, 2007b), τα «εθνικά μοντέλα» πλησιάζουν στο τέλος τους. Αυτό σημαίνει ότι τα ευρωπαϊκά κράτη έχουν εξαιρετικά περιορισμένο περιθώριο δημιουργίας διακριτών κοινωνιών μέσω της πολιτικής μετανάστευσης και ιθαγένειας. Ωστόσο, κάποιοι αναλυτές σημειώνουν ότι – παρά τη σύγκλιση των τελευταίων 15 ετών – εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο τα ευρωπαϊκά κράτη προσεγγίζουν το ζήτημα της ένταξης (Jacobs και Rea 2007, Goodman 2010) με τη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ολλανδία να εκπροσωπούν ιστορικά τρία διαφορετικά μοντέλα (εθνική αφομοίωση, πολιτική αφομοίωση, πολυπολιτισμικότητα αντίστοιχα). Επιπλέον, προκύπτει το ερώτημα αναφορικά με τις επιπτώσεις μιας σύγκλισης πολιτικών στις εθνικές και συλλογικές ταυτότητες, καθώς και στην κοινωνική συνοχή. Χαρακτηριστικά ο Joppke (2017: 1170) αναφέρει «Σε έναν αλληλένδετο

⁶ Σύμφωνα με τους Goodman και Wright, τα μέτρα αυτά ενσωμάτωσης μπορούν να διαιρεθούν σε τρεις βασικές κατηγορίες: α. Εκμάθηση γλώσσας ή γνώσης, β. λειτουργική «πλοήγηση», δηλαδή αντιμετώπιση άμεσων αναγκών και γ. πολιτική «πλοήγηση», δηλαδή ταύτιση με την Πολιτεία.

παγκόσμιο πολιτισμό της αγοράς [...] η πραγματικότητα της πολιτικής ενσωμάτωσης υποδηλώνει ότι ο ρόλος του σημερινού έθνους-κράτους είναι το να μετατρέπει τους νεοφερμένους σε λειτουργικά μέλη της αγοράς οι οποίοι δεν παραβιάζουν τον νόμο».

Οι ερευνητές της μετανάστευσης διαφωνούν για το κατά πόσον το μοντέλο της πολυπολιτισμικότητας βρίσκεται σε φθίνουσα πορεία διεθνώς (Banting και Kymlicka 2013: Multiculturalism Policy Index, Koopmans 2013: Indicators for Citizenship Rights for Immigrants (ICRI), Joppke 2017). Από το 1980 μέχρι το 2010 υπήρξε ενίσχυση του πολυπολιτισμικού μοντέλου στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, ενώ από το 2000 μέχρι το 2010 υπήρξε ταυτόχρονη σημαντική ενίσχυση των υποχρεώσεων πολιτικής ενσωμάτωσης στις ίδιες χώρες (Kymlicka 2012). Επομένως οι δύο αυτές προσεγγίσεις δεν αποκλείουν απαραίτητα η μία την άλλη. Παρά, μάλιστα, την πρόσφατη κριτική και τη σχετικά εκθρική ρητορική που ασκείται εναντίον της πολυπολιτισμικότητας, στοιχεία του μοντέλου αυτού υφίστανται ακόμη και σε χώρες που υποτίθεται ότι το έχουν απορρίψει, όπως στη Γερμανία (Korteweg και Triadafiloroulos 2015). Είναι χαρακτηριστική η διαφοροποίηση που παρουσιάζεται στην αντιμετώπιση της αφομοίωσης στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη Γερμανία στόχος είναι η εθνική αφομοίωση, που συνεπάγεται δύσκολη πρόσβαση των μεταναστών σε πολιτικά δικαιώματα σε συνδυασμό με περιοριστικό κοινοτισμό σε πολιτισμικά θέματα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα του τελευταίου είναι οι περιορισμοί στη χρήση της μαντήλας σε αρκετά γερμανικά κρατίδια ή η ύπαρξη ενός πολύ μικρού αριθμού ισλαμικών σχολείων. Στη Γαλλία η στόχευση είναι προς την πολιτική αφομοίωση, που συνεπάγεται εύκολη πρόσβαση σε πολιτικά δικαιώματα, αλλά με περιοριστικό κοινοτισμό σε πολιτισμικά θέματα. Στην Ολλανδία το πολυπολιτισμικό μοντέλο βασίζεται στην εύκολη πρόσβαση σε πολιτικά δικαιώματα σε συνδυασμό με φιλελευθερισμό σε πολιτισμικά θέματα (αν και κάποιοι αναλυτές διαφωνούν, τονίζοντας πως το Ολλανδικό μοντέλο απαιτεί την κατανόηση ηθών και εθίμων της κοινωνίας) (Ersanilli και Koopmans 2011).

Ο όγκος της σχετικής με τα παραπάνω ζητήματα διεθνούς βιβλιογραφίας είναι τεράστιος. Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται με μεγαλύτερη συστηματικότητα το πεδίο της ένταξης πολιτών τρίτων χωρών. Ως αποτέλεσμα, υπάρχει ένα συνεκτικό πλαίσιο συζήτησης για το ποια είναι τα βασικά συστατικά και στάδια της ένταξης, οι θετικές συνέπειές της, και τα εμπόδια που αντιμετωπίζει. Ωστόσο, ένα μεγάλο τμήμα της βιβλιογραφίας αφιερώνεται στη θεωρητική κριτική ή ανάλυση εννοιών όπως η αφομοίωση και η ενσωμάτωση και τη θεωρητική κριτική ή ανάλυση πρακτικών από μία ιδεαλιστική/κανονιστική οπτική, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη κοινωνικές συγκυρίες, πολιτικοί συσχετισμοί και οικονομικοί περιορισμοί –με άλλα λόγια το πλαίσιο της πραγματικότητας μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η πολιτική ένταξης. Ταυτόχρονα, υπάρχει έλλειψη εμπειρικών μελετών σχετικά

με την: (α) αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας διαφορετικών στρατηγικών και εργαλείων ένταξης (με κάποιες εξαιρέσεις, όπως οι Stewart κ.ά. 2012, Goodman και Wright 2015, Slobodin και de Jong 2015, Ersanilli και Koormans 2010, Ersanilli και Koormans 2011), (β) την οπτική των ίδιων των προσφύγων και μεταναστών: τις ανάγκες, τα προβλήματα, τις προσδοκίες και τις αντιλήψεις τους, αλλά και (γ) τις ανησυχίες και τις αντιλήψεις των γηγενών πληθυσμών, ούτως ώστε να βρεθεί κοινός τόπος και να επιτευχθεί μία αμφίδρομη ενσωμάτωση και προσαρμογή των δύο κοινοτήτων. Η παρούσα έρευνα προχωράει σε μία καταγραφή των διαφορετικών πρακτικών ένταξης και της αποτελεσματικότητάς τους. Συνεπώς, καλύπτει ένα μέρος του σχετικού κενού της βιβλιογραφίας. Παράλληλα, η έρευνα πεδίου αποσκοπεί στο να γίνουν πλήρως αντιληπτές οι εμπειρίες και οι απόψεις των προσφύγων και των μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα. Με αυτό τον τρόπο, εκδημοκρατικοποιείται η συζήτηση της ένταξης, καθώς φωνές που μέχρι πρόσφατα βρίσκονταν στο περιθώριο αποκτούν τη θέση που τους αρμόζει στον δημόσιο διάλογο.

Η προτίμηση πολλών ακαδημαϊκών για το πολυπολιτισμικό μοντέλο και η κριτική του μοντέλου της αφομοίωσης (ή ακόμη και της ενσωμάτωσης) βασίζεται σε ένα σύνολο γενικών αξιών και αρχών, όπως τα ανοιχτά σύνορα, η ελευθερία, τα ανθρώπινα δικαιώματα, η ιδιότητα του (παγκόσμιου) πολίτη, ο πολιτισμικός σχετικισμός.⁷ Πολλές φορές όμως οι θεωρητικοί της μετανάστευσης/ένταξης δεν αναγνωρίζουν κάποιες εγγενείς αντιφάσεις που υπάρχουν μέσα σε αυτό το σύνολο αρχών και αξιών. Έτσι, για παράδειγμα, ένα καθολικό μοντέλο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ιδιότητας του πολίτη του κόσμου (global citizenship) δεν είναι απαραίτητως συμβατό με τα πολιτικά συστήματα συγκεκριμένων χωρών ή ολόκληρων περιφερειών, ενώ οι πολιτισμικές πρακτικές πολιτών τρίτων χωρών μπορεί να αντικρούουν θεμελιώδεις αξίες της χώρας υποδοχής (π.χ. γάμοι καταναγκασμού ή η σφαγή ζώων με τις επιταγές του χαλάλ).

⁷ Ο πολιτισμικός σχετικισμός πρεσβεύει ότι οι πολιτισμικές πεποιθήσεις και το αξιακό σύστημα ενός ατόμου ή μιας ομάδας ατόμων μπορούν να κριθούν μόνο εντός τους δικού τους πλαισίου. Συνεπώς, κάθε προσπάθεια να κριθούν αξίες, πρακτικές και πεποιθήσεις με διαφορετικά κριτήρια απορρίπτεται.

II. Η Αμφίδρομη Ενσωμάτωση – Στάδια και Οφέλη

Σύμφωνα με το Συμβούλιο της Ευρώπης (2008), η ένταξη προσφύγων και μεταναστών έχει τέσσερις πτυχές, την οικονομική, την κοινωνική, την πολιτισμική και την πολιτική, ενώ τελική στόχευση αποτελούν η απόκτηση ιθαγένειας της χώρας υποδοχής και η ενσωμάτωση του πολίτη τρίτης χώρας στις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές και πολιτικές δομές της χώρας υποδοχής σε συνδυασμό με τη βιώσιμη ανάπτυξη των τοπικών κοινοτήτων και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής (Saggar και Somerville 2012). Είναι ευρέως αποδεκτό, ότι η ένταξη είναι μία αμφίδρομη διαδικασία, στην οποία τόσο οι πρόσφυγες/μετανάστες όσο και οι κοινωνίες υποδοχής πρέπει να εμπλακούν και να συμμετάσχουν ενεργά. Οι πιο επιτυχημένες πρωτοβουλίες υιοθετούν μηχανισμούς ενσωμάτωσης που μεγιστοποιούν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις διαφορετικές πτυχές της ένταξης και υποστηρίζουν μία διαδικασία αμφίδρομης ενσωμάτωσης (Phillimore 2012).

Στο πλαίσιο αυτό, η αμφίδρομη ενσωμάτωση αποτελεί μια διαδικασία ένταξης πολιτών τρίτων χωρών (μεταναστών, προσφύγων, αιτούντων άσυλο) που βασίζεται τόσο στην προσαρμογή των νέων κατοίκων στο πολιτικό, οικονομικό και πολιτισμικό σύστημα της χώρας υποδοχής, όσο και στη δυνατότητα των γηγενών πληθυσμών και των τοπικών κοινοτήτων να υποδεχθούν και να υποστηρίξουν τους μετανάστες. Η ένταξη προσφύγων και μεταναστών μπορεί άλλωστε, υπό προϋποθέσεις, να προσφέρει σημαντικές προοπτικές στον κοινωνικό και οικονομικό/παραγωγικό τομέα της χώρας υποδοχής, αφού σύμφωνα με αναλύσεις για τα μακροχρόνια αποτελέσματα της ένταξης μεταναστών στην αγορά εργασίας από παλαιότερες ροές (OECD, 2018) οι μετανάστες που έχουν ενταχθεί στο εργασιακό δυναμικό έχουν μικρότερο ποσοστό εξαρτωμένων ατόμων από τον γηγενή πληθυσμό, ενώ παράλληλα ενισχύουν το εργατικό δυναμικό και παρουσιάζουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον να ενταχθούν στην αγορά εργασίας από τους γηγενείς πληθυσμούς στην ΕΕ (1 στους 4 άνεργους μετανάστες επιθυμεί να εργαστεί έναντι 1 στους 6 στον γηγενή πληθυσμό). Στην Ελλάδα, ειδικότερα, οι μετανάστες παρουσιάζουν κατά μέσο όρο μεγαλύτερα ποσοστά αυτοαπασχόλησης από τον γηγενή πληθυσμό. Ταυτόχρονα, επιτυχημένα παραδείγματα ένταξης μεταναστών που επικεντρώνονται στις τοπικές κοινωνίες και την κοινωνική συνοχή δείχνουν πως οι μετανάστες έχουν τη δυναμική να εμπλουτίσουν πολιτισμικά τις τοπικές κοινότητες και να συνεισφέρουν

ενεργά και εποικοδομητικά στην τοπική ανάπτυξη (για μια πιο λεπτομερή καταγραφή τέτοιων πρακτικών βλ. Ενότητα IV της παρούσας μελέτης).

Θεμελιώδης προϋπόθεση για κάθε επιτυχή ενσωμάτωση αποτελεί η απόκτηση γλωσσικής επάρκειας μέσω της παροχής δωρεάν μαθημάτων. Η γλωσσική εκπαίδευση αποτελεί μέτρο-κλειδί για την αποφυγή της απομόνωσης και της γκετοποίησης, αν και υπάρχουν σημαντικές διαφορές στην εφαρμογή του (π.χ. δεν εφαρμόζεται στη Βρετανία, είναι περιορισμένης έκτασης στη Γαλλία, ενώ είναι αρκετά πιο συστηματική στις χώρες της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης). Τα μαθήματα γλώσσας (ειδικά αυτά που έχουν επαγγελματικό προσανατολισμό), όταν μάλιστα συνδυάζονται με πρακτική εργασία επιταχύνουν σημαντικά τη μετάβαση από την ανεργία στην απασχόληση και την εκπαίδευση (Delander, Hammarstedt, Mansson και Nyberg 2005). Εξίσου σημαντική είναι η πολιτική αγωγή μέσω της εκπαίδευσης για τους πολιτικούς θεσμούς, την κουλτούρα και τους νόμους της χώρας υποδοχής, που συνήθως συνοδεύεται από κάποιου είδους εξέταση και οδηγεί σε απόκτηση πιστοποιητικού ή «συμβολαίου» αποδοχής των θεμελιωδών αξιών του κράτους, καθώς και η εξασφάλιση μακροπρόθεσμης ή μόνιμης άδεια διαμονής ή ιθαγένειας. Το βασικότερο στάδιο της ενσωμάτωσης είναι, τέλος, η ένταξη στην αγορά εργασίας αφού ωφελεί τόσο τα εμπλεκόμενα άτομα, όσο και την οικονομία της χώρας υποδοχής. Σύμφωνα με τους Lemaitre (2007) και Hansen (2012), η ταχύτερη δυνατή είσοδος στην αμειβόμενη εργασία είναι ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός κοινωνικής ενσωμάτωσης.

Βαθύτερος στόχος των παραπάνω είναι η δημιουργία ενός ενάρετου κύκλου ενσωμάτωσης όπου ο συνδυασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων κατάρτισης με την απόκτηση γλωσσικής επάρκειας και επαγγελματικής προϋπηρεσίας, αλλά και της επαφής με τους γηγενείς, αυξάνουν τις πιθανότητες των μεταναστών να εξασφαλίσουν επαγγελματική απασχόληση και να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό (Bevelander και Pendakur 2014), γεγονός που, με τη σειρά του, αποτελεί το κλειδί για την επιτυχή τους ενσωμάτωση (Jean, Causa, Jimenez και Wanner 2007).

Η έκταση, ταχύτητα και επιτυχία ή αποτυχία της ενσωμάτωσης επηρεάζεται, φυσικά, από μη οικονομικούς παράγοντες, όπως η κοινωνική δικτύωση, τα προγράμματα εκπαίδευσης και η εμπλοκή με την πολιτισμική ζωή του τόπου, ενώ η εθνικότητα (χώρα καταγωγής) και το κίνητρο εισόδου στη χώρα υποδοχής είναι παράγοντες που έχουν στατιστικά σημαντική σχέση με την πιθανότητα μακροπρόθεσμης ενσωμάτωσης (Martinovic, Tubergen και Maas 2009). Οι πολιτικές ένταξης και η οικονομική ανισότητα της χώρας καταγωγής με τη χώρα προορισμού μπορούν να δημιουργήσουν συνέπειες ομαδοποίησης (cohort effects) με αποτέλεσμα ολόκληρες γενιές από πρόσφυγες ή μετανάστες να δυσκολευτούν να ενσωματωθούν στην κοινωνία (Jean, Causa, Jimenez και Wanner 2007: 18).

III. Ένταξη Προσφύγων και Μεταναστών – Εμπόδια, Προβλήματα, Ανάγκες

Ένα απ' τα δυσκολότερα εμπόδια στην κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών είναι η αρνητική σχέση πολυπολιτισμικότητας και κοινωνικού κεφαλαίου (social capital). Η εμπιστοσύνη σε συμπολίτες και θεσμούς και το κοινωνικό κεφάλαιο είναι προαπαιτούμενα και ισχυροί δείκτες ενσωμάτωσης. Η έρευνα του Putnam (2007), όμως, έδειξε ότι η εισδοχή μεταναστών και η εισαγωγή εθνοτικής ποικιλομορφίας σε μια κοινότητα οδηγούν σε μείωση τόσο της εμπιστοσύνης, όσο και του κοινωνικού κεφαλαίου. Οι κάτοικοι, ανεξαρτήτως καταγωγής, «κλείνονται στο καβούκι τους». Η συνεργασία, η κοινωνική αλληλεγγύη, οι νέες φιλίες και η εμπιστοσύνη –ακόμη και μεταξύ μελών της ίδιας εθνοτικής ομάδας ή κοινότητας– μειώνονται. Ωστόσο, η κοινωνική ενσωμάτωση αυξάνεται όσο αυξάνεται η διάρκεια παραμονής με τους μετανάστες δεύτερης γενιάς να προσαρμόζονται σταδιακά σε επίπεδα εμπιστοσύνης που είναι αντίστοιχα των γηγενών (Martinovic, Tubergen και Maas 2009), ενώ μία σωστά σχεδιασμένη στρατηγική αμφίδρομης ενσωμάτωσης με στοχευμένες δράσεις –στον δημόσιο χώρο, σε βιβλιοθήκες, στις γειτονιές– μπορεί να υπερβεί τα εμπόδια αυτά και να καλλιεργήσει θετικά συναισθήματα ανάμεσα σε γηγενείς και μετανάστες (Cattell, Dines, Gesler και Curtis 2008, Varheim 2014, Kindler, Ratcheva και Piechowska 2015). Παράγοντες όπως η εξαιρετικά χαμηλή εμπιστοσύνη στους θεσμούς που παρατηρείται στην Ελλάδα (World Values Survey 2018, με βάση την έρευνα που εκπόνησε η διαNEΟσις) ενδέχεται να δυσχεραίνουν περαιτέρω τη διαδικασία αμφίδρομης ενσωμάτωσης.

Η ένταξη στην αγορά εργασίας είναι, όπως είπαμε και παραπάνω, ο σημαντικότερος άξονας της διαδικασίας αυτής. Σύμφωνα με τον Hansen (2012: 4), «Η μεγάλη αποτυχία όλων των μεταναστευτικών πολιτικών της Δυτικής Ευρώπης είναι το ότι δεν είναι ικανές να διασφαλίσουν ότι οι μετανάστες θα αποκτούν και θα διατηρούν απασχόληση». Δεν πρέπει φυσικά να παραβλέπουμε το γεγονός πως τα προβλήματα της ανεργίας, της οικονομικής ανισότητας, της αποβιομηχανοποίησης και της απώλειας δεξιοτήτων και ανταγωνιστικότητας επηρεάζουν αρνητικά και τους γηγενείς πληθυσμούς της Ευρώπης, ενώ ταυτόχρονα τα ίδια ακριβώς φαινόμενα τροφοδοτούν τα αρνητικά συναισθήματα των γηγενών για πρόσφυγες και μετανάστες. Επομένως, η αντιμετώπιση της οικονομικής δυσπραγίας, της ανισότητας και της ανεργίας οδηγεί αφενός μεν σε απόκτηση κοινωνικού κεφαλαίου

και ενσωμάτωση των προσφύγων και μεταναστών, αφετέρου δε σε εξουδετέρωση βασικών αιτιών δυσαρέσκειας των κοινοτήτων υποδοχής. Η μη αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων καταδικάζει μια κοινωνία σε ένδεια κοινωνικού κεφαλαίου και κοινωνικές εντάσεις. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν και οι Kindler, Ratcheva και Piechowska (2015:17) «Η δομική στέρση στις γειτονίες –η κακή ποιότητα στέγασης, εκπαίδευσης και ευκαιριών απασχόλησης– είναι ο βασικός λόγος για την εικόνα ανεπαρκούς κοινωνικής συνοχής που μαστίζει πολλές περιοχές.»

Μέσα σε αυτό το κοινωνικό περιβάλλον αρκετά ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν σταδιακά να αντιλαμβάνονται τη μετανάστευση ως ζήτημα ασφάλειας και να εφαρμόζουν αυστηρές μεταναστευτικές πολιτικές στον απόηχο της πετρελαιικής κρίσης της δεκαετίας του 1970. Τέτοιου είδους πολιτικές εντάθηκαν στην Ευρώπη κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1980 και 1990, ειδικά μετά το τέλος του «Ψυχρού Πολέμου» και της πτώσης του υπαρκτού σοσιαλισμού, που πυροδότησαν μαζικές μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές. Η μετανάστευση έγινε τότε για πολλές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις και πολιτικά κόμματα ταυτόσημη της απειλής για την κοινωνική συνοχή, δημόσια ασφάλεια, υγεία, εθνική οικονομία και ταυτότητα, χωρίς κατ' ανάγκη να υπάρχουν στοιχεία που να επιβεβαιώναν αυτή την ταύτιση. Η αντίληψη και αντιμετώπιση της μετανάστευσης με αμιγώς όρους ασφάλειας αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην αμφίδρομη ενσωμάτωση μεταναστών και προσφύγων. Η μετανάστευση, όμως, δεν αντιμετωπίζονταν ανέκαθεν ως απειλή. Αξίζει να θυμηθούμε τα προγράμματα φιλοξενούμενων εργαζομένων (Gastarbeiterprogramme) που εφαρμόστηκαν στη Δυτική Γερμανία από το 1950 έως τις αρχές του 1970. Αυτού του είδους τα προγράμματα ενθάρρυναν τη μετανάστευση θεωρώντας τη ως κάτι αναγκαίο.

Η έλλειψη, άλλωστε, ευρείας αποδοχής και συστηματικής εφαρμογής του πολυπολιτισμικού μοντέλου σε εθνικό και τοπικό επίπεδο έχει συντελέσει στην άνιση διασπορά μεταναστών και προσφύγων, με αποτέλεσμα αυτοί να υπερ-συγκεντρώνονται σε μερικές μητροπόλεις (π.χ. Λονδίνο, Βρυξέλλες, Ρόττερταμ). Μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στην περιφέρεια δεν έχουν καμία προσωπική τριβή με μετανάστες ή πρόσφυγες. Η αντίληψη της καθημερινότητας, των προβλημάτων και της συνεισφοράς τους είναι περιορισμένη και συνήθως βασίζεται σε στερεότυπα ή μεμονωμένες περιπτώσεις που διακινούνται σε Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) και Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ). Ακόμη και στις μεγαλουπόλεις, ο φυσικός ή τεχνητός «εγκλεισμός» των μεταναστών σε αστικά γκέτο δημιουργεί εμπόδια στην επικοινωνία με άλλες δημογραφικές ομάδες, υψώνοντας κοινωνικά, γλωσσικά, πολιτισμικά, οικονομικά και, εντέλει, πολιτικά τείχη. Σύμφωνα με τον Joppke (2017: 1165) «ο αποκλεισμός δεν είναι βιώσιμη επιλογή», ενώ όπως αναφέρουν οι Fazel, Reed, Panter-Brick και Stein (2012: 266) «Ο ρατσισμός και ο εκφοβισμός, που εντείνονται από τον γεωγραφικό περιορισμό των αιτούντων άσυλο σε ήδη φτωχές και υποβαθμισμένες

περιοχές, είναι εκτεταμένα. Οι μεταναστευτικές πολιτικές διασποράς και κράτησης δυσκολεύουν την προσπάθεια των προσφύγων να ενταχθούν στην κοινωνία υποδοχής. Ωστόσο, η γρήγορη ολοκλήρωση της διαδικασίας απονομής ασύλου διευκολύνει την πρόσβαση σε ευκαιρίες και υποδομές του κοινωνικού κράτους, όπως η υγεία, η παιδεία και η απασχόληση.»

Πέρα από την κοινωνική διάσταση του ζητήματος, οι πρόσφυγες πολέμου και συγκρούσεων αποτελούν μια κατηγορία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, αφού πολύ συχνά αντιμετωπίζουν προβλήματα ψυχικής υγείας τα οποία εμποδίζουν την ένταξη τους στις χώρες υποδοχής. Πιο συγκεκριμένα, καταγράφονται σημαντικά ποσοστά μετατραυματικού στρες (Post-Traumatic Stress Disorder -PTSD) εφόσον έχουν βιώσει βία, τραυματισμούς, κίνδυνο για τη ζωή τους, θάνατο συγγενών, εκτοπισμό, βασανιστήρια, σεξουαλική εκμετάλλευση, υποσιτισμό, «ενοχή του επιζώντα» (survivors' guilt), ψυχοσωματικών διαταραχών, κατάθλιψη, αγχώδους διαταραχής, πένθους, παράνοιας, πολιτισμικού σοκ και δυσκολίας προσαρμογής, μοναξιάς, δυσκολίας εκμάθησης γλώσσας, κοινωνικού αποκλεισμού και προκαταλήψεων, δυσκολίας πρόσβασης σε υπηρεσίες στήριξης. Η πρόσφατη έρευνα της οργάνωσης «Δράση για την Ένοπλη Βία» (Action On Armed Violence, 2017) τεκμηριώνει το πρόβλημα του ψυχολογικού τραύματος που φέρουν πολλοί πρόσφυγες και μετανάστες και την ανάγκη δομών ψυχολογικής υποστήριξης. Σύμφωνα με την έρευνα αυτή, από τους ερωτηθέντες πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα, 78% έχουν επηρεαστεί από περιστατικά εκρηκτικής βίας, 75% έχουν βιώσει αεροπορικές επιδρομές, 83% έχουν βιώσει βομβαρδισμούς, 69% έχουν βιώσει επιθέσεις με αυτοσχέδιους εκρηκτικούς μηχανισμούς, 53% είπαν ότι καταστράφηκε το σπίτι τους, ενώ μόνο σε 20% έχει προσφερθεί ψυχολογική υποστήριξη.

Οι παραπάνω συνθήκες κάνουν επιτακτική την ανάγκη παροχής υποστήριξης και φροντίδας το συντομότερο δυνατό μετά την άφιξη των προσφύγων στη χώρα υποδοχής. Η έγκαιρη και αποτελεσματική παροχή φροντίδας παρεμποδίζεται ωστόσο από την έλλειψη πόρων και τις συχνά κακές συνθήκες κάτω από τις οποίες γίνεται η ψυχολογική φροντίδα στα κέντρα υποδοχής. Σαν αποτέλεσμα η όποια παροχή φροντίδας παραμένει αποσπασματική και ασταθής. Παράλληλα η υποστήριξη συχνά διακόπτεται από τη μεταφορά προσφύγων σε διαφορετικά κέντρα κράτησης ή την αποχώρησή τους για διάφορους λόγους από τις δομές φιλοξενίας. Σε πολλές περιπτώσεις οι δυσκολίες επικοινωνίας ανάμεσα σε γιατρό και ασθενή οδηγεί στην εγκατάλειψη της θεραπείας (Slobodin και de Jong 2015). Ένα ακόμα εμπόδιο αποτελεί η ανησυχία των προσφύγων για τις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει μια, έστω και φαινομενική, βελτίωση της υγείας τους στη διαδικασία έγκρισης της αίτησης ασύλου. Μια πιθανή απόρριψη της αίτησης ασύλου οδηγεί γενικά και στη διακοπή της όποιας παροχής φροντίδας (Slobodin και de Jong 2015).

Όσον αφορά την παρεχόμενη υποστήριξη, οι ειδικοί διαφωνούν για το αν η αρχική φροντίδα θα πρέπει να επικεντρώνεται στο τραύμα ή στις καθημερινές συνθήκες διαβίωσης. Η παροχή κοινωνικής υποστήριξης και παρεμβάσεων αγωγής ψυχικής υγείας έχει επισταμένα θεωρηθεί ως σημαντικότερη δράση, καθώς μειώνει την αίσθηση απομόνωσης των προσφύγων, βελτιώνει την ποιότητα ζωής τους, καταπολεμά το άγχος των διακρίσεων και διευκολύνει την ένταξή τους στη νέα κοινωνία (Stewart, Simich, Shizha, Makumbe και Makwarimba 2012, Reed, Fazel, Jones, Panter-Brick και Stein 2012, Slobodin και de Jong 2015).

IV. Βέλτιστες Πρακτικές

Χώρες με μακρόχρονη εμπειρία μεταναστευτικής πολιτικής έχουν να επιδείξουν μια σειρά επιτυχημένων πρακτικών, οι οποίες έχουν οδηγήσει σε αξιοσημείωτα αποτελέσματα. Η Ελλάδα θα μπορούσε να διδαχθεί από την εμπειρία αυτή, υιοθετώντας μεταρρυθμίσεις με στόχο τη βελτίωση της ζωής των προσφύγων, μεταναστών και αιτούντων ασύλου, αλλά και την αμφίδρομη ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία. Φυσικά, οι πρακτικές αυτές δεν θα πρέπει να υιοθετηθούν άκριτα, καθώς οι κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Αντίστοιχα, και στην Ελλάδα έχουν γίνει προσπάθειες τα τελευταία χρόνια οι οποίες είναι προς τη σωστή κατεύθυνση. Στην ενότητα αυτή παραθέτουμε επιγραμματικά μια σειρά βέλτιστων πρακτικών από την Ελλάδα και άλλες χώρες που θα μπορούσαν υιοθετηθούν και να γενικευθούν από την Πολιτεία με σκοπό τον εκμοντερνισμό της μεταναστευτικής πολιτικής της χώρας.

Βασικά παραδείγματα βέλτιστων πρακτικών αποτελούν κάποιες κρατικές πολιτικές που αφορούν άμεσα τους βασικούς πυλώνες ένταξης, όπως την εκμάθηση της γλώσσας και την ένταξη στην αγορά εργασίας. Κάποιες χώρες ήδη προσφέρουν μαθήματα γλώσσας στις κοινότητες μεταναστών, που συχνά είναι στοχευμένα στην επαγγελματική ένταξη των μεταναστών. Σε κάποιες περιπτώσεις τα μαθήματα γλώσσας συνοδεύονται από μαθήματα σχετικά με την κοινωνία και τις αρχές της χώρας φιλοξενίας, με σκοπό την πιο ομαλή ένταξη. Στη Φινλανδία, για παράδειγμα, η κυβέρνηση οργανώνει εκπαιδευτικά τμήματα για μετανάστες που προέρχονται από πολύ διαφορετικές και συντηρητικές κοινωνίες. Στα τμήματα αυτά διδάσκονται οι φινλανδικές αξίες και θέματα σχετικά με τη συμπεριφορά απέναντι στις γυναίκες, ενώ παράλληλα γίνεται ενημέρωση για τη φινλανδική ποινική νομοθεσία σε θέματα οικογενειακής βίας. Ανάλογες ενέργειες έχουν ξεκινήσει να λειτουργούν πιλοτικά και σε άλλες χώρες. Στη Νορβηγία, οι μετανάστες με άδεια παραμονής συμμετέχουν σε ένα διετές, εισαγωγικό, εκπαιδευτικό πρόγραμμα σχετικά με τη νορβηγική κοινωνία. Το πρόγραμμα περιλαμβάνει τουλάχιστον 300 ώρες μαθημάτων στη νορβηγική γλώσσα (μέχρι 3.000 αν κριθεί απαραίτητο). Οι αιτούντες άσυλο δικαιούνται παράλληλα 250 ώρες μαθημάτων στη νορβηγική γλώσσα. Οι δήμοι που υποδέχονται μετανάστες είναι υποχρεωμένοι να οργανώνουν αντίστοιχα προγράμματα με τη βοήθεια τοπικών φορέων και εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Ministry of Children,

Equality and Social Inclusion 2009, VOX 2007, Varheim 2014).⁸ Παράλληλα, έχουν ξεκινήσει να οργανώνονται πιλοτικά εκπαιδευτικά προγράμματα σε κέντρα αιτούντων άσυλο, ενώ έχουν εκπονηθεί και διανέμονται εκπαιδευτικά εγχειρίδια με βασικούς κανόνες. Στόχος είναι η επέκταση των εκπαιδευτικών αυτών προγραμμάτων σε ολόκληρη την επικράτεια. Η εκπαίδευση των εργαζομένων σε κέντρα προσφύγων για το πώς να οργανώνουν και να διδάσκουν τμήματα με αντικείμενο τη σεξουαλική και άλλες μορφές βίας έχει ανατεθεί σε ένα μη κερδοσκοπικό ίδρυμα, το Alternative to Violence. Για την πληρωμή διερμηνέων για τα τμήματα έχει δεσμευθεί κυβερνητική χρηματοδότηση και ταυτόχρονα γίνεται αξιολόγηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων με στόχο την επέκταση της χρηματοδότησης. Στη Δανία οι νομοθέτες θέλουν να προσθέσουν ανάλογα τμήματα σεξουαλικής αγωγής στην υποχρεωτική γλωσσική εκπαίδευση που προσφέρεται στους πρόσφυγες, ενώ στη Βαυαρία (Γερμανία) λειτουργεί ένα πιλοτικό εκπαιδευτικό τμήμα σε ένα καταφύγιο για έφηβους μετανάστες στην πόλη Passau.⁹

⁸ Σύνδεσμος: <https://www.imdi.no/en/the-introduction-programme/the-introduction-programme/>
⁹ Σύνδεσμοι: <http://www.bbc.com/news/magazine-35353310>
<https://www.nytimes.com/2015/12/20/world/europe/norway-offers-migrants-a-lesson-in-how-to-treat-women.html>

Στη Γερμανία, στόχος των μεταναστευτικών πολιτικών είναι η ένταξη στην αγορά εργασίας μέσα σε 3-5 χρόνια. Για τον λόγο αυτό παρέχονται μαθήματα γερμανικής γλώσσας, στοχευμένα στις επαγγελματικές ανάγκες των μεταναστών. Παράλληλα η οργάνωση ARRIVO φέρνει σε επαφή εταιρίες με πρόσφυγες και προσφέρει θεωρητική και πρακτική επαγγελματική κατάρτιση σε μετανάστες άνω των 16 ετών. Το πρόγραμμα αφορά 328 προκαθορισμένα επαγγέλματα (120 χειρωνακτικά) και η εταιρία πληρώνει τον ασκούμενο ανάλογα με το επάγγελμα (*Το Βήμα*, 18 Δεκεμβρίου 2016). Η Γερμανία πρωτοπορεί και στη διανομή των μεταναστών ανάμεσα στις επιμέρους τοπικές κοινωνίες. Οι μετανάστες διανέμονται μεταξύ των κρατιδίων (αλλά και μεταξύ των πόλεων εντός των κρατιδίων) βάση αναλογικής ποσόστωσης, ενώ ο νέος νόμος για την ένταξη μεταναστών που πέρασε το καλοκαίρι του 2016 απαγορεύει για ορισμένο χρόνο, ακόμα και σε αναγνωρισμένους μετανάστες την εγκατάσταση σε συγκεκριμένες εθνικά φορτισμένες αστικές περιοχές [Wohnsitzbeschränkung] (Joppke 2017: 1171). Στο Βερολίνο προσφέρονται στους μετανάστες και μια σειρά από παροχές ανά 4 εβδομάδες. Οι παροχές αυτές περιλαμβάνουν οικονομική ενίσχυση της τάξης των €140, κάρτα απεριορίστων διαδρομών για τα ΜΜΜ, ηλεκτρονική ιατρική κάρτα για δωρεάν περίθαλψη. Η Σουηδία και ο Καναδάς έχουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για την οικονομική υποστήριξη προσφύγων και τα μέλη των οικογενειών εγκατεστημένων μεταναστών. Στη Σουηδία όλες οι κατηγορίες μεταναστών δικαιούνται την ίδια υποστήριξη. Αυτή περιλαμβάνει στέγαση και 18 μήνες εκπαίδευσης στη σουηδική γλώσσα και σε εργασιακά θέματα (συμπεριλαμβανομένης της αξιολόγησης και αναγνώρισης πτυχίων και πιστοποιήσεων). Στον Καναδά, τα μέλη των οικογενειών εγκατεστημένων μεταναστών γίνονται δεκτά με την προϋπόθεση πως οι μετανάστες καλύπτουν ο ίδιοι τις οικονομικές τους ανάγκες, ενώ δικαιούνται μόνο εκπαίδευση στη γλώσσα. Οι πρόσφυγες, αντίθετα, δικαιούνται οικονομική υποστήριξη, στέγαση και εκπαίδευση (Bevelander και Pendakur 2014).

Παράλληλα μια σειρά από επιλεγμένες εξειδικευμένες πρωτοβουλίες μπορούν να εφαρμοστούν σε πιο τοπικό ή μικροκοινωνικό επίπεδο και να προωθηθούν από ΜΚΟ και άλλους μη κυβερνητικούς φορείς. Οι δημόσιες και σχολικές βιβλιοθήκες έχουν, για παράδειγμα, περιγραφεί ως οι «κοιτίδες μάθησης» του 21ου αιώνα με πολλαπλές δυνατότητες. Παράλληλα με τη δυνατότητα να προσφέρουν θεμελιώδεις προϋποθέσεις για την εκπαίδευση στην ψηφιακή τεχνολογία και τα ΜΜΕ (υλικό, λογισμικό, χώρο, προσβασιμότητα, εκπαίδευση, κοινωνικές ευκαιρίες, έμπνευση), μπορούν να παίξουν κομβικό ρόλο στη διευκόλυνση της κοινωνικής εμπιστοσύνης ανάμεσα σε μετανάστες/πρόσφυγες και ανάμεσα στους μετανάστες/πρόσφυγες και τους γηγενείς πολίτες. Μπορούν έτσι να αποτελέσουν ασφαλή χώρο συνάντησης για ανθρώπους που μοιράζονται την αγάπη για τη μάθηση (Varheim 2014, Mihailidis και Diggs 2010). Στη Ελλάδα, το δίκτυο Future Library¹⁰ του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος ήδη δραστηριοποιείται σε μια σειρά πρωτοπόρων δράσεων. Ένας τέτοιος χώρος θα ήταν ιδανικός για την οργάνωση δράσεων που επιτρέπουν στη τοπική κοινωνία (ειδικά στα παιδιά) να έρθουν σε επαφή και να γνωρίσουν πρόσφυγες και μετανάστες, επιτρέποντας στους τελευταίους να ενταχθούν στην τοπική κοινότητα και να αναπτύξουν τη συμμετοχή τους, τη δημιουργικότητα και τις ικανότητες τους. Σύμφωνα με τον Varheim (2014: 63) «Προγράμματα σπουδών, μαθήματα αγγλικών σαν ξένη γλώσσα, μαθήματα υπολογιστών και μαθήματα αγωγής του πολίτη παρέχουν δυνατότητες, όχι μόνο για την ανάπτυξη γνώσεων και γλωσσικών ικανοτήτων, αλλά και για τη σύναψη γνωριμιών και την καλλιέργεια εμπιστοσύνης ανάμεσα στους μαθητές και στη βιβλιοθήκη ως θεσμό.»

¹⁰ Σύνδεσμοι: <http://about.futurelibrary.gr/>
<http://popaganda.gr/kalokerini-ekstratistis-vivliothikes-krivi-logotechnikous-thisavrous/>

Κάθε πολιτισμική και εθνοτική ομάδα έχει, φυσικά, τις δικές της ανάγκες. Η παροχή πολιτισμικά συμβατής κοινωνικής υποστήριξης, ειδικά κατά τα πρώτα στάδια της μετεγκατάστασης, μπορεί να συντελέσει σημαντικά στη διευκόλυνση της ένταξης των μελών της και την ενίσχυση του κοινωνικού τους κεφαλαίου, των μηχανισμών αντιμετώπισης προβλημάτων και της ποιότητας ζωής τους. Μια ενδιαφέρουσα μη κυβερνητική πρωτοβουλία έλαβε χώρα στον Καναδά με Σομαλούς και Σουδανούς πρόσφυγες. Στο πλαίσιο αυτής της πρωτοβουλίας διοργανώθηκαν 12 εβδομαδιαία τμήματα με πρόσφυγες του ίδιου φύλου και εθνικότητας, από επαγγελματίες διαμεσολαβητές αλλά και εκπαιδευμένους διαμεσολαβητές από τις ίδιες τις κοινότητες μεταναστών. Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας έλαβε χώρα συμπληρωματική παροχή προσωπικής υποστήριξης μέσω τηλεφώνου από διαμεσολαβητές που προέρχονται από τις κοινότητες μεταναστών (Stewart, Simich, Shizha, Makumbe και Makwarimba 2012).

Στον τομέα της αυτοδιοίκησης, οι πόλεις (τοπικές και δημοτικές αρχές κλπ.) μπορούν να συνυπογράψουν μια δέσμευση ή ένα καταστατικό, ή να ενταχθούν σε ένα δίκτυο που στοχεύει στην υποδοχή και υποστήριξη των μεταναστών και προσφύγων κατά την ένταξη τους¹¹. Το δίκτυο «Φιλόξεων Πόλεων» είναι μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα προσπάθεια που δημιουργήθηκε

¹¹ Σύνδεσμοι: <https://welcomingcities.org.au/>
<https://www.welcomingamerica.org/programs/member-municipalities>
<http://www.mvvfoundation.gr/el/>

το 2016. Το δίκτυο αποτελείται από πλήθος τοπικών αρχών από όλη την Αυστραλία. Η ύπαρξη του δικτύου παρέχει μια σειρά από πλεονεκτήματα. Πιο συγκεκριμένα, αναδεικνύει το προφίλ της συμμετέχουσας τοπικής αρχής ενθαρρύνοντας έναν άτυπο ανταγωνισμό συμπαράστασης και φιλοξενίας, ενώ δεσμεύει τις τοπικές αρχές σε συγκεκριμένες αξίες και πρακτικές. Επίσης, υποδεικνύει πόλεις που είναι φιλικές προς τους μετανάστες/πρόσφυγες και τονίζει τα πλεονεκτήματα (π.χ. οικονομικά, επαγγελματικά, πολιτιστικά) που οι μετανάστες και πρόσφυγες συνεισφέρουν στις τοπικές κοινωνίες και οικονομίες. Μπορεί επίσης να προετοιμάσει τις προσδοκίες των μεταναστών και των προσφύγων (π.χ. την προσφορά στην τοπική κοινωνία, την υπακοή στους νόμους κλπ.), γεγονός που έχει διττή σημασία, καθώς βοηθάει την ένταξή τους αλλά καθυστεράει και τους γηγενείς πως οι μετανάστες οφείλουν να ακολουθούν συγκεκριμένους κανόνες (Huang και Liu 2018). Τα δίκτυα Φιλόξενων Πόλεων δίνουν έμφαση στην οικονομική συνεισφορά προσφύγων και μεταναστών που υποστηρίζει την ανάπτυξη και ανάπλαση τοπικών κοινοτήτων.

Ακόμα και σε τοπικό επίπεδο μπορούν να οργανωθούν δράσεις και πρωτοβουλίες, όπως η «Ζωντανή Βιβλιοθήκη», ένα είδος κινητής βιβλιοθήκης, που ενθαρρύνει τη διάδραση και το διάλογο μέσα από την απλότητα και τη διάθεση για επικοινωνία. Αυτή η Βιβλιοθήκη όμως δεν δανείζει βιβλία, αλλά εθελοντές συνανθρώπους μας που εκθέτουν τους εαυτούς τους προς «ανάγνωση», με την πρόθεση να ανοίξουν ένα διάλογο με το κοινό και συγκεκριμένα τους αναγνώστες τους για τον ρατσισμό στη Ελλάδα του σήμερα, σε μια προσπάθεια να σπάσουν τα στερεότυπα και να καταπολεμήσουν τις προκαταλήψεις μας.¹² Τα ράφια της Ζωντανής βιβλιοθήκης διαθέτουν προς τους αναγνώστες «ανθρώπινα βιβλία», τις ιστορίες τους, τις εμπειρίες τους και τη διάθεσή τους να τα επικοινωνήσουν όλα αυτά με έναν τρόπο που να ενισχύει την προώθηση της ποικιλομορφίας. Από τον Οκτώβριο του 2009 στην Ελλάδα μια ομάδα από εθελοντές ξεκίνησε την πρωτοβουλία «Ζωντανή Βιβλιοθήκη» σε συνεργασία με το αντίστοιχο παγκόσμιο δίκτυο Ζωντανών Βιβλιοθηκών με έδρα τη Δανία, από όπου ξεκίνησε και η πρωτοβουλία πριν από δέκα περίπου χρόνια (Dreher και Mowbray 2012, Watson 2015).

Μια σημαντική πηγή ενδεδειγμένων πρακτικών φιλοξενείται στον ευρωπαϊκό ιστότοπο για την ένταξη (EWSI). Εξετάσαμε τη βάση δεδομένων της ΕΕ και επιλέξαμε 8 περιπτώσεις, επικεντρώνοντας την προσοχή μας σε χώρες που (α) βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή της μεταναστευτικής/προσφυγικής κρίσης (όπως η Ιταλία), (β) αντιμετώπισαν μείζον ζήτημα ένταξης. Τα πρότζεκτ που διαλέξαμε ήταν ενεργά («έτρεχαν» ακόμη) κατά τη διάρκεια συγγραφής αυτής της μελέτης και –ακόμη και στις περιπτώσεις όπου αντιμετώπισαν έλλειψη χρηματοδότησης– κατάφεραν να συνεχίσουν να λειτουργούν και να παράγουν έργο. Θεωρούμε ότι η βιωσιμότητα και «διάρκεια ζωής» μιας πρωτοβουλίας ή προγράμματος μετά τη λήξη της αρχικής χρηματοδότη-

¹² Σύνδεσμοι: <http://humanlibrary.gr/index.php/el/>
<http://humanlibrary.org/>
<https://www.coe.int/en/web/youth/living-library>

σης είναι κρίσιμος παράγοντας. Είναι πιο δύσκολο για μια πρωτοβουλία πεπερασμένου χρονικού ορίζοντα να έχει αποτέλεσμα και αντίκτυπο σε βάθος. Έτσι, θεωρούμε ότι τα ακόλουθα παραδείγματα είναι κατάλληλα και εφαρμόσιμα και στην περίπτωση της Ελλάδας:

Α. Το Σπίτι των Δημοσιογράφων: Εστία για καταδιωκόμενους δημοσιογράφους και ακτιβιστές¹³ αποτελεί έναν οργανισμό υποστήριξης δημοσιογράφων που λειτουργεί στη Γαλλία, με στόχο την παροχή βοήθειας και υποστήριξης σε δημοσιογράφους και επαγγελματίες του Τύπου και την προώθηση της ελευθερίας του Τύπου στο ευρύ κοινό, ειδικά σε μαθητές και φοιτητές, μέσω συνεργασιών με εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στο πλαίσιο της λειτουργίας του παρέχεται υλική και διοικητική υποστήριξη σε αιτούντες άσυλο και οργανώνονται ενημερωτικές και εκπαιδευτικές εκδηλώσεις. Ο οργανισμός έχει δημιουργήσει και μια διαδικτυακή εφημερίδα που συνεργάζεται με σημαντικούς δημοσιογραφικούς οργανισμούς της χώρας υποδοχής.

¹³ Σύνδεσμοι: <http://www.maisondesjournalistes.org/>
<https://www.oeil-maisondesjournalistes.fr/>

Β. Το πρόγραμμα συμμετοχής των μεταναστών¹⁴ που λειτουργεί στη Σλοβενία, την Ουγγαρία, τη Ρουμανία, τη Σλοβακία, την Τσεχία, την Πολωνία, τη Γερμανία, τη Λιθουανία, τη Λετονία, την Ισπανία και τη Σουηδία στοχεύει στην αύξηση της συμμετοχής των μεταναστών στην εκλογική και πολιτική διαδικασία και στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, μέσω της ενθάρρυνσης της πολιτικοποίησης και της επιλογής στόχων και προτεραιοτήτων για τις κοινότητες των μεταναστών. Το πρόγραμμα επιχειρεί να διευκολύνει την επικοινωνία των μεταναστών με τις τοπικές αρχές, τα πολιτικά κόμματα και άλλες δομές και να ενημερώνει τους μετανάστες για τις πολιτικές συνθήκες και την εκλογική διαδικασία στη χώρα υποδοχής. Παράλληλα, ενθαρρύνεται και υποστηρίζεται η συμμετοχή μεταναστών σε κοινωνικούς συλλόγους, οργανώσεις και φορείς διαμόρφωσης πολιτικής.

¹⁴ Σύνδεσμος: <http://www.migrant-participation.eu/>

Γ. Το πρόγραμμα για την ένταξη μεταναστών μέσω της ενίσχυσης τοπικών φορέων¹⁵ εφαρμόζεται στην Πορτογαλία με στόχο τη δημιουργία εργαλείων για τους τοπικούς φορείς (συλλόγους, οργανώσεις, σωματεία, οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης) με στόχο την προσέγγιση και ένταξη μεταναστών, καθώς και η ενθάρρυνση της συμμετοχής μεταναστών στους παραπάνω φορείς. Το πρόγραμμα προσφέρει συμβουλευτική υποστήριξη σε τοπικούς φορείς για να μπορέσουν να προσεγγίσουν τις κοινότητες των μεταναστών, και προωθεί την αμφίδρομη επικοινωνία μέσω της συμμετοχής μεταναστών σε δράσεις της τοπικής κοινωνίας.

¹⁵ Σύνδεσμος: <http://www.taipa-desenvolvimento.pt>

Δ. Το πρόγραμμα με τίτλο «ΧΕΙΧ» –Υποστήριξη διαπολιτισμικών σχέσεων μέσω τοπικών επιχειρήσεων¹⁶– αποτελεί μια πρωτοβουλία ισπανικών επιχειρήσεων που σχεδιάζει δράσεις με επίκεντρο τοπικές εμπορικές επιχειρήσεις, με στόχο την ενδυνάμωση των κοινωνικών σχέσεων σε τοπικό επίπεδο και η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Οι τοπικές επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να καθιερωθούν ως τοπικοί κόμβοι επικοινωνίας μεταξύ των

¹⁶ Σύνδεσμος: <http://www.taipa-desenvolvimento.pt>

τοπικών κοινοτήτων και των μεταναστών, μέσω της οργάνωσης από κοινού δράσεων και εκδηλώσεων σε επίπεδο γειτονιάς.

Ε. Το πρόγραμμα Youth included – Αύξηση της συμμετοχής των μεταναστών στις δραστηριότητες νέων¹⁷ δραστηριοποιείται στην Ελλάδα, την Τουρκία και τη Βουλγαρία και στοχεύει στην ένταξη νέων μεταναστών μέσω της συμμετοχής σε δράσεις οργανώσεων νέων και η δημιουργία ενός πλαισίου συνεργασίας κοινοτήτων μεταναστών με τις υπάρχουσες οργανώσεις νέων και ανταλλαγής πρακτικών και ιδεών. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνεται ένας οδηγός για youth workers με πληροφορίες και δραστηριότητες και μια εργαλειοθήκη την οποία μπορούν να χρησιμοποιήσουν οργανώσεις νέων, μεταναστών και προσφύγων ώστε να προσεγγίσουν και να εντάξουν πιο αποτελεσματικά τους νέους.

¹⁷ Σύνδεσμος: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/youth-included---a-european-project-to-increase-migrants-participation-in-youth-activities>

ΣΤ. Το Εθνικό Μουσείο Μεταναστευτικής Ιστορίας¹⁸ ιδρύθηκε στη Γαλλία με σκοπό τη συλλογή και διάσωση μαρτυριών και προσωπικών αντικειμένων από μετανάστες ώστε να διαμορφωθεί ένα συνεκτικό αφήγημα για το φαινόμενο με τη συμμετοχή των ίδιων των μεταναστών και να παρουσιαστούν τα καλλιτεχνικά και πολιτιστικά στοιχεία των κοινοτήτων των μεταναστών. Στο πλαίσιο της λειτουργίας του γίνεται καταγραφή και διάχυση της κοινωνικής εμπειρίας των μεταναστών και των τοπικών κοινοτήτων, ενώ αναδεικνύεται η συμμετοχή και η προσφορά των μεταναστών στις χώρες υποδοχής. Παράλληλα διοργανώνονται και φιλοξενούνται δράσεις και αναδεικνύονται πολιτικές για τη μετανάστευση.

¹⁸ Σύνδεσμος: <http://www.histoire-immigration.fr/>

Ζ. Ο ιστότοπος The UnBulgarians¹⁹ φιλοξενεί εκθέσεις φωτογραφίας για τα πρόσωπα πίσω από τις στατιστικές μετανάστευσης. Το πρόγραμμα συλλέγει και διασώζει φωτογραφίες και μαρτυρίες μεταναστών με στόχο την παρουσίαση και ανάδειξη των ανθρώπων πίσω από τις στατιστικές. Προσφέρει έτσι τη δυνατότητα στην τοπική κοινότητα να γνωριστεί με τους ίδιους τους μετανάστες και τις ιστορίες τους. Ταυτόχρονα δημιουργείται μια βάση πηγών (φωτογραφίες και κείμενα) για δημοσιεύσεις και ΜΜΕ.

¹⁹ Σύνδεσμος: <http://www.multikulti.bg/unbulgarians/indexen.html>

Η. Η πρωτοβουλία Refugee Project²⁰ με σύνθημα «όλοι αξίζουν μία θερμή υποδοχή» λειτουργεί στη Βουλγαρία και στοχεύει στη δημιουργία μιας βιώσιμης εθελοντικής οργάνωσης με τη δυνατότητα να αναζητεί νέα μέλη, να δημιουργεί συμμαχίες, να διοργανώνει δράσεις με ανάλογους φορείς και να παρέχει υποστήριξη σε μετανάστες και τοπικές κοινότητες. Η οργάνωση αναζητεί εθελοντές με κατάλληλες δεξιότητες για την κάλυψη αναγκών των μεταναστών και της τοπικής κοινωνίας και ενθαρρύνει την αμφίδρομη επικοινωνία μέσω της συμμετοχής σε εθελοντικές δράσεις.

²⁰ Σύνδεσμος: <http://refugeeproject.eu/en>

Υ. Η Προσφυγική Κρίση στην Ελλάδα – Μεταναστευτικές και Προσφυγικές Ροές, Υποδοχή, Ταυτοποίηση, Στέγαση και Ευρωπαϊκή Χρηματοδότηση

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς της Παγκόσμιας Τράπεζας, ο συνολικός αριθμός των κατοίκων και πολιτών της Ελλάδας που γεννήθηκαν σε άλλες χώρες ήταν 1.269.749 το 2010 και 1.242.514 το 2015.²¹ Επομένως, ο συνολικός πληθυσμός των προσφύγων και μεταναστών στην Ελλάδα από το 2010 μέχρι το 2015 μειώθηκε. Η προσφυγική κρίση, όμως, με την έννοια της αυξημένης, ανεξέλεγκτης και συνεχιζόμενης ροής προσφύγων, η οποία έφτασε στο απόγειό της από την άνοιξη του 2015 μέχρι την άνοιξη του 2016, άλλαξε σημαντικά τα δεδομένα, ξανασχεδιάζοντας τον χάρτη των μεταναστευτικών και προσφυγικών κινήσεων σε όλες τις χώρες της ΕΕ. Από το σημείο εκείνο και μετά οι ροές μειώθηκαν δραματικά, αλλά δεν έπαψαν εντελώς, ενώ μετά τις πρόσφατες εξελίξεις, παρατηρείται για ακόμα μια φορά σημαντική αύξηση των αφίξεων προσφύγων.

²¹ Βλ. σχετικά, <https://data.worldbank.org/indicator/SM.POP.TOTL?end=2015&locations=GR&start=2009>.

Η άνοιξη του 2015 σηματοδοτεί την αναγνώριση από τις χώρες της ΕΕ της εξελισσόμενης προσφυγικής κρίσης. Στις 19 Απριλίου 2015, ένα Ναυάγιο στα ανοικτά της Λαμπεντούζα (Ιταλία) κοστίζει τη ζωή σε 700 πρόσφυγες και μετανάστες. Αποτελεί ουσιαστικά το γεγονός που αναγκάζει την Κομισιόν να παρουσιάσει ένα σχέδιο 10 σημείων για το προσφυγικό το οποίο θα υιοθετήσει η έκτακτη Σύνοδος Κορυφής που θα λάβει χώρα λίγες μέρες αργότερα. Στο πλαίσιο του σχεδίου, τα κονδύλια για το προσφυγικό με τις αποφάσεις της Συνόδου τριπλασιάζονται, ενώ οι υπολογισμοί των κονδυλίων που διατίθεται από την Ένωση για τον σκοπό αυτό έκτοτε έχουν ως χρονική αφετηρία αυτή την ημερομηνία. Έως τον Μάιο του 2015 η Κομισιόν παρουσιάζει την Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τη Μετανάστευση, ενώ ιδρύονται τα πρώτα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ, hotspots) στην Ελλάδα και την Ιταλία. Ο σκοπός τους είναι ο έλεγχος όσων επιχειρούν να περάσουν τα ευρωπαϊκά σύνορα. Τα κράτη μέλη υιοθετούν το πρόγραμμα μετεγκατάστασης προσφύγων και μεταναστών που εκπόνησε η Κομισιόν για πρώτη φορά τον Ιούλιο του ίδιου έτους, αλλά στις 13 Σεπτεμβρίου πέντε κράτη-μέλη που ανήκουν στη ζώνη Σένγκεν ξαναεπιβάλλουν διασυνοριακούς ελέγχους, ενώ στην Ουγγαρία, που έχει κλείσει τα σύνορά της, ειδικές δυνάμεις συγκρούονται με τους μετανάστες. Τον Οκτώβριο του 2015 η κρίση φτάνει στο απόγειο, με έως και 10.000 να διασχίζουν τα ελληνικά σύνορα κάθε ημέρα. Στις αρχές του Μαρτίου του 2016 κλείνουν τα σύνορά τους και

οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων, ενώ στις 18 του ίδιου μήνα υπογράφεται η συμφωνία (κοινή δήλωση) ΕΕ-Τουρκίας για το προσφυγικό. Σύμφωνα με τη συμφωνία αυτή, όλοι οι παράτυποι μετανάστες που φτάνουν στα ελληνικά νησιά από την Τουρκία επαναπροωθούνται. Παράλληλα, για κάθε Σύρο που στέλνεται πίσω στην Τουρκία, οι χώρες της ΕΕ αναλαμβάνουν τη μετεγκατάσταση ενός ομοεθνή του από τη χώρα αυτή στην ΕΕ.

Σύμφωνα με πρόσφατη (Μάρτιος 2019) έρευνα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η κοινή δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, η αποτελεσματική φύλαξη συνόρων από την Ευρωπαϊκή Συνοριοφυλακή και Ακτοφυλακή και η συνεργασία των εταιρών για την εξασφάλιση νόμιμων οδών συνετέλεσαν σημαντικά στη μείωση του αριθμού αφίξεων στην Ελλάδα και την Ευρώπη μετά το 2016. Ωστόσο, η Κομισιόν σημειώνει ότι στην Ελλάδα εκκρεμούν μια σειρά από ζητήματα, όπως επιστροφές και μετεγκατάσταση μεταναστών και προσφύγων, επεξεργασία αιτήσεων ασύλου, καθώς και ζητήματα στέγασης προσφύγων. Τα προβλήματα αυτά καθιστούν άμεση την ανάγκη για στρατηγικό σχεδιασμό με επιχειρησιακές διαδικασίες. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι η κοινή δήλωση ΕΕ-Τουρκίας και η απότομη μείωση των ροών που την ακολούθησε δημιουργούν δύο μείζονα ερωτήματα. Το πρώτο αφορά το κατά πόσο είναι ασφαλές και σύμφωνο με το διεθνές δίκαιο το να αναγκάζονται οι πρόσφυγες να επιστρέψουν στην Τουρκία, με δεδομένα τα φαινόμενα καταπάτησης ανθρωπίνων δικαιωμάτων και περιορισμού των ελευθεριών και το ενδεχόμενο βίαιης επαναπροώθησής τους σε ζώνες πολέμου. Το δεύτερο σχετίζεται με το κατά πόσο η ροή των προσφύγων στην Ελλάδα είναι στον έλεγχο των τουρκικών αρχών και ρυθμίζεται κατά βούληση και τι σημαίνει αυτό για τη χώρα. Ο υπολογισμός της εθελούσιας αποχώρησης ή εξόδου προσφύγων και μεταναστών από την Ελλάδα είναι εξαιρετικά δύσκολος. Ωστόσο, όπως είναι ξεκάθαρο από την ανάλυση της καθημερινής ροής, η μεγάλη πλειοψηφία όσων πέρασαν στην Ελλάδα συνέχισε προς τα Βαλκάνια και την Κεντρική Ευρώπη.²²

Παρά τη σημαντική μείωση των προσφυγικών ροών στο διάστημα μετά το 2016 και μέχρι την πρόσφατη αναζωπύρωση του φαινομένου, οι συνέπειες της κρίσης του 2015-16 παραμένουν ιδιαίτερα αισθητές, με χιλιάδες πρόσφυγες να κρατούνται ή να φιλοξενούνται σε προσωρινές δομές, ενώ χιλιάδες άλλοι ξεκινούν το «ταξίδι» της ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία. Στην Ελλάδα βρίσκονται 579.736 εγκατεστημένοι ('νόμιμοι') μετανάστες από προηγούμενες δεκαετίες (κυρίως σε αστικά κέντρα, με άδειες παραμονής -στοιχεία ΕΕ για 01/01/2017), ενώ οι εκτιμήσεις για τον ακριβή αριθμό των προσφύγων/μεταναστών που βρίσκονται στην Ελλάδα ως συνέπεια της κρίσης του 2015-16 διαφέρουν, αλλά κυμαίνονται μεταξύ 50.000-70.000.²³ Με τις αιτήσεις ασύλου που εκκρεμούν το 2018 να φτάνουν τις 66.965. Ο αριθμός αυτός περιλαμβάνει τη μεγάλη πλειοψηφία όσων έφτασαν από το 2015 και μετά (Eurostat).

²² Με βάση τα καθημερινά infographics της UNHCR, ετοιμάσαμε αυτό το timelapse βίντεο, που δείχνει την ροή από τις 24 Αυγούστου 2015 μέχρι την 1 Μαρτίου 2016: <https://www.youtube.com/watch?v=Dhc1Lwm7Tfc>

²³ 50.000+ (International Rescue Committee), 60.000 (Το Βήμα, 18/09/2016), 73.000 (Δήλωση ΥΜεΠ στο Κόκκινο, Η Αυγή, 01/04/2019).

Πάνω από τους μισούς νέους πρόσφυγες (περίπου 35.000) είναι γυναίκες και παιδιά. Σύμφωνα με στοιχεία της UNICEF, στην Ελλάδα υπήρχαν 27.000 παιδιά (ανήλικοι πρόσφυγες και μετανάστες) στα τέλη του 2018.²⁴ Ένα μέρος από αυτούς είναι ασυνόδευτοι ανήλικοι, μία εξαιρετικά ευάλωτη κατηγορία του πληθυσμού. Πιο συγκεκριμένα, η Ύπατη Αρμοσσία για τους Πρόσφυγες κατέγραψε 4.616 ασυνόδευτους ανηλίκους τον Σεπτέμβριο του 2019 (UNHCR Greece Factsheet, September 2019).

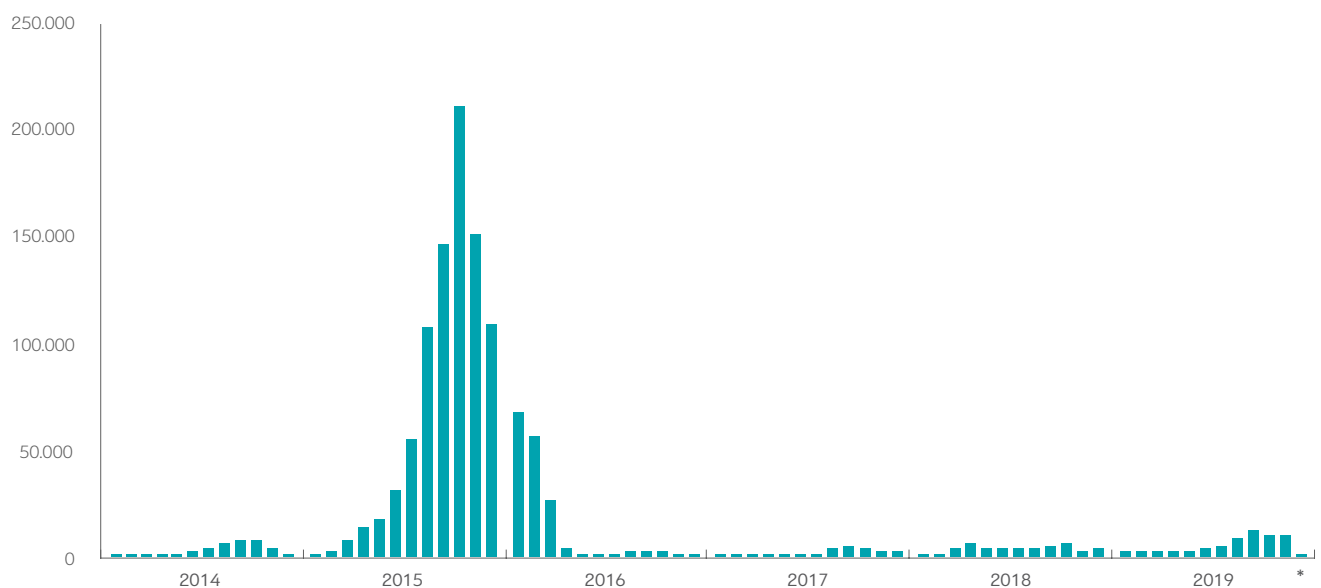
²⁴ Βλ., <https://www.unicef.org/eca/emergencies/latest-statistics-and-graphics-refugee-and-migrant-children>.

Η τελευταία ενημέρωση του Χάρτη της Ύπατης Αρμοσσίας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες έγινε την 1η Αυγούστου 2017. Από εκείνο το σημείο και μετά η ελληνική κυβέρνηση σταμάτησε να δημοσιεύει αναλυτικά στοιχεία για τον αριθμό των προσφύγων στις διάφορες δομές υποδοχής, ταυτοποίησης και φιλοξενίας της νησιωτικής και ηπειρωτικής χώρας. Από τους πρόσφυγες που βρίσκονται σήμερα στην Ελλάδα 11.400 στεγάζονται σε Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ),²⁵ 2.000 στο Προσφυγικό Κέντρο Καρά Τεπέ (Δήμος Λέσβου) και σε σπίτια στα 5 νησιά του Αιγαίου, 20.000 σε χώρους και δομές φιλοξενίας στην ηπειρωτική Ελλάδα (Ανδραβίδα, Σκαραμαγκάς, κ.α.), 25.000 σε ξενοδοχεία, διαμερίσματα, σε οικογένειες και σε προγράμματα ΜΚΟ, ενώ ένας άγνωστος αριθμός προσφύγων διαμένει σε παράνομους καταυλισμούς ('Ελαιώνας' Μόριας κ.ά.) και καταλήψεις.²⁶

²⁵ Αν και υπάρχουν αναφορές πως η πρόσφατη αναζωπύρωση των προσφυγικών ροών οδήγησε σε αύξηση των φιλοξενούμενων στην Μόρια σε 14.000 άτομα (Η Καθημερινή, 15/10/2019).

²⁶ Στοιχεία από ΥΜεΠ που δημοσιεύτηκαν στην Αυγή, Oxfam, IRC, HRW.

Γράφημα 2: Μηνιαίες Αφίξεις Προσφύγων στην Ελλάδα από Στεριά και Θάλασσα (2014-2019)

*Οι τιμές του Δεκεμβρίου 2019 αντιπροσωπεύουν αφίξεις μέχρι τις 13/12/2019, άρα ενδέχεται να είναι περισσότερες.

Πηγή: Ύπατη Αρμοσσία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες

Πίνακας 1: Αφίξεις Προσφύγων στην Ελλάδα 1/1/2019-27/10/2019

Συνολικές αφίξεις το 2019*	55.348
Αφίξεις από θάλασσα το 2019*	43.683
Αφίξεις από στεριά το 2019*	11.665

Προηγούμενα έτη	Από θάλασσα	Από στεριά	Νεκροί/ αγνοούμενοι
2018	32.494	18.014	174
2017	29.718	6.592	59
2016	17.345	3.784	441
2015	856.723	4.907	799
2014	41.038	2.280	405

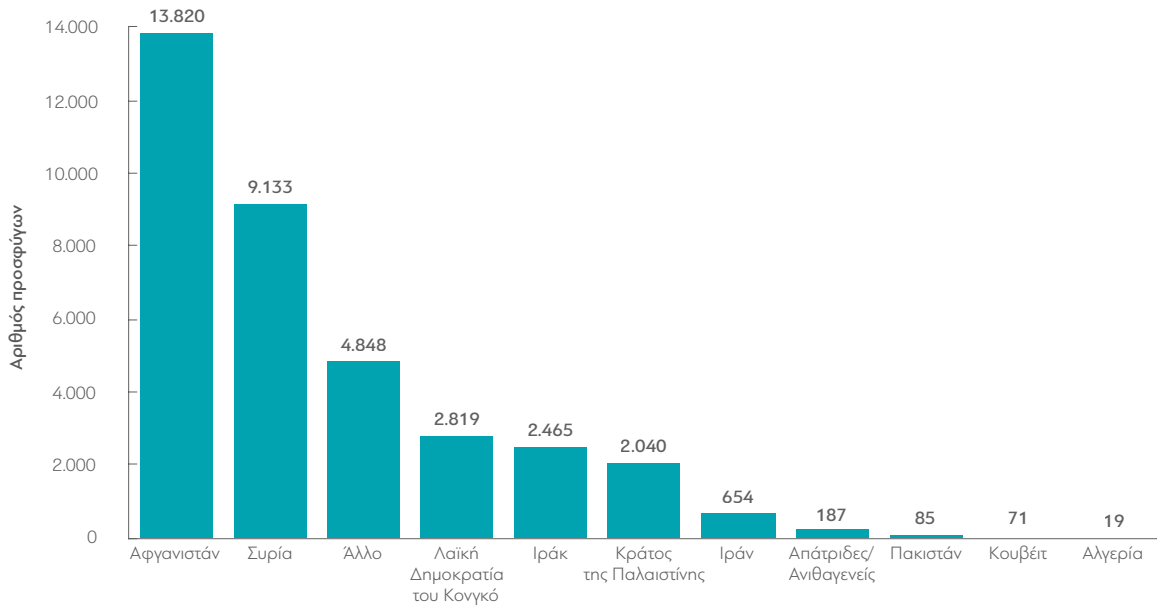
Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

Χάρτης 3: Αφίξεις Προσφύγων στην Ελλάδα 01/01/2019-27/10/2019

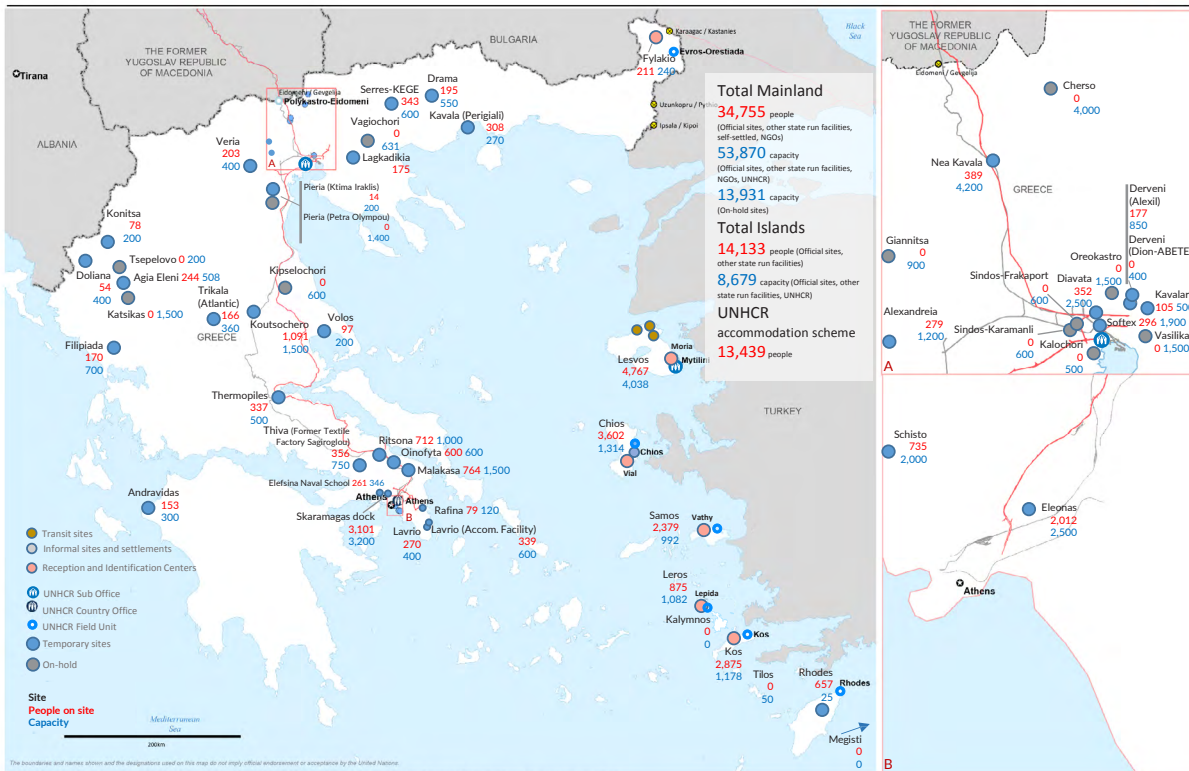
Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

Γράφημα 3: Κυριότερες Εθνικότητες από Θαλάσσιες Οδούς (από 1/1/2019-30/9/2019)

Πηγή: Υπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

Χάρτης 4: Εβδομαδιαίος Χάρτης με Ένδειξη Χωρητικότητας και Πληρότητας (από 01/08/2017)

Presence and capacity are based on Governmental figures from the Coordination Centre for the Management of the Refugee Crisis, as of 18/07/2017 10:00 a.m. Eastern European Time. Online map with additional information: <http://www.unhcr.gr/sites>

Χάρτης 5: Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (Hot spots)

Πηγή: Επεξεργασία των συγγραφέων

Η στέγαση των προσφύγων κατά την άφιξή τους στη χώρα είναι ένα από τα πιο ακανθώδη και αμφιλεγόμενα ζητήματα της προσφυγικής κρίσης. Τα Hotspots (Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης – ΚΥΤ) είναι εγκαταστάσεις που δημιουργούνται στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ σε Ελλάδα και Ιταλία για την αρχική υποδοχή, αναγνώριση, καταχώρηση και στέγαση των αιτούντων άσυλο και άλλων μεταναστών που έρχονται στην ΕΕ διά θαλάσσης. Αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα λειτουργούν πέντε ΚΥΤ σε αντίστοιχα νησιά του Αιγαίου, στη Μόρια (Λέσβος), στο Βαθύ (Σάμος), στο Πυλί (Κως), στο Βιάλ (Χίος) και στην Λεπίδα (Λέρος). Το σύστημα των ΚΥΤ αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα και αδυναμίες, ειδικά στη Λέσβο και τη Σάμο. Από τα προβλήματα αυτά, τα σημαντικότερα είναι ο υπερπληθυσμός, οι κακές συνθήκες διαβίωσης, τα εκτεταμένα κρούσματα βίας, η έλλειψη επαρκών καταφυγίων για τους ασυνόδευτους ανηλικούς, η ελλιπής ανταπόκριση στις ανάγκες των ευάλωτων ομάδων (όπως π.χ. τα ηλικιωμένα άτομα ή οι γυναίκες), η άρση αδειών πρόσβασης σε δημοσιογράφους και η παραπληροφόρηση (European Union Agency for Fundamental Rights 2018, Oxfam 2019, IRC 2019, HRW 2018).

Μέρος των προβλημάτων αυτών οφείλεται και στις αδυναμίες της συμφωνίας (κοινής δήλωσης) ΕΕ-Τουρκίας. Η σύμβαση αυτή ουσιαστικά επιβράβευσε την τακτική της τουρκικής κυβέρνησης να εργαλειοποιεί το προσφυγικό

για να εξυπηρετήσει τις στρατηγικές επιδιώξεις της, «ανοιγοκλείνοντας» τη στρόφιγγα των προσφυγικών και μεταναστευτικών ροών στο Αιγαίο κατά το δοκούν. Έδωσε στην Τουρκία την υπόσχεση σημαντικής οικονομικής βοήθειας, χωρίς να υπάρξει βιώσιμη και επαληθεύσιμη στρατηγική αντιμετώπισης των βαθύτερων αιτίων της προσφυγικής κρίσης, όπως, για παράδειγμα, η αναποτελεσματικότητα του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου στην παρούσα του μορφή, και η αστάθεια στη Βόρεια Συρία και αλλού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το hotspot της Μόριας με θεωρητική χωρητικότητα 3.100 ατόμων. Αυτή τη στιγμή υπάρχουν αναφορές πως οι πρόσφυγες που στεγάζονται μέσα στο ΚΥΤ έχουν αυξηθεί, μετά τα πρόσφατα γεγονότα στα σύνορα Τουρκίας – Συρίας, σε 14.000 άτομα (*Η Καθημερινή*, 15/10/2019), από 4.800 (*Η Αυγή*, 01/04/2019). Στον παράνομο καταυλισμό δίπλα στο ΚΥΤ στεγάζονται άλλα 2.000 άτομα (Oxfam). Τα άτομα αυτά διαμένουν κυρίως σε σκηνές και αντίσκηνα, ενώ συχνά διαβιούν μέσα σε εμπορευματοκιβώτια και αυτοσχέδια καταφύγια. Η μέση θερμοκρασία κατά τους χειμερινούς μήνες πέφτει στους 8°C. Δεν εκλείπουν και μέρες κατά τις οποίες παρατηρείται δριμύ ψύχος. Για παράδειγμα, η πιο χαμηλή τιμή θερμοκρασίας παρατηρήθηκε τον Ιανουάριο του 2017 όταν έπεσε στους -5°C. Οι πρόσφυγες στη Μόρια αντιμετωπίζουν σημαντικές προκλήσεις όπως η έλλειψη θερμαινόμενης κατοικίας και μόνωσης και το ανθυγιεινό περιβάλλον (σκουπίδια, πλαστικά, απόβρα). Ιδιαίτερα δύσκολες είναι οι συνθήκες για τον ευάλωτο πληθυσμό (παιδιά, έγκυες γυναίκες), ενώ υπάρχουν καταγγελίες για διακίνηση ναρκωτικών, βιασμούς, πορνεία που συνδυάζονται με τη γενική έλλειψη ασφάλειας και την αίσθηση συνεχούς φόβου. Στο περιβάλλον αυτό παρατηρείται ανάπτυξη ή όξυνση προβλημάτων ψυχικής υγείας, απόπειρες αυτοκτονίας και αυτοτραυματισμοί. Η κατάσταση δυσχεραίνεται και από την δυσκολία στην είσοδο και μόνο κατόπιν άδειας και με τη συνοδεία εργαζόμενου στο ΚΥΤ. Το 2017, μάλιστα, σημειώθηκαν πέντε θάνατοι (δύο από έκρηξη και τρεις από εισπνοή μονοξειδίου του άνθρακα), ενώ έχουν σημειωθεί και άλλοι τέσσερις θάνατοι έκτοτε. Τέλος, τον Μάιο του 2018 ένα άνευ προηγουμένου ξέσπασμα βίας προκάλεσε 70 τραυματισμούς (BBC 2018, Oxfam 2019, *Handelsblatt* 2019, IRC 2019, HRW 2018, Διεθνής Αμνηστία 2018).

Όπως είναι προφανές, για την πλήρη κατανόηση ενός τόσο πολυδιάστατου ζητήματος δεν είναι αρκετές η διερεύνηση της βιβλιογραφίας και η καταγραφή βέλτιστων πρακτικών. Το χρηματοδοτικό πλαίσιο είναι εξίσου σημαντικό, αφού καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το τι είναι εφικτό και τι όχι. Η ελληνική Πολιτεία μετά τη δεκαετή οικονομική κρίση αδυνατεί να παράσχει τα κεφάλαια που απαιτούνται για την άσκηση της μεταναστευτικής πολιτικής στο σύνολό τους. Συνεπώς, η χρηματοδοτική συνεισφορά της ΕΕ αποκτά ξεχωριστή σημασία. Η ενότητα που ακολουθεί αποτελεί μια καταγραφή των κονδυλίων που είναι διαθέσιμα από την ΕΕ, καθώς και σχετικά ευρήματα και προτάσεις πολιτικής. Η ΕΕ έχει οργανώσει την παροχή οικονομικής στήριξης για την προσφυγική κρίση σε τέσσερις διακριτές κατηγορίες. Το Ταμείο Ασύλου, Μετανάστευσης

και Ένταξης (TAME) [Asylum, Migration and Integration Fund (AMIF)] έχει στόχο τη βελτίωση των ικανοτήτων υποδοχής, την εφαρμογή διαδικασιών ασύλου σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, την ένταξη των μεταναστών σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο και την αύξηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων επιστροφής. Το Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (ΤΕΑ) [Internal Security Fund (ISF)] χρηματοδοτεί την επίτευξη ομοιόμορφου και υψηλού επιπέδου ελέγχου των εξωτερικών συνόρων και την καταπολέμηση του διασυνοριακού οργανωμένου εγκλήματος. Το Μέσο Στήριξης Έκτακτης Ανάγκης [Emergency Support Instrument (ESI)] με στόχο τον ταχύτερο και πιο στοχευμένο τρόπο ανταπόκρισης σε μείζονες κρίσεις και την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στα κράτη-μέλη προκειμένου να αντιμετωπίσουν τον μεγάλο αριθμό προσφύγων. Δικαιούχοι είναι μόνο οργανώσεις των Ηνωμένων Εθνών, μη κυβερνητικές οργανώσεις και διεθνείς οργανισμοί, σε στενή συνεργασία και διαβούλευση με τα κράτη-μέλη. Παράλληλα προσφέρεται Επείγουσα Βοήθεια (ΕΒ) μέσω του TAME και του ΤΕΑ.

Μέχρι τον Οκτώβριο του 2018 είχαν διατεθεί ευρωπαϊκά κονδύλια για τη διαχείριση του προσφυγικού στην Ελλάδα ύψους 1,69 δισ. ευρώ.

- **561 εκατ. ευρώ** σε **Εθνικά Προγράμματα (Μακροπρόθεσμη χρηματοδότηση)** για την περίοδο 2014- 2020, εκ των οποίων, 322,8 εκατ. ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ασύλου Μετανάστευσης και Ένταξης (TAME) και 238,2 εκατ. ευρώ από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Εσωτερικής Ασφάλειας (ΤΕΑ). Από τα 561 εκατ. ευρώ είχαν εκταμιευθεί ως τον Οκτώβριο του 2018 τα 164 εκατ. ευρώ.
- **480 εκατ. ευρώ** διατέθηκαν ως **επείγουσα βοήθεια (μέσω του TAME και του ΤΕΑ)**, εκ των οποίων 233 εκατ. ευρώ διατέθηκαν απευθείας προς τις Ελληνικές Αρχές (βλέπε Πίνακες 4 και 5). Τα υπόλοιπα διατέθηκαν στην Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (UNHCR), στον Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης (IOM) και στην Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Ασύλου (EASO). Από τα 480 εκατ. ευρώ είχαν εκταμιευθεί ως τον Οκτώβριο του 2018 τα 342 εκατ. ευρώ.
- **650 εκατ. ευρώ** προς διεθνείς οργανισμούς και ΜΚΟ στα πλαίσια του Μέσου Στήριξης Έκτακτης Ανάγκης. Από τα 650 εκατ. ευρώ, έχουν συμπεριληφθεί σε συμβάσεις 605,3 εκατ. ευρώ (βλέπε Πίνακα 2).

Πίνακας 2: Εταίροι-παραλήπτες ανθρωπιστικής βοήθειας για τους πρόσφυγες στην Ελλάδα στα πλαίσια του Μέσου Στήριξης Έκτακτης Ανάγκης (σε εκατ. ευρώ)

UNHCR	356,67
IOM	47,7
Danish Refugee Council	44,5
International Rescue Committee	28,74
IFRC	23
Norwegian Refugee Council	17,3
Arbeiter-Samariter-Bund	15,26
UNICEF	14,8
Medecins du Monde	14,3
OXFAM	13,5
Save the Children	9,65
Mercy Corps	6,57
Terre des Hommes	5,83
CARE Germany	3,73
Spanish Red Cross	2
Metadrasi	1
Smile of the Child	0,8
ΣΥΝΟΛΟ	605,35

Πηγή: Επεξεργασία των συγγραφέων με στοιχεία από European Commission, Managing Migration: EU Financial Support to Greece, October, 2018.

Όσον αφορά τα επείγοντα κονδύλια προς τις ελληνικές Αρχές που χορηγούνται μέσω του TAME και του TEA, συνολικού ύψους 233 εκατ. ευρώ, είχαν εγκριθεί και εκταμιεύονται σταδιακά, πριν από την υπογραφή της συμφωνίας με την Τουρκία, τον Μάρτιο του 2016, τα εξής ποσά (σε εκατ. ευρώ):

Πίνακας 3: Επείγοντα κονδύλια προς τις ελληνικές Αρχές (Υπουργεία) (σε εκατ. ευρώ)

Υπουργείο Άμυνας	127,73
Υπουργείο Υγείας	27,45
Υπουργείο Εσωτερικών	26,95
Υπουργείο Υποδομών και Μεταφορών	12,76
Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής	10,42
ΣΥΝΟΛΟ	205,31

Πηγή: Επεξεργασία των συγγραφέων με στοιχεία από European Commission, Managing Migration: EU Financial Support to Greece, October, 2018.

Πίνακας 4: Επείγοντα κονδύλια προς τις ελληνικές Αρχές (Υπηρεσίες και αρχές) (σε εκατ. ευρώ)

Υπηρεσία Πρώτης Υποδοχής	8,35
Ελληνική Αστυνομία	5,58
Γενική Γραμματεία Συντονισμού	6
Ελληνικό Λιμενικό Σώμα	6,67
Υπηρεσία Ασύλου	1,18
ΣΥΝΟΛΟ	27,78

Πηγή: Επεξεργασία των συγγραφέων με στοιχεία από European Commission, Managing Migration: EU Financial Support to Greece, October, 2018.

VI. Ένταξη Προσφύγων και Μεταναστών στην Ελλάδα – Εθνική Στρατηγική και Πολιτικές Ένταξης, Μείζονες Προκλήσεις, Στρατηγικές και Στοχευμένες Προτάσεις

Η Ελλάδα απέκτησε την πρώτη της ‘Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη’ μόλις το 2013. Μέχρι τότε η ελληνική Πολιτεία αρκούταν σε μεμονωμένα (ad hoc) μέτρα και αποσπασματικές δράσεις. Δύο παραδείγματα τέτοιων μέτρων ήταν τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ) και οι Υπηρεσίες Μιας Στάσης (One-Stop Shops). Οι Υπηρεσίες Μιας Στάσης παρέχουν σε μετανάστες πληροφορίες και δικαιολογητικά που σχετίζονται με την αίτηση, ανανέωση, και χορήγηση άδειας διαμονής πολιτών τρίτων χωρών. Με άλλα λόγια, οι Υπηρεσίες Μιας Στάσης λειτουργούν σύμφωνα με την ίδια φιλοσοφία όπως τα Κέντρα Εξυπηρέτησης Πολιτών (ΚΕΠ). Αν και οι θεσμοί αυτοί ήταν θετικές πρωτοβουλίες, η λειτουργία τους ακόμη και σήμερα είναι περιορισμένη (βλ. παρακάτω). Τα σημαντικότερα βήματα που έχουν γίνει σε επίπεδο χάραξης ενταξιακής πολιτικής μετά το 2013 είναι η αναθεώρηση του Νόμου για την Ιθαγένεια (4332/2015) και ο Μεταναστευτικός Νόμος (4375/2016). Έχουν παράλληλα γίνει προσπάθειες καταγραφής των ΜΚΟ που δραστηριοποιούνται στον τομέα της ένταξης (Μητρώο ΜΚΟ 2016, ΘΑΛΗΣ II) με σκοπό την προώθηση της διαφάνειας στην διάθεση ευρωπαϊκών και κρατικών κονδυλίων. Το υπουργείο Παιδείας έχει εκπονήσει ένα πρόγραμμα για την ένταξη παιδιών προσφύγων/μεταναστών στο εκπαιδευτικό σύστημα (2016/17) και έχει προβεί σε αξιολόγηση του προγράμματος (2017/18), κάτι που αποτελεί και τη μοναδική περίπτωση συστηματικής αποτίμησης ενταξιακής πολιτικής. Η δημοσίευση της Εθνικής Στρατηγικής για την Ένταξη του 2018 αποτελεί ένα θετικό βήμα ανάπτυξης και κωδικοποίησης αναγκών και (μελλοντικών) δράσεων. Ωστόσο, υπάρχει ακόμα σοβαρή έλλειψη στρατηγικού σχεδιασμού με ιεράρχηση στόχων, κοστολόγηση δράσεων, οργανόγραμμα εφαρμογής και διαδικασίες αξιολόγησης.

Η Εθνική Στρατηγική του 2013 αποτέλεσε μια αντίδραση στις απαιτήσεις της ΕΕ για τη δημιουργία μίας πιο συνεκτικής αντιμετώπισης της ένταξης από τα κράτη-μέλη. Συνεπώς, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι στο συγκεκριμένο κείμενο υπάρχουν πολλές αναφορές στο «Κοινό Πρόγραμμα για την Ένταξη» (COM (2005)389) και στη «Διακήρυξη της Ευρωπαϊκής

Υπουργικής Διάσκεψης της Σαραγόσα για την Ένταξη». Η στρατηγική είναι θετικά διακείμενη στη δομική ενσωμάτωση (αφομοίωση), αφού σύμφωνα με το ίδιο το κείμενο η «δομική ενσωμάτωση είναι διαδικασία σύνθετη και μακροχρόνια, ωστόσο πολύ πιο αποτελεσματική, όπως έχει δείξει η ευρωπαϊκή εμπειρία, σε σχέση τόσο με την απλή ενσωμάτωση όσο και με τη συνύπαρξη στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας» (σελ. 21). Σε γενικές γραμμές, το κείμενο της Στρατηγικής του 2013 περιορίζεται σε μία γενικόλογη και συνοπτική καταγραφή μέτρων που θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην υλοποίηση των βασικών στόχων, όπως έχουν προσδιοριστεί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ενδιαφέρουσα είναι η παραδοχή, ήδη από το 2013, ότι τα Συμβούλια Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ) παρουσιάζουν μεγάλες δυσλειτουργίες. Το 2013, τα ΣΕΜ και τα one-stop shops ήταν ίσως ό,τι πιο πρωτοποριακό είχε να επιδείξει η ελληνική μεταναστευτική πολιτική. Παρά το γεγονός ότι τα μεγάλα προβλήματα των ΣΕΜ ήταν ήδη γνωστά από τότε, η ελλιπής ή ακόμη και υποτυπώδης σε πολλές περιπτώσεις λειτουργία τους συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας.

Πιο συγκεκριμένα, το Συμβούλιο Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ) είναι συμβουλευτικό όργανο που υπάρχει σε κάθε δήμο της χώρας. Μέλη του είναι δημοτικοί σύμβουλοι, εκπρόσωποι μεταναστευτικών κοινοτήτων και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Σκοπός των ΣΕΜ είναι να καταγράφουν τα ενταξιακά προβλήματα και τις ανάγκες των νόμιμα εγκατεστημένων μεταναστών και να χαράσσουν την ενταξιακή πολιτική του δήμου. Με εξαίρεση ελάχιστους μεγάλους δήμους, τα ΣΕΜ είναι ανενεργά (Αναγνωστού κ.ά. 2016), ενώ δεν υπάρχει αυτόνομη διαδικτυακή παρουσία των ΣΕΜ. Στις λίγες περιπτώσεις που λειτουργούν, η δράση τους προβάλλεται στον ιστότοπο του εκάστοτε δήμου. Η ύπαρξη μεγάλων διαφορών από δήμο σε δήμο (ακόμη και ανάμεσα στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη) είναι μία αδυναμία του συστήματος, αφού δεν παρέχει σε όλους τους μετανάστες συγκροτημένη και ισότιμη υποστήριξη. Οι καταστατικοί περιορισμοί των ΣΕΜ (π.χ. ο περιορισμός της σύνθεσης σε «οργανωμένες κοινότητες») και η έλλειψη ξεκάθαρου οργανογράμματος και ελέγχου λειτουργίας περιορίζουν σημαντικά τη δράση τους. Την ίδια στιγμή ο ιστότοπος των Υπηρεσιών Μίας Στάσης (ΥΜΣ)²⁷ είναι κενός περιεχομένου, με εξαίρεση μερικές πολύ βασικές πληροφορίες για την κατάθεση αδειών διαμονής και μία παραπομπή στους ΟΤΑ. Το μόνο σχετικό έγγραφο είναι ένα «Εγχειρίδιο σχετικά με τον τρόπο εφαρμογής του One-Stop-Shop» από τον Φεβρουάριο 2009, το οποίο περιλαμβάνει μόνο βασικές αρχές λειτουργίας και προτάσεις. Αξιοσημείωτο είναι πως δεν υπάρχει αξιολόγηση της λειτουργίας τους. Δεν υπάρχει, επίσης, ψηφιακή μορφή των ΥΜΣ ούτε διαδραστικός χάρτης ή άλλο εργαλείο που θα επέτρεπε στον χρήστη να βρει το κοντινότερο one-stop-shop.

²⁷ Σύνδεσμος: <http://www.immigration.gov.gr/web/guest/yperesies-mias-stasis>

Όσον αφορά το γενικό νομοθετικό πλαίσιο για τη μετανάστευση στην Ελλάδα, αυτό ορίζεται από δύο νομοθετικές ρυθμίσεις. Ο Νόμος 4332/2015 αποτελεί τον κώδικα για την ελληνική ιθαγένεια, κυρώθηκε το 2004 και από

τότε έχει αναθεωρηθεί δύο φορές, το 2010 και το 2015. Η αναθεώρηση του 2015 έγινε με σκοπό την ευθυγράμμιση της ελληνικής νομοθεσίας με τις κοινοτικές οδηγίες 2011/98/ΕΕ και 2014/36/ΕΕ. Η πρώτη αφορά τη διαδικασία υποβολής αίτησης για τη χορήγηση στους πολίτες τρίτων χωρών ενιαίας άδειας διαμονής και εργασίας στην επικράτεια κράτους-μέλους και το κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους από τρίτες χώρες που διαμένουν νομίμως σε κράτος-μέλος, ενώ η δεύτερη τις προϋποθέσεις εισόδου και διαμονής πολιτών τρίτων χωρών με σκοπό την εποχιακή εργασία και άλλες διατάξεις. Η αναθεώρηση δίνει τη δυνατότητα για την απόκτηση ιθαγένειας από παιδιά μεταναστών που έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα και δημιουργεί την Ειδική Γραμματεία Ιθαγένειας που υπάγεται στο υπουργείο Εσωτερικών. Ο Νόμος 4375/2016 δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ την 3/4/2016 και ευθυγραμμίζει την ελληνική νομοθεσία με την κοινοτική οδηγία 2013/32. Στο πλαίσιο της οδηγίας, ορίζει το πλαίσιο για τη χορήγηση άδειας παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους (άρθρο 22), ενώ συστήνει τη Γενική Γραμματεία Υποδοχής και οργανώνει τη λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών και Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης. Καθορίζει, επίσης τις προϋποθέσεις πρόσβασης στην απασχόληση των αναγνωρισμένων δικαιούχων διεθνούς προστασίας, των αιτούντων διεθνή προστασία και των προσώπων στους οποίους έχει χορηγηθεί καθεστώς παραμονής για ανθρωπιστικούς λόγους στην Ελλάδα (άρθρο 68-71). Η προηγούμενη νομοθεσία (Προεδρικό Διάταγμα 220/2007 – άρθρο 20(1)) απαιτούσε ειδική διαδικασία για τη χορήγηση άδειας εργασίας με βάση τις ανάγκες της αγοράς εργασίας σε συγκεκριμένα επαγγέλματα. Η προτεραιότητα που δινόταν σε Έλληνες και υπηκόους χωρών της ΕΕ έθετε σημαντικά εμπόδια στην είσοδο στην αγορά εργασίας των δικαιούχων ασύλου σύμφωνα με παρατηρήσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.²⁸

²⁸ Βλ. και <https://www.refworld.org/docid/54cb3af34.html>

Στον τομέα της εκπαίδευσης και της ένταξης των παιδιών μεταναστών και προσφύγων, τη σχολική χρονιά 2016/17 εφαρμόστηκε με σχέδιο του υπουργείου Παιδείας και Κοινή Υπουργική Απόφαση πρόγραμμα ένταξης των παιδιών των προσφύγων στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η απόφαση αφορούσε το σύνολο των παιδιών πολιτών τρίτων χωρών που διαμένουν σε κέντρα ή δομές φιλοξενίας του ελληνικού κράτους ή της UNHCR. Συνολικά, 20.000 προσφυγόπουλα εντάχθηκαν σε 800 τάξεις υποδοχής. Δομές Υποδοχής Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΔΥΕΠ) δημιουργήθηκαν εντός των σχολικών μονάδων στις Περιφερειακές Διευθύνσεις Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης όπου υφίστανται κέντρα φιλοξενίας. Η υπουργική απόφαση προέβλεπε 10-20 μαθητές για κάθε τμήμα ΔΥΕΠ με τη διδασκαλία να λαμβάνει χώρα κατά τις απογευματινές ώρες (2-4μμ). Επίσης, δημιουργήθηκε η θέση του Συντονιστή Εκπαίδευσης Προσφύγων (ΣΕΠ). Τον συντονισμό και τη λειτουργία του προγράμματος ανέλαβε η Ομάδα Διαχείρισης, Συντονισμού και Παρακολούθησης με την αρωγή του Ταμείου Ασύλου.

Τον Απρίλιο του 2017 η Επιστημονική Επιτροπή για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων εξέδωσε έκθεση αποτίμησης του προγράμματος, καθώς επίσης και προτάσεις για το επόμενο σχολικό έτος (2017/18). Η έκθεση αυτή αποτελεί τη μοναδική περίπτωση επίσημης αξιολόγησης ενός ενταξιακού προγράμματος. Η αποτίμηση του έργου (Μάρτιος 2016 – Απρίλιος 2017) εντόπισε ως κύρια σημεία την έλλειψη οργανογράμματος και τον ελλιπή συντονισμό, παρά τις απαιτητικές συνθήκες εργασίας αλλά και την παρουσία ικανού στελεχικού δυναμικού, ενώ η ευθυνοφοβία και η τυπολατρία έχουν σαν αποτέλεσμα τη μη ανάληψη πρωτοβουλιών και οδηγούν σε περιττή αύξηση γραφειοκρατίας. Παρατηρήθηκε πως οι αλλαγές στη χωροθέτηση των Κέντρων Φιλοξενίας Προσφύγων (ΚΦΠ) και οι μετακινήσεις προσφυγικού πληθυσμού οδηγούν σε ‘μαύρες τρύπες’ στην καταγραφή, ενώ αστοχίες στην επιλογή σχολείων για ΔΥΕΠ οδηγούν σε λάθη στη διαδικασία αξιολόγησης ικανότητας, επικοινωνίας, συντονισμού. Μεγάλος αριθμός παιδιών στα νησιά του Αιγαίου με μη πρόσβαση σε τυπική εκπαίδευση ενώ στα ΚΦΠ δεν λειτουργούν νηπιαγωγεία. Ο νόμος για λειτουργία Τάξεων Υποδοχής (ΤΥ) στα γυμνάσια δεν έχει ενεργοποιηθεί, ενώ δεν υπάρχει δυνατότητα φοίτησης λόγω άγνοιας ελληνικής γλώσσας. Δεν υπάρχει επίσης κάποιος μηχανισμός αντιστοίχισης ξένων απολυτηρίων ή παροχής αποδεικτικού απολυτηρίου. Οι κύριες προτάσεις έργου (Σεπτέμβριος 2017 – Ιούνιος 2018) περιλαμβάνουν τη θεσμοθέτηση ΤΥ σε γυμνάσιο και λύκειο και τη δυνατότητα φοίτησης εντός αστικού ιστού με βάση την ηλικία είτε σε νηπιαγωγεία είτε σε ΤΥ. Σε μεγάλα ΚΦΠ θα πρέπει να δρομολογηθεί η εγγραφή σε νηπιαγωγεία παιδιών προσχολικής ηλικίας και σε ΤΥ των παιδιών σε ηλικία υποχρεωτικής εκπαίδευσης με στόχο την ένταξη όλων των παιδιών στα νησιά του Αιγαίου στο πρόγραμμα εκπαίδευσης προσφυγόπουλων. Θα πρέπει, παράλληλα, να διευκολυνθεί η εθελοντική απόσπαση, να συνταχθεί ξεχωριστή λίστα πρόσληψης εκπαιδευτικών, να οργανωθεί επιμόρφωση εκπαιδευτικών και να θεσμοθετηθεί ο ρόλος συντονιστών εκπαίδευσης προσφύγων.

Τέλος, η νέα Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη εγκρίθηκε τον Ιούλιο του 2018, ενώ το στάδιο της διαβούλευσης ολοκληρώθηκε σχετικά πρόσφατα (15 Φεβρουαρίου 2019). Αποτελεί θετικό βήμα για μια πιο συντονισμένη στρατηγική, καθώς συγκεντρώνει και καταγράφει όλες τις αναγκαίες δράσεις σε ένα κείμενο και θα μπορούσε να αποτελέσει σημείο αναφοράς για τα επόμενα χρόνια. Ωστόσο το κείμενο δίνει υπερβολική έμφαση στην υποδοχή και πρώιμη ένταξη, χωρίς να καλύπτει επαρκώς την μακροχρόνια ένταξη. Από τη στρατηγική απουσιάζει η πραγματική στόχευση και η ιεράρχηση δράσεων καθώς και ένα σαφές χρηματοδοτικό πλαίσιο εφαρμογής των ενταξιακών μέτρων, ενώ δεν εξηγεί πώς θα ενταχθούν οι πολιτικές στον πυρήνα της δημόσιας διοίκησης και αυτοδιοίκησης. Παρόλο που η νέα στρατηγική είναι σαφώς πιο λεπτομερής από εκείνη του 2013, της λείπει η διεξοδική καταγραφή των τρεχουσών συνθηκών. Χωρίς μια τέτοια ανάλυση, οι δράσεις θα παραμείνουν απλά ευκολόγια, καθώς οι τρέχουσες συνθήκες οριοθετούν το τι είναι εφικτό και τι όχι. Σε τελική ανάλυση είναι αμφίβολο το

πώς θα εφαρμοστούν αρκετές από τις προτεινόμενες δράσεις με δεδομένα τα πρακτικά προβλήματα και εμπόδια.

Ενώ η στρατηγική του 2013 βασίζεται στο μοντέλο της αφομοίωσης, δηλαδή στην υιοθέτηση του κυρίαρχου κοινωνικού και πολιτισμικού μοντέλου από τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, η φιλοσοφία της νέας στρατηγικής προτείνει ένα μοντέλο κοινωνικής ένταξης σαφώς πιο αμφίδρομο από ό,τι στο παρελθόν. Τελικός του στόχος είναι η κατάκτηση της διαπολιτισμικότητας, δηλαδή της αμοιβαίας προσπάθειας τόσο των γηγενών όσο και των μεταναστών να βρουν κοινά σημεία αναφοράς και να φτιάξουν ένα κοινό μέλλον με σεβασμό στις όποιες πολιτισμικές ιδιαιτερότητες. Για να γίνει κατανοητή η ρήξη στη φιλοσοφία της νέας στρατηγικής με το παρελθόν είναι άξιο αναφοράς το σχόλιο του Ελληνικού Φόρουμ Μεταναστών (ΕΦΜ) στη δημόσια διαβούλευση. Πιο συγκεκριμένα, το ΕΦΜ σχολίασε: «Βρίσκουμε θετική την προσπάθεια ένταξης των μεταναστών και όχι ενσωμάτωσης τους, καθώς και το όραμά μας ως οργάνωση αναφέρεται σε μια κοινωνία, στην οποία οι μετανάστες έχουν ίσα δικαιώματα και απολαμβάνουν δίκαιη μεταχείριση, συνδιαλέγονται και συμπορεύονται με τους Έλληνες με αλληλοσεβασμό, καθιστώντας τη διαφορετικότητα πηγή ανάπτυξης και προόδου για όλους.»²⁹

²⁹ <http://www.opengov.gr/immigration/?p=794>

Υπάρχει συνέχεια, αλλά και πρόοδος από τη μία στρατηγική στην άλλη. Η πρώτη στρατηγική είναι ένας απλός σκελετός προτάσεων. Η δεύτερη βασίζεται σε αυτήν, όμως έχει πιο εξελιγμένη φιλοσοφία και συνοχή, ενώ και τα μέτρα που προτείνονται είναι πιο συγκεκριμένα. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι ενώ η πρώτη στρατηγική κάνει πολλές και σαφείς αναφορές στην ευρωπαϊκή νομοθεσία, αυτό δεν ισχύει στη δεύτερη. Αυτό δείχνει μία κάποια αυτονόμηση της εθνικής στρατηγικής από τις ελάχιστες απαιτήσεις της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Ενδιαφέρουσα, επίσης, είναι η προσέγγιση από τη βάση ως την κορυφή (bottom up) της τελευταίας στρατηγικής (εμπλοκή ΟΤΑ και κοινωνίας των πολιτών). Δυστυχώς, η έλλειψη σαφούς ιεράρχησης στόχων και συγκεκριμένης χρηματοδοτικής μελέτης και χρονοδιαγράμματος αποτελεί πρόβλημα και των δύο στρατηγικών. Επιπρόσθετα, και οι δυο στρατηγικές πάσχουν από την έλλειψη απολογιστικής διάθεσης, ώστε να γνωρίζουμε τι πραγματικά έχει λειτουργήσει στην πράξη μέχρι τώρα και τι θα πρέπει να αλλάξει.

Η εθνική στρατηγική για την ένταξη ταξινομεί τις δράσεις της στις παρακάτω κατηγορίες:

Α. Υποδοχή και πρώιμο στάδιο - Προαπαιτούμενες διαδικασίες για την προστασία και ένταξη αιτούντων διεθνούς προστασίας.

Αναβάθμιση και στήριξη των Ανοικτών Δομών Φιλοξενίας και Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης:

- Δημιουργία ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος και αντίστοιχη παροχή ηλεκτρονικού εξοπλισμού
- Στελεχιακή ενίσχυση των δομών
- Αναβάθμιση και συντήρηση υπηρεσιών σίτισης, υγιεινής κλπ.

Αναβάθμιση και ενίσχυση υπηρεσιών εξέτασης ασύλου:

- Ενίσχυση με επιπλέον στελεχιακό δυναμικό
- Νομική συνδρομή σε αιτούντες άσυλο

Αναβάθμιση και επέκταση δομών που αφορούν ασυνόδευτους ανήλικους:

- Αναβάθμιση κτιριακής υποδομής
- Οικονομικές ενισχύσεις ΜΚΟ και άλλων φορέων που συνδράμουν
- Ανάπτυξη ξενώνων (ημι-αυτόνομης) διαμονής
- Δημιουργία συστήματος επιτροπείας ανηλίκων
- Παροχή ψυχοκοινωνικής υποστήριξης σε ανήλικου

Ενίσχυση υπηρεσιών στις υφιστάμενες δομές φιλοξενίας:

- Ενίσχυση υπηρεσιών διερμηνείας
- Ενίσχυση υπηρεσιών διαπολιτισμικής μεσολάβησης
- Παροχή ψυχοκοινωνικής υποστήριξης σε ενήλικους

B. Αυτοδιοίκηση - Συνεργασία κράτους-αυτοδιοίκησης

- Κατάρτιση Ολοκληρωμένου Σχεδίου Δράσης για την ένταξη από τους Δήμους με στόχο την καταγραφή στοιχείων των μεταναστών, προγραμμάτων οικονομικής ενίσχυσης και στέγασης, σχετικών ΜΚΟ κλπ.
- Δημιουργία περιφερειακού μηχανισμού κατανομής μεταναστών και προσφύγων με στόχο την αποφυγή υπερσυγκέντρωσης
- Δημιουργία εθνικού χρηματοδοτικού προγράμματος

- Γεωγραφική επέκταση του προγράμματος στέγασης των αιτούντων προστασίας ανά διαμερίσματα
- Πιλοτικό πρόγραμμα ολοκληρωμένων παρεμβάσεων ένταξης (σε Λιβαδειά και Θήβα)
- Πιλοτικό πρόγραμμα εγκατάστασης αιτούντων προστασίας σε αγροτικές και αραιοκατοικημένες περιοχές
- Γεωγραφική επέκταση των Κέντρων Ένταξης Μεταναστών
- Συμμετοχή σε προγράμματα κοινωνικής κατοικίας

Γ. Βασικές υπηρεσίες - Παροχή πρακτικής υποστήριξης

- Παροχή πληροφόρησης προς τους μετανάστες και πρόσφυγες, π.χ. μέσω ιστοσελίδας ή εφαρμογής (app) σε διάφορες γλώσσες
- Καταγραφή των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των μεταναστών / προσφύγων, π.χ. συγκέντρωση πληροφοριών σε ένα gateway ή one-stop shop
- Ψηφιοποίηση της έκδοσης και ανανέωσης αδειών διαμονής και πρόσληψη προσωπικού με στόχο την επιτάχυνση των σχετικών διαδικασιών
- Ενίσχυση του ρόλου του διαπολιτισμικού διαμεσολαβητή σε νοσοκομεία και όχι μόνο
- Επιμόρφωση δημοσίων υπαλλήλων, ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν στις νέες συνθήκες
- Επέκταση ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης
- Εμβολιασμοί

Δ. Εκπαίδευση - Πολιτική αγωγή, πολιτισμική εκπαίδευση, απόκτηση δεξιοτήτων, συμμετοχή των παιδιών των πολιτών τρίτων χωρών στη σχολική εκπαίδευση

- Προώθηση ένταξης των παιδιών των μεταναστών και κυρίως των αιτούντων προστασίας στην εκπαίδευση
- Ενίσχυση λειτουργίας τάξεων υποδοχής
- Αναγνώριση τίτλων σπουδών

- Προώθηση νομοθεσίας για την αναγνώριση εκπαίδευσης και τίτλων σπουδών που οι μετανάστες / πρόσφυγες αδυνατούν να προσκομίσουν (π.χ. λόγω πολιτικής κατάσταση στη χώρα προέλευσης)
- Προγράμματα γλωσσομάθειας (ελληνικά και αγγλικά) σε ανήλικους
- Προγράμματα εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας σε ενήλικες με στόχο την ένταξη στην αγορά εργασίας
- Μαθήματα ευρωπαϊκού πολιτισμού και επαγγελματικού προσανατολισμού
- Ενημέρωση εκπαιδευτικών και γονέων
- Δράσεις ψυχαγωγικές (π.χ. θέατρο) και αθλητικές

Ε. Απασχόληση - Ενσωμάτωση στην αγορά εργασίας

- Διαδικασία προσδιορισμού δεξιοτήτων, επαγγελματικών και ακαδημαϊκών προσόντων
- Προώθηση απασχόλησης στην αγροτική και μεταποιητική οικονομία
- Προγράμματα κατάρτισης και πρακτικής άσκησης σε ιδιωτικές επιχειρήσεις
- Προώθηση μικρο-επιχειρηματικότητας

ΣΤ. Κοινωνική ένταξη - Ενεργός συμμετοχή, εμπλοκή με τα κοινά και πολιτική εκπροσώπηση, αντιμετώπιση των διακρίσεων, του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και προώθηση θετικής προσέγγισης στη διαφορετικότητα

Προώθηση διαπολιτισμικότητας:

- Αναγνώριση και δημιουργία επαγγελματικού προφίλ του διαπολιτισμικού μεσολαβητή
- Διάλογος και κοινές δράσεις με τις χώρες προέλευσης

Συμμετοχή στα κοινά:

- Μελέτη για τη δυνατότητα παροχής ψήφου στις αυτοδιοικητικές εκλογές από Εξειδικευμένη Ομάδα Εργασίας
- Ενεργοποίηση των Συμβουλίων Ένταξης Μεταναστών

- Παροχή τεχνικής υποστήριξης σε συλλόγους μεταναστών
- Συμμετοχή στα κοινά μέσω της συμμετοχής σε εθελοντικές οργανώσεις και μέσα από αθλητικά δρώμενα

Καταπολέμηση ρατσισμού και ξενοφοβίας:

- Δημιουργία Εθνικού Δικτύου για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας (καταγραφή περιστατικών και μελέτη του φαινομένου)
- Ενημέρωση της κοινής γνώμης

Προστασία ευάλωτων ομάδων:

- Διευκόλυνση της ένταξης γυναικών
  - ο Εκμάθηση ελληνικής γλώσσας
  - ο Κατάρτιση στη διερμηνεία
  - ο Προώθηση του ρόλου του διαπολιτισμικού μεσολαβητή
  - ο Προώθηση του ρόλου μέντορα (συμβουλευτική από γυναίκες μετανάστριες σε γυναίκες μετανάστριες)
- Διευκόλυνση της ένταξης ασυνόδευτων ανηλίκων
  - ο Προώθηση του θεσμού της φιλοξενούσας οικογένειας (foster family)
  - ο Επαγγελματικός προσανατολισμός
- Διευκόλυνση της ένταξης ατόμων με αναπηρία
- Διευκόλυνση της ένταξης ηλικιωμένων
  - ο Διευκόλυνση συμμετοχής σε ΚΑΠΗ

Διευκόλυνση ένταξης μεταναστών δεύτερης γενιάς:

- Ένταξη σε σχολεία δεύτερης ευκαιρίας για όσους διέκοψαν πρόωρα τις σπουδές τους
- Ενίσχυση επιχειρηματικότητας

Η νέα εθνική στρατηγική του 2018 αποτελεί ένα σημαντικό βήμα προς τη δημιουργία ενός ουσιαστικού πλαισίου άσκησης μεταναστευτικής πολιτικής. Υπάρχει σαφής πρόοδος στη νομοθεσία στους τομείς της ιθαγένειας, της ένταξης μεταναστών και προσφύγων στην εκπαίδευση, στον έλεγχο και τη διαφάνεια χρηματοδοτικών ροών. Οι νομοθετικές τομές που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια, σε συνδυασμό με την ύπαρξη στρατηγικής ένταξης, αποτελούν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για τον εξορθολογισμό της μεταναστευτικής πολιτικής της χώρας. Ωστόσο η Ελλάδα εξακολουθεί να μην έχει ανεπτυγμένη και αυτούσια νομοθεσία για την ένταξη, πέραν των άρθρων 128 και 129 του Μεταναστευτικού Κώδικα. Αν και οι ενταξιακοί φορείς (υπουργεία, ΟΤΑ, ΜΚΟ) παρέχουν κάποια μαθήματα γλωσσομάθειας, η Ελλάδα δεν έχει ακόμα ενιαίο ενταξιακό πρόγραμμα εκπαίδευσης, αγωγής του πολίτη και πρακτικής απασχόλησης για πολίτες τρίτων χωρών. Με εξαίρεση την αξιολόγηση των προγραμμάτων του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης (2007-2013) και του προγράμματος ένταξης του υπουργείου Παιδείας (2016/17), δεν υπάρχει μηχανισμός αξιολόγησης της ενταξιακής πολιτικής. Τέλος, τα κείμενα δημόσιας πολιτικής –όπως η Εθνική Στρατηγική του 2018– παραμένουν στο επίπεδο της καταγραφής αναγκών, χωρίς επιχειρησιακό σχεδιασμό (οργανογράμματα, χρονοδιαγράμματα, κοστολόγηση, αξιολόγηση) και χωρίς άμεση σύνδεση με τους πόρους και τα σχέδια δράσεων της ΕΕ.

VII. Ερωτήματα για την Έρευνα Πεδίου

Το τμήμα της έρευνάς μας που προηγήθηκε ανέδειξε μια σειρά από ζητήματα, τα οποία θεωρήθηκε πως πρέπει να διερευνηθούν περαιτέρω μέσω των συνεντεύξεων με τις δυο γενιές μεταναστών και προσφύγων. Ο παρακάτω οδηγός προσφέρει μια σύντομη καταγραφή των αρχικών ζητημάτων που ανιχνεύσαμε και πώς επηρέασαν τη σύνταξη του ερωτηματολογίου.

Η απασχόληση αποτελεί κλειδί για τη βιώσιμη μακροπρόθεσμη ενσωμάτωση τόσο για τους πρόσφυγες / μετανάστες όσο και για τις τοπικές κοινότητες

- Ερωτήσεις σχετικά με το επαγγελματικό ιστορικό, την επαγγελματική κατάσταση και τις ανάγκες των μεταναστών.

Πολλοί μετανάστες/πρόσφυγες δεν έχουν πιστοποιήσεις που να αποδεικνύουν τα εκπαιδευτικά και επαγγελματικά τους προσόντα

- Ερωτήσεις σχετικά με την πιστοποίηση και την αναγνώριση πιστοποιητικών.

Εκπαίδευση, Απασχόληση και Βασικές Υπηρεσίες

- Ερωτήσεις σχετικά με τη χρήση βασικών παροχών (μαθήματα γλώσσας, υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης, υπηρεσίες μέριμνας, κοινωνική ασφάλιση, τραπεζικός λογαριασμός κλπ.).

Κοινωνική Ένταξη

- Ερωτήσεις σχετικά με τη συμμετοχή σε οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, συνδικαλιστικές οργανώσεις, πολιτικά κόμματα κλπ.

Περιορισμοί στην ενσωμάτωση (όπως η άγνοια του πού να απευθυνθούν για υποστήριξη, έλλειψη βασικής πληροφόρησης, γραφειοκρατία κλπ.)

- Ερωτήσεις σχετικά με τα κορυφαία 3 εμπόδια.
- Ερωτήσεις σχετικά με τον ρόλο φορέων και οργανισμών.

Δημόσια συζήτηση σχετικά με την παροχή υπηρεσιών και σε ποιο επίπεδο θα πρέπει να παρέχονται (εθνικό, τοπικό, από τη βάση)

- Ερώτηση σχετικά με το ποιος θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για τη διευκόλυνση της παροχής.
- Ερωτήσεις σχετικά με τον ρόλο θεσμών και οργανώσεων.
- Ερωτήσεις σχετικά με τις προσδοκίες τους από τοπικούς και κρατικούς φορείς.

Ανάγκη κατανόησης των αναγκών των μεταναστών/προσφύγων

- Ερώτηση σχετικά με τα «συστατικά της καλής ζωής», έτσι ώστε να δοθεί προτεραιότητα στα ζητήματα που θεωρούν ζωτικά.
- Το τραύμα και η συναισθηματική υγεία προκύπτουν ως βασικά ζητήματα
- Ερωτήσεις σχετικά με την ψυχική υγεία και εάν έχουν αναζητήσει βοήθεια/ξέρουν πού να στραφούν.
- Ερωτήσεις σχετικά με τον συναισθηματικό αντίκτυπο της κατάστασής τους.

Η όποια ενσωμάτωση προαπαιτεί τη γεφύρωση του χάσματος μεταξύ εισερχόμενων και γηγενών ομάδων, καθώς και των παλαιότερων και νεότερων γενεών μεταναστών

- Ερωτήσεις για αντίληψη σχετικά με τη στάση και συμπεριφορά, των Ελλήνων και των παλαιότερων μεταναστών.
- Ερωτήσεις για την εξακρίβωση των αιτιών του χάσματος, όπως αυτές γίνονται αντιληπτές από τους μετανάστες.
- Ανοιχτές ερωτήσεις – «μηνύματα» που θα ήθελαν να στείλουν οι μετανάστες/πρόσφυγες στην κοινωνία και στις Αρχές.

Με άξονα τα παραπάνω ερευνητικά ερωτήματα που προέκυψαν από την εξέταση και ανάλυση των στοιχείων της έρευνας τεκμηρίωσης σχεδιάστηκε ένα ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε σε 800 συνεντεύξεις με μετανάστες και πρόσφυγες στην Ελλάδα, με στόχο τη βαθύτερη κατανόηση των προσδοκιών, των αναγκών αλλά και των εμποδίων που αντιμετωπίζουν καθώς και τις ενδεχόμενες διαφορές μεταξύ των μεταναστευτικών ρευμάτων και εθνοτήτων. Τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου παρουσιάζονται στο δεύτερο μέρος της παρούσας μελέτης.

**ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Ιανουάριος 2020

Έρευνα Πεδίου

Υπεύθυνος Έρευνας Πεδίου: Βασιλική Τσαγκρώνη

Επιμέλεια: Γεώργιος Καρυώτης

Ερευνητική Ομάδα: Γεώργιος Καρυώτης, Δημήτρης Σκλεπάρης, Βασιλική Τσαγκρώνη

* Πηγή των γραφημάτων και πινάκων αποτελούν τα δεδομένα της έρευνας πεδίου μετά από επεξεργασία της ερευνητικής ομάδας

Το παρόν δεύτερο μέρος, περιέχει πρωτότυπα και συναφή ευρήματα μιας νέας καινοτόμας έρευνας στο προφίλ, τις εμπειρίες, τις αξιολογήσεις και τις προσδοκίες μεταναστών που έφτασαν στη Ελλάδα σε διαφορετικές περιόδους, για διαφορετικούς λόγους και από διαφορετικές χώρες. Η έρευνα πεδίου αποφεύγει να αντιμετωπίσει όλους τους μετανάστες σαν μία ομογενή ομάδα, δίνοντας ιδιαίτερη σημασία στις λεπτές διαφορές ανάμεσα στα χαρακτηριστικά, τις ανάγκες και τις εμπειρίες των μεταναστευτικών ομάδων. Με αφετηρία τις διαφορές αυτές, επικεντρωνόμαστε στις αντιλήψεις των προσφύγων και μεταναστών και στα βέλτιστα μέτρα ενσωμάτωσής τους στην ελληνική κοινωνία.

Για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, η εταιρία δημοσκοπήσεων ΚΑΠΑ Research πραγματοποίησε, την Άνοιξη του 2019, προσωπικές συνεντεύξεις με 800 μετανάστες από τέσσερις διαφορετικές εθνοτικές ομάδες: την Αλβανία, τη Γεωργία, τη Συρία και το Αφγανιστάν. Οι συμμετέχοντες με καταγωγή από την Αλβανία και τη Γεωργία ανήκουν στο πρώτο ρεύμα των «παλαιότερων μεταναστών», που έφτασαν στη χώρα τις προηγούμενες δεκαετίες, παρακινούμενοι κυρίως από τις οικονομικές συνθήκες. Οι συμμετέχοντες με καταγωγή από τη Συρία και το Αφγανιστάν αντιστοιχούν σε πιο πρόσφατες αφίξεις που, στην πλειοψηφία τους, εκτοπίστηκαν βίαια από τις χώρες καταγωγής τους και αποτελούν το δεύτερο ρεύμα, των λεγόμενων «πρόσφατων μεταναστών». Από το παλαιότερο μεταναστευτικό ρεύμα συμμετείχαν μετανάστες κατά 25,8% από την Αλβανία και 26,3% από τη Γεωργία, σαν ποσοστό επί του συνολικού δείγματος, ενώ από το δεύτερο ρεύμα συμμετείχαν κατά 21,8% μετανάστες από το Αφγανιστάν και κατά 26,1% μετανάστες από τη Συρία.

Καμία προηγούμενη έρευνα δεν έχει εξετάσει συστηματικά τις διαφορές και τις ομοιότητες μεταξύ των παλαιότερων και των πρόσφατων μεταναστών, αλλά και εντός των ομάδων αυτών, μεταξύ διαφορετικών εθνικών προελεύσεων και άλλων ατομικών χαρακτηριστικών. Η ανάλυσή μας καταδεικνύει τα προβλήματα και τη ματαιότητα του συμψηφισμού όλων των μεταναστών και αναδεικνύει την ανάγκη μια διαφοροποιημένης προσέγγισης στις μεταναστευτικές πολιτικές που θα μπορέσουν να ξεπεράσουν επίμονα διλήμματα και να υπερβούν τους όποιους θεωρούμενους ανταγωνισμούς μεταξύ των Ελλήνων πολιτών και των μεταναστών στην Ελλάδα. Η παρούσα αναφορά παρουσιάζει αρχικά ευρήματα από τις συγκρίσεις αυτές, τα συσχετίζει με συγκριτικές εμπειρίες και καλές πρακτικές πολιτικών ένταξης από άλλες χώρες φιλοξενίας και εκπονεί συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής.

Συνοπτική έκθεση

Με βάση τα βασικά ευρήματα της συγκριτικής ανάλυσης μεταξύ των δύο μεταναστευτικών ροών προχωρήσαμε στην εξαγωγή προτάσεων πολιτικής σχετικά με την εγκατάσταση, την κατάρτιση και την ανάπτυξη δεξιοτήτων των μεταναστών στην Ελλάδα.

Βασικά ευρήματα:

- Οι μετανάστες του πρώτου ρεύματος έχουν ενταχθεί επιτυχώς στην ελληνική κοινωνία και στην αγορά εργασίας, όπως φαίνεται αφενός από τη γενική τους ικανοποίηση αναφορικά με διάφορες πτυχές της ζωής τους και αφετέρου από το γεγονός ότι εμφανίζουν συντριπτικά χαμηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τους μετανάστες του δεύτερου ρεύματος, παρά το γεγονός ότι η πρόσφατη οικονομική κρίση έπληξε τα ποσοστά απασχόλησής τους. Το αποτέλεσμα όμως αυτό δείχνει να σχετίζεται περισσότερο α) με την μεγαλύτερη οικονομική σταθερότητα και ευημερία της κοινωνίας κατά την περίοδο της άφιξής τους, κυρίως κατά τη δεκαετία του 1990, και β) με δικές τους πρωτοβουλίες, μέσω της αξιοποίησης των δικών τους κοινωνικών δικτύων και όχι κάποιας οργανωμένης πολιτειακής διαδικασίας. Αυτό μαρτυρούν η διάχυτη δυσαρέσκειά τους απέναντι στην κεντρική μεταναστευτική πολιτική του κράτους, καθώς και οι απαντήσεις τους στην ερώτηση σχετικά με τις ομάδες ανθρώπων (π.χ. κοινωνικά δίκτυα) που τους έκαναν να νιώσουν ευπρόσδεκτοι στη χώρα.
- Η διαδικασία αυτή της ένταξης των παλαιότερων μεταναστών, μέσω της προσωπικής τους προσπάθειας, παρόλο που αποδείχτηκε επιτυχής, είχε σημαντικό αντίκτυπο στην πνευματική και ψυχική τους υγεία και στην ευημερία τους. Το γεγονός αυτό είναι εμφανέστερο στους μετανάστες αλβανικής καταγωγής, που κατοικούν στην Ελλάδα για το μεγαλύτερο διάστημα και σήμερα αντιμετωπίζουν σημαντικά ποσοστά ανεργίας και αυξημένο άγχος για την παρουσία νέων μεταναστών στη χώρα.
- Οι μετανάστες του δεύτερου ρεύματος απέχουν πολύ από την ένταξη στην ελληνική κοινωνία και αγορά εργασίας. Συγκεκριμένοι παράγοντες αποτελούν εμπόδια στη διαδικασία ένταξης: α) η γλώσσα, β) η έλλειψη

ευκαιριών απασχόλησης, γ) η κοινωνική απομόνωση, δ) η αντιμετώπιση της Ελλάδας ως ενδιάμεσου σταθμού από τους μετανάστες.

- Τα καλπάζοντα ποσοστά ανεργίας ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες δείχνουν ξεκάθαρα πόσο μακριά βρίσκονται οι ομάδες αυτές από την ένταξη στην αγορά εργασίας. Η γενικότερη κατάσταση της ελληνικής οικονομίας δεν επιτρέπει καμία αισιοδοξία. Οι ίδιοι οι πρόσφατοι μετανάστες (είτε βίαια εκτοπισμένοι, είτε όχι) αδυνατούν να οραματιστούν πως θα μπορούσαν να συνεισφέρουν θετικά στη ζωή στην Ελλάδα και αναγνωρίζουν τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η χώρα στην προσπάθεια ένταξής τους. Αξίζει να αναφερθεί πως ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες δείχνει να απουσιάζει το αίσθημα ατομικής ευθύνης για την ένταξή τους στη χώρα, που χαρακτηρίζει τους παλαιότερους μετανάστες και αποτελεί σημαντικό παράγοντα στην επιτυχή ένταξη των τελευταίων.
- Η στρατηγική της ελληνικής Πολιτείας έχει σίγουρα βελτιωθεί στην υποδοχή, την παροχή στέγης και την κάλυψη των βασικών αναγκών των μεταναστών. Η συνεργασία με διεθνείς οργανισμούς, ΜΚΟ και τοπικές αρχές έπαιξε σημαντικό ρόλο σε αυτό. Τα μέτρα όμως αυτά απέχουν πολύ από το να θεωρηθούν μια ολοκληρωμένη «μεταναστευτική στρατηγική». Το γεγονός πως η συντριπτική πλειοψηφία των πρόσφατων προσφύγων κατοικεί σε προσωρινά καταλύματα σε καταυλισμούς προσφύγων, απομονωμένοι από τον υπόλοιπο πληθυσμό, δεν διευκολύνει την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Σημαντικό εμπόδιο στην ένταξη αποτελεί και η φαινομενική απουσία επαφών τους με κοινωνικά δίκτυα (όπως προκύπτει από τις απαντήσεις τους στην ερώτηση σχετικά με «ομάδες ανθρώπων που τους έκαναν να νιώσουν καλοδεχούμενοι» συγκριτικά με τις αντίστοιχες απαντήσεις των παλαιότερων μεταναστών).
- Το γεγονός, τέλος, πως αντιμετωπίζουν την Ελλάδα ως ενδιάμεσο σταθμό και δεν επιθυμούν να παραμείνουν, αποτελεί σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για την ένταξή τους στην κοινωνία και την αγορά εργασίας.

I: Δημογραφικά χαρακτηριστικά και Υπηκοότητα

Η έρευνα επικεντρώθηκε σε τέσσερις διακριτές ομάδες, που αντιστοιχούν σε δύο κατηγορίες: α) το πρώτο ρεύμα μεταναστών, τους αποκαλούμενους «παλαιότερους» μετανάστες, που ξεκίνησαν να εισέρχονται στη χώρα κατά τη δεκαετία του 1990, όταν η Ελλάδα έγινε απρόσμενα μια εκ των πραγμάτων χώρα υποδοχής μεταναστών, και β) το δεύτερο ρεύμα των «πρόσφατων» μεταναστών και προσφύγων που έφτασαν αργότερα, κυρίως σαν αποτέλεσμα διώξεων και βίας στις χώρες καταγωγής τους. Για κάθε μία από τις παραπάνω κατηγορίες επιλέξαμε τις δύο μεγαλύτερες εθνικές ομάδες, όπως προέκυψαν από την έρευνα τεκμηρίωσης και τα διαθέσιμα στοιχεία για τη μετανάστευση και τις απογραφές πληθυσμού. Μετανάστες με καταγωγή από την Αλβανία και τη Γεωργία επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικοί του παλαιότερου ρεύματος, ενώ μετανάστες από τη Συρία και το Αφγανιστάν επιλέχθηκαν ως αντιπροσωπευτικοί του νεότερου ρεύματος μεταναστών στην Ελλάδα. Το δείγμα διαχωρίστηκε ισόποσα, με 200 περίπου συμμετέχοντες από κάθε μία από τις τέσσερις κατηγορίες. Οι συνολικά 800 συμμετέχοντες απάντησαν στις ίδιες ερωτήσεις για να διευκολυνθεί η σύγκριση των αποτελεσμάτων ανάμεσα στις διαφορετικές εθνότητες και μεταναστευτικά ρεύματα.

Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της έρευνας, «παλαιότεροι» μετανάστες θεωρούνται αυτοί που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα πριν από το 2010. Όπως ήταν αναμενόμενο, η συντριπτική πλειοψηφία των συμμετεχόντων από το πρώτο ρεύμα μετανάστευσης στο δείγμα μας ήταν από την Αλβανία (50%) και την Γεωργία (50%), μαζί με μια μικρή μειονότητα Αφγανών (0,5%) που έφτασαν μαζί με το πρώτο ρεύμα μετανάστευσης. Ο όρος «νεότεροι» μετανάστες αφορά τους συμμετέχοντες που έφτασαν στην Ελλάδα μετά το 2010, με την εντατικοποίηση των μεταναστευτικών ροών κατά την προσφυγική κρίση του 2015. Από αυτούς το 54% κατάγονται από τη Συρία και το 44% από το Αφγανιστάν, μαζί με ένα μικρό ποσοστό από τη Γεωργία (2%) και την Αλβανία (0,5%). Οι γονείς σχεδόν όλων των συμμετεχόντων (99,7%) από όλες τις εθνικές ομάδες γεννήθηκαν στη χώρα καταγωγής τους. (βλ. Πίνακα 6).

Πίνακας 5: Χαρακτηριστικά Δείγματος ανά Εθνοτική Ομάδα

	Αριθμός συμμετεχόντων	Μέσος χρόνος διαμονής στην Ελλάδα (έτη)
Αλβανοί	171	22,2
Γεωργιανοί	202	11
Αφγανοί	206	1,7
Σύριοι	205	0,7

Ο χρόνος αποτελεί σημαντικό παράγοντα στη διαμόρφωση των εμπειριών των μεταναστών στις χώρες υποδοχής. Οι πρόσφατοι μετανάστες στο δείγμα μας διαμένουν στην Ελλάδα για 1,2 έτη κατά μέσο όρο. Συγκεκριμένα οι Αφγανοί ανέφεραν ένα μέσο χρόνο διαμονής στην Ελλάδα 1,7 ετών και οι Σύριοι 0,7 ετών. Οι παλαιότεροι μετανάστες, αντίστοιχα, διαμένουν στην Ελλάδα για 16,8 έτη κατά μέσο όρο, με τους Γεωργιανούς να αναφέρουν μέσο διάστημα παραμονής 11 ετών και τους Αλβανούς 22,2 ετών.

Η ηλικιακή κατανομή των συμμετεχόντων είναι παρόμοια σε όλες τις επιμέρους ομάδες, εκτός από το άνω όριο, όπου μόνο το 2% των πρόσφατων μεταναστών ξεπερνάει τα 61 χρόνια, σε σχέση με το 9% των παλαιότερων μεταναστών. Αυτό είναι συμβατό με τη γενικότερη συγκριτική εικόνα που αποδεικνύει πως οι νέοι είναι πιο πιθανό να αναζητήσουν εγκατάσταση σε άλλη χώρα, αντίθετα με τους μεγαλύτερους που δεν έχουν τη βιογραφική διαθεσιμότητα και τη σωματική αντοχή να ξεκινήσουν ένα συχνά επικίνδυνο ταξίδι βίαιου εκτοπισμού.

Σχετικά με το φύλλο, υπάρχουν κάποιοι σαφείς διαχωρισμοί μεταξύ των δύο μεταναστευτικών ρευμάτων. Σε ολόκληρο το δείγμα οι γυναίκες αποτελούν το 52% και οι άντρες το 48%. Το μεγαλύτερο ποσοστό του ανδρικού πληθυσμού έχουν οι Σύριοι, με 67%, ενώ το 81% των Γεωργιανών στο δείγμα μας είναι γυναίκες. Εκτός από τις δύο αυτές ομάδες, το υπόλοιπο δείγμα παρουσιάζει μικρές διαφορές ανάμεσα στα ποσοστά ανδρών και γυναικών.

Οι περισσότεροι συμμετέχοντες στο δείγμα μας είναι παντρεμένοι (55%) ενώ 29% είναι ανύπαντροι. Αυτό είναι εντονότερο ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες, με 72% των Σύρων και 52% των Αφγανών να δηλώνουν παντρεμένοι. Κατά αναλογία, 53% των Γεωργιανών και 44% των Αλβανών στο δείγμα μας είναι παντρεμένοι, με τους Αλβανούς να σημειώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετεχόντων που δεν έχουν παντρευτεί ποτέ (45%) (βλ. Γράφημα 4). Υπάρχουν κάποιες περιπτώσεις που οι συμμετέχοντες είχαν χηρεύσει (11% των Αφγανών, 5% των Σύρων, 5% των Γεωργιανών και 0,5% των Αλβανών) ή ήταν διαζευγμένοι (5% των Αφγανών, 0,5% των Σύρων, 6% των Αλβανών και 8% των Γεωργιανών).

Τέλος, οι μισοί περίπου (52%) από όλους τους συμμετέχοντες δήλωσαν πως έχουν παιδιά μαζί τους στην Ελλάδα. Εδώ εντοπίσαμε και άλλες διαφορές

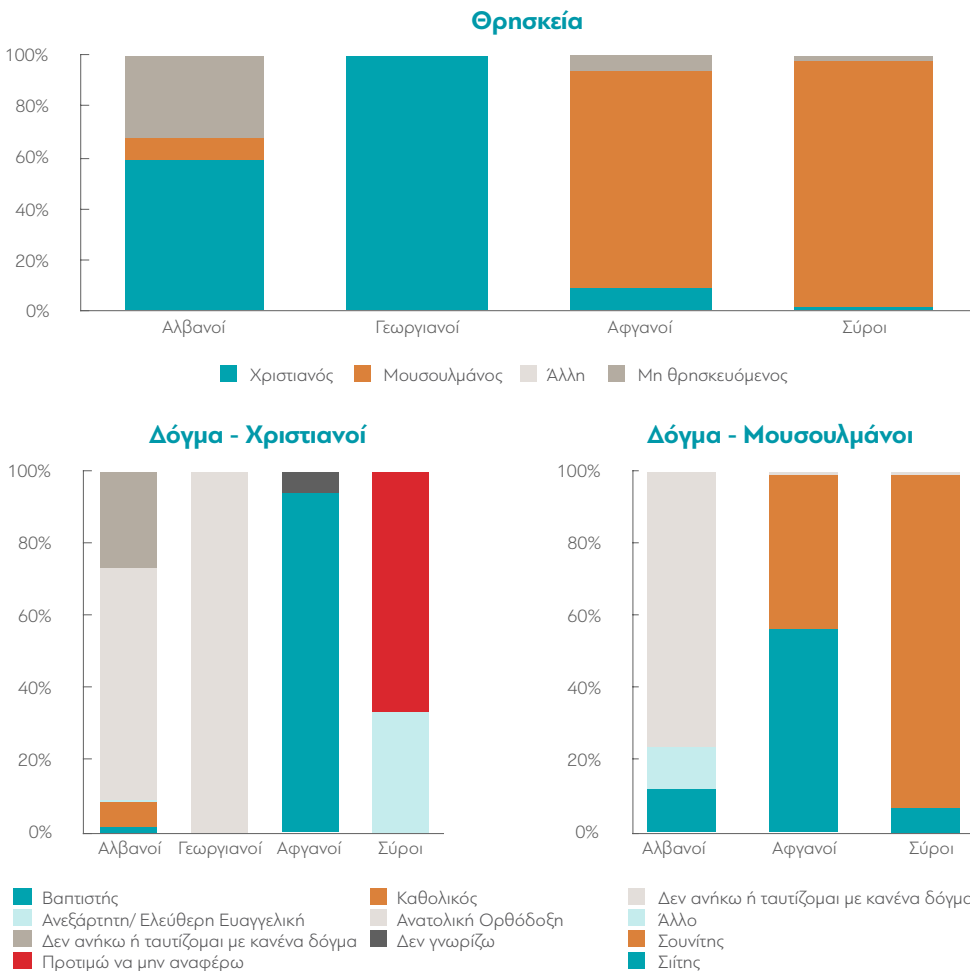
μεταξύ των ομάδων, αφού η πλειοψηφία των πρόσφατων μεταναστών απάντησαν έχουν παιδιά μαζί τους (63,5%) σε σύγκριση με το 42% των παλαιότερων μεταναστών. Πιο συγκεκριμένα, 68% των Σύρων και 59% των Αφγανών απάντησαν θετικά, συγκριτικά με το 45% των Αλβανών και το 39% των Γεωργιανών. Η οικογενειακή επανένωση πιθανώς δικαιολογεί σε κάποιο βαθμό το υψηλό ποσοστό των παντρεμένων με παιδιά ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες, το κεντρικό όμως μήνυμα των ποσοστών είναι πως η βασική απεικόνιση των προσφύγων της κρίσης του 2015, ως νέων, ανύπανδρων ανδρών δεν αντιστοιχεί στην εικόνα των ευρημάτων μας.

Γράφημα 4: Δημογραφικό Προφίλ των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα

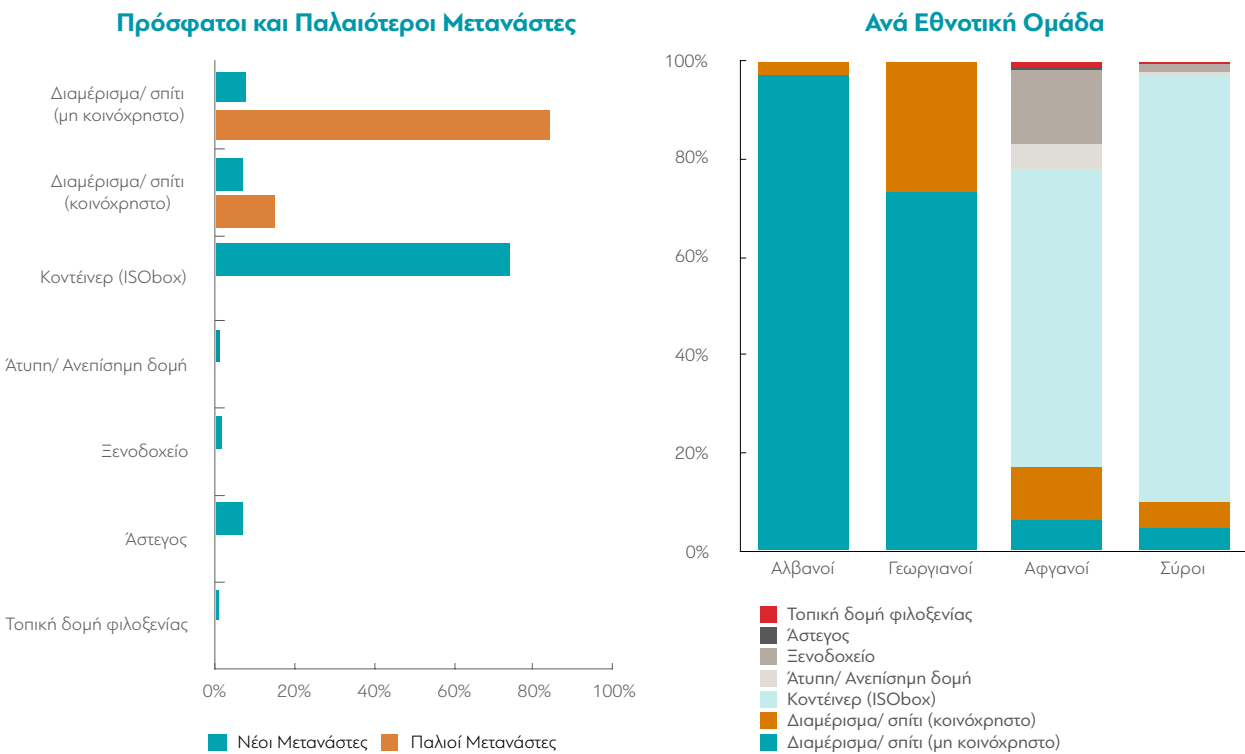
Αναφορικά με τη θρησκεία (βλ. Γράφημα 5), 44% του δείγματος είναι χριστιανοί και 46% μουσουλμάνοι, με ένα 10% να δηλώνουν άθρησκοι. Όπως είναι αναμενόμενο, οι πρόσφατοι μετανάστες είναι κυρίως μουσουλμάνοι (89%), αφού προέρχονται από μουσουλμανικές χώρες, ενώ 79% των παλαιότερων μεταναστών είναι χριστιανοί, αφού ο Χριστιανισμός είναι μία από τις πιο διαδεδομένες θρησκείες στη Γεωργία και την Αλβανία. Ανάμεσα στους χριστιανούς το 63,9% των Αλβανών και το 99,5% των Γεωργιανών ανήκουν στην Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, ενώ ανάμεσα στους μουσουλμάνους, 56% των Αφγανών και 7% των Σύρων είναι Σίιτες ενώ 43% των Αφγανών και 92% των Σύρων είναι Σουνίτες. Αξίζει να αναφερθεί πως 32% των Αλβανών δήλωσαν άθρησκοι, όπως και ένα 6% των Αφγανών. Παρόλα τα παραπάνω όλοι οι συμμετέχοντες έδειξαν να μην συμμετέχουν συστηματικά σε θρησκευτικές τελετές και συναντήσεις. Το 77% δήλωσαν πως συμμετέχουν σε τελετές ή συναντήσεις σπάνια ή ποτέ και μόνο το 2% δήλωσε πως συμμετέχει μερικές μέρες την εβδομάδα ή καθημερινά. Εδώ δεν υπάρχει κάποιος σημαντικός διαχωρισμός ανάμεσα σε εθνότητες ή μεταναστευτικές ροές.

Γράφημα 5: Θρησκευτικές Πεποιθήσεις των Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα

Αναφορικά με τις συνθήκες στέγασης, η συντριπτική πλειοψηφία των πρόσφατων μεταναστών (74%) ανέφεραν πως κατοικούν σε κοντέινερ (ISObox) σε καταυλισμό προσφύγων (βλ. Γράφημα 6). Μόνο μια μικρή μειοψηφία (15%) δήλωσε πως κατοικεί σε διαμέρισμα/σπίτι, είτε μόνοι τους είτε με συγγάτοικους. Πιο συγκεκριμένα, το 60,8% των Αφγανών και το 87% των Σύρων κατοικούν σε κοντέινερ (ISObox) σε καταυλισμό προσφύγων, ενώ μόνο το 17% και το 10% αντίστοιχα διαμένουν σε διαμέρισμα/σπίτι. Σε γενικές γραμμές οι Σύροι φαίνεται να κατοικούν σε χειρότερες συνθήκες από τους Αφγανούς, γεγονός που πιθανώς να σχετίζεται με το σχετικά μικρότερο χρονικό διάστημα που βρίσκονται στη χώρα. Αντίθετα, σχεδόν όλοι οι παλαιότεροι μετανάστες διαμένουν σε διαμέρισμα/σπίτι, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία (84%) δεν μοιράζονται την κατοικία τους με άλλους. Οι Αλβανοί φαίνεται να ζουν σε γενικά καλύτερες συνθήκες, με το 97% να δηλώνει πως δεν μοιράζονται την κατοικία τους σε σχέση με το 73% των Γεωργιανών.

Γράφημα 6: Συνθήκες Στέγασης των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών στην Ελλάδα και Ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

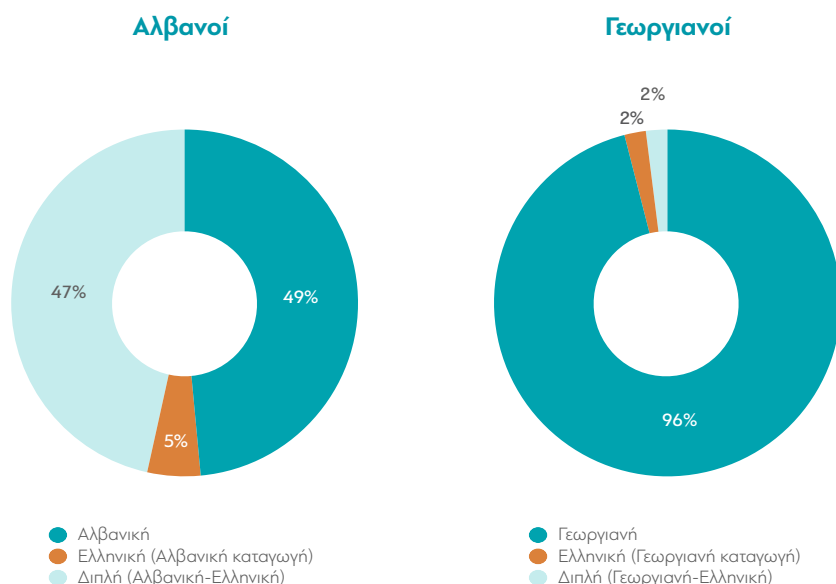

Τα παραπάνω αποτελούν μια σύνοψη των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματός μας. Ενώ δεν θα πρέπει να θεωρηθούν αντιπροσωπευτικά του συνόλου των μεταναστών στην Ελλάδα -η δειγματοληπτική μεθοδολογία μας δεν μας επιτρέπει να κάνουμε τέτοιες γενικεύσεις- καταδεικνύουν ξεκάθαρα πως κάποιες παράμετροι, όπως ο χρόνος παραμονής στη χώρα,

το νομικό καθεστώς, οι συνθήκες στέγασης και οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, διαφέρουν ανάμεσα στους παλαιότερους και τους πρόσφατους μετανάστες.

Σημαντικότερο για ζητήματα πολιτικής είναι αναφορικά με το ερώτημα σχετικά με το καθεστώς υπηκοότητας (βλ. Γράφημα 7). Σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα έχουν διατηρήσει την υπηκοότητα της χώρας καταγωγής τους, αλλά ένας στους δύο Αλβανούς (47%) έχει τώρα (διπλή) ελληνική υπηκοότητα, γεγονός που είναι ενδεικτικό της επιτυχούς τους ένταξης. Ακόμα και όσοι δεν έχουν δικαίωμα υπηκοότητας, έχουν εξασφαλίσει τη νόμιμη παραμονή τους στη χώρα, με πολλούς να είναι κάτοχοι 10ετών αδειών παραμονής (43%), αδειών παραμονής δεύτερης γενιάς (18%) ή αδειών παραμονής μακράς διάρκειας (10%). Δεδομένου πως οι περισσότεροι Αλβανοί έφτασαν στην Ελλάδα ως μη καταγεγραμμένοι μετανάστες κατά τη δεκαετία του 1990, εν μέσω προσωρινών πλαισίων κανονισμών και πρακτικών απέλασης, το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό. Αντίθετα, οι Γεωργιανοί, παρόλο που αποτελούν μέρος των παλαιότερων μεταναστών, έχουν εξασφαλίσει διπλή υπηκοότητα μόνο σε ποσοστό 2%, γεγονός που δείχνει πως ο χρόνος παραμονής στη χώρα δεν είναι ενδεικτικός για την απόκτηση υπηκοότητας.

Γράφημα 7: Υπηκοότητα των Παλαιότερων Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα

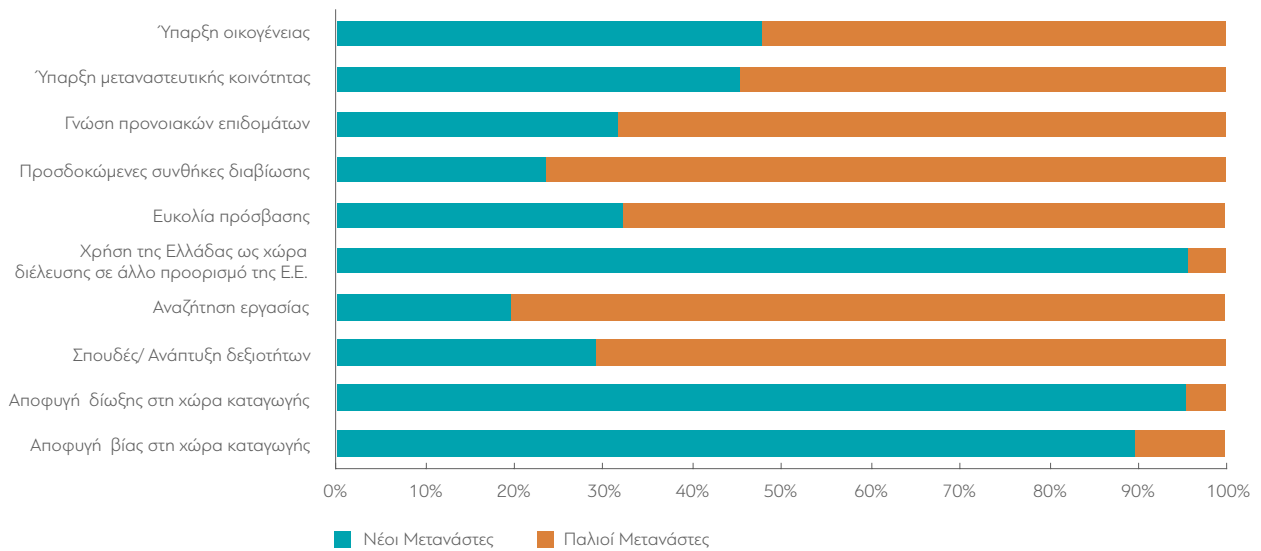

II. Εμπειρία της Μετανάστευσης: Παράγοντες Ώθησης και Έλξης και Μελλοντικά Σχέδια

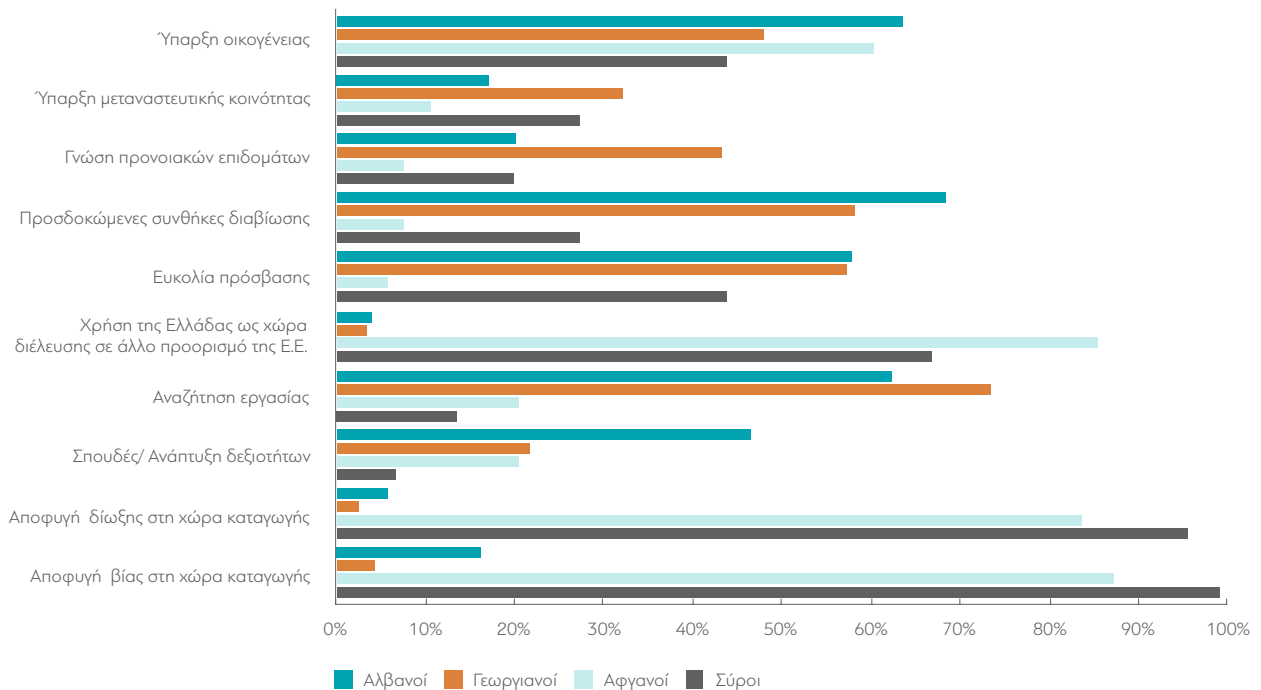
Η ανάλυση των παραγόντων που επηρέασαν την απόφαση των συμμετεχόντων να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα δίνει πολύτιμα στοιχεία για τις διαφορές ανάμεσα στα δύο ρεύματα. Τα τρία βασικότερα κίνητρα μετανάστευσης ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες ήταν η βία (91%) και οι διώξεις (88%) στις χώρες καταγωγής, καθώς και η χρήση της Ελλάδας ως ενδιάμεσου σταθμού με στόχο τη μετάβαση σε άλλη χώρα μέλος της ΕΕ (73%). Σημαντικό κίνητρο για τους μισούς περίπου συμμετέχοντες (51%), ήταν και η επανένωση με μέλη της οικογένειας τους που ήδη βρίσκονταν στην Ελλάδα. Τα τρία βασικότερα κίνητρα ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες, αντίθετα, ήταν η εύρεση εργασίας (69%), οι προσδοκώμενες συνθήκες ζωής (64%) και η ευκολία πρόσβασης (58%). Όπως και για τους πρόσφατους μετανάστες η διαμονή κάποιου μέλους της οικογένειας στην Ελλάδα αποτέλεσε σημαντικό κίνητρο για περισσότερους από τους μισούς συμμετέχοντες (56%). Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν την ήδη προφανή εικόνα, πως οι πρόσφατοι μετανάστες επιδεικνύουν χαρακτηριστικά βίαιου εκτοπισμού που είναι συχνά χαρακτηριστικά πληθυσμών που έχουν τεθεί υπό διεθνή προστασία. Οι παλαιότεροι μετανάστες, αντίθετα, επιδεικνύουν χαρακτηριστικά συμβατά με την εθελοντική οικονομική μετανάστευση (βλ. Γράφημα 8).

Γράφημα 8: Αίτια Μετανάστευσης προς την Ελλάδα των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών και ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Πρόσφατοι και Παλαιότεροι Μετανάστες

Ανά Εθνοτική Ομάδα

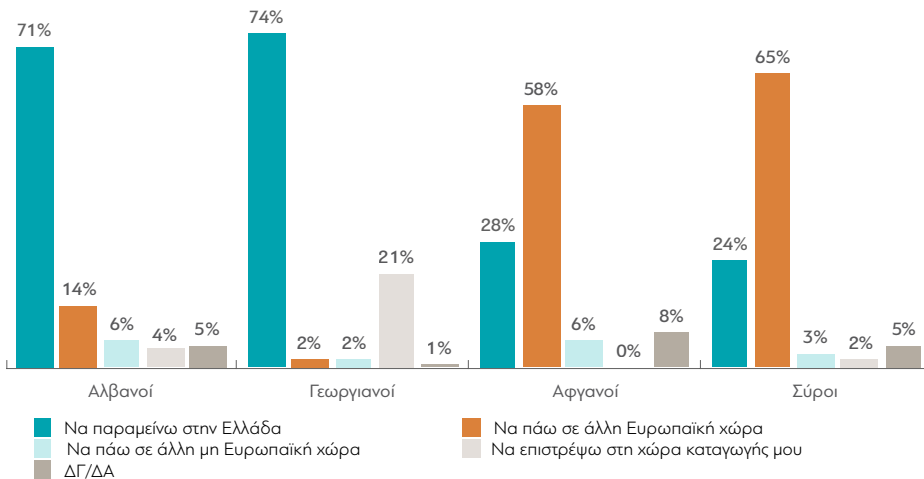

Αξιζει, επίσης, να εξετάσουμε τα κίνητρα της μετανάστευσης ανάμεσα στους πρόσφατους/παλαιότερους μετανάστες ανά εθνικότητα/καταγωγή. Πιο συγκεκριμένα τα τρία βασικότερα κίνητρα για τους Αφγανούς ήταν η βία στη χώρα καταγωγής (87%), η χρήση της Ελλάδας ως ενδιάμεσου σταθμού με στόχο τη μετάβαση σε άλλη χώρα- μέλος της ΕΕ (85%) και οι διώξεις στην χώρα καταγωγής (83,6%). Η παρουσία μελών της οικογένειας αναφέρθηκε, επίσης, ως κίνητρο από περισσότερους από τους μισούς (60,2%). Οι Σύριοι ανέφεραν τα ίδια ακριβώς κίνητρα αλλά με ελαφρώς διαφορετική σειρά: βία (99%) και διώξεις (96%) στη χώρα καταγωγής και χρήση της Ελλάδας ως ενδιάμεσου σταθμού με στόχο τη μετάβαση σε άλλη χώρα- μέλος της ΕΕ (67%). Ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες, οι Αλβανοί αναφέρουν τις προσδοκώμενες συνθήκες ζωής (68%) και την παρουσία μελών της οικογένειας στην Ελλάδα (64%) καθώς και την εύρεση εργασίας (62%). Η ευκολία πρόσβασης ήταν επίσης σημαντική για μεγάλο μέρος των Αλβανών συμμετεχόντων (58%). Οι Γεωργιανοί ανέφεραν τα ίδια κίνητρα αλλά με διαφορετική σειρά: η εύρεση εργασίας (74%), οι προσδοκώμενες συνθήκες ζωής (58%) και η ευκολία πρόσβασης (57%) αποτέλεσαν για αυτούς τα τρία βασικότερα κίνητρα. Η ανάλυση αυτή καταδεικνύει πως οι πρόσφατοι μετανάστες (Αφγανοί και Σύριοι) έρχονται στην Ελλάδα κυρίως για να βρουν καταφύγιο και δευτερευόντως για να μεταβούν σε άλλη χώρα της ΕΕ. Είναι, επίσης, σημαντικό να σημειώσουμε τη διάσταση της οικογενειακής επανένωσης για την αφγανική μεταναστευτική κοινότητα. Όσον αφορά τους παλαιότερους μετανάστες η ανάλυση αυτή μας παρέχει μια πιο ακριβή κατανόηση των κινήτρων τους. Ενώ η μετανάστευση των Γεωργιανών στην Ελλάδα γίνεται με καθαρά οικονομικά κριτήρια και λόγω της ευκολίας πρόσβασης, για τους Αλβανούς ο παράγοντας της οικογενειακής επανένωσης είναι επίσης σημαντικός.

Οι λόγοι για την μετανάστευση στην Ελλάδα, αντανακλώνται φυσικά στα μελλοντικά σχέδια των μεταναστών. Ρωτήσαμε τους συμμετέχοντες αν σκοπεύουν να εγκατασταθούν στην Ελλάδα ή όχι. Στο σύνολο του δείγματος οι μισοί συμμετέχοντες (50%) δήλωσαν πως επιθυμούν να εγκατασταθούν στην Ελλάδα, ενώ το 34% δήλωσαν πως επιθυμούν να μεταβούν σε άλλη χώρα της ΕΕ. Τα ποσοστά ανάμεσα στους παλαιούς και πρόσφατους μετανάστες διαφέρουν έντονα. Ενώ 72% των παλαιότερων μεταναστών βλέπουν το μέλλον τους στην Ελλάδα, αφού πιθανώς έχουν χτίσει μια νέα ζωή στη χώρα με τα χρόνια, μόνο το 28% των πρόσφατων μεταναστών δήλωσε το ίδιο. Ο επαναπατρισμός δεν αποτελεί επιλογή για τους περισσότερους μετανάστες από το Αφγανιστάν και τη Συρία, στις παρούσες συνθήκες εκθροπραξιών και αβεβαιότητας (όπως δείχνει το Γράφημα 8), αλλά αποτελεί στόχο για έναν στους πέντε Γεωργιανούς (21%), πολύ περισσότερο από ό,τι για τους Αλβανούς που θα προτιμούσαν να πάνε σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα (14%), από το να επιστρέψουν στη χώρα καταγωγής τους (4%).

Γράφημα 9: Μελλοντικά Σχέδια ανά Εθνοτική Ομάδα

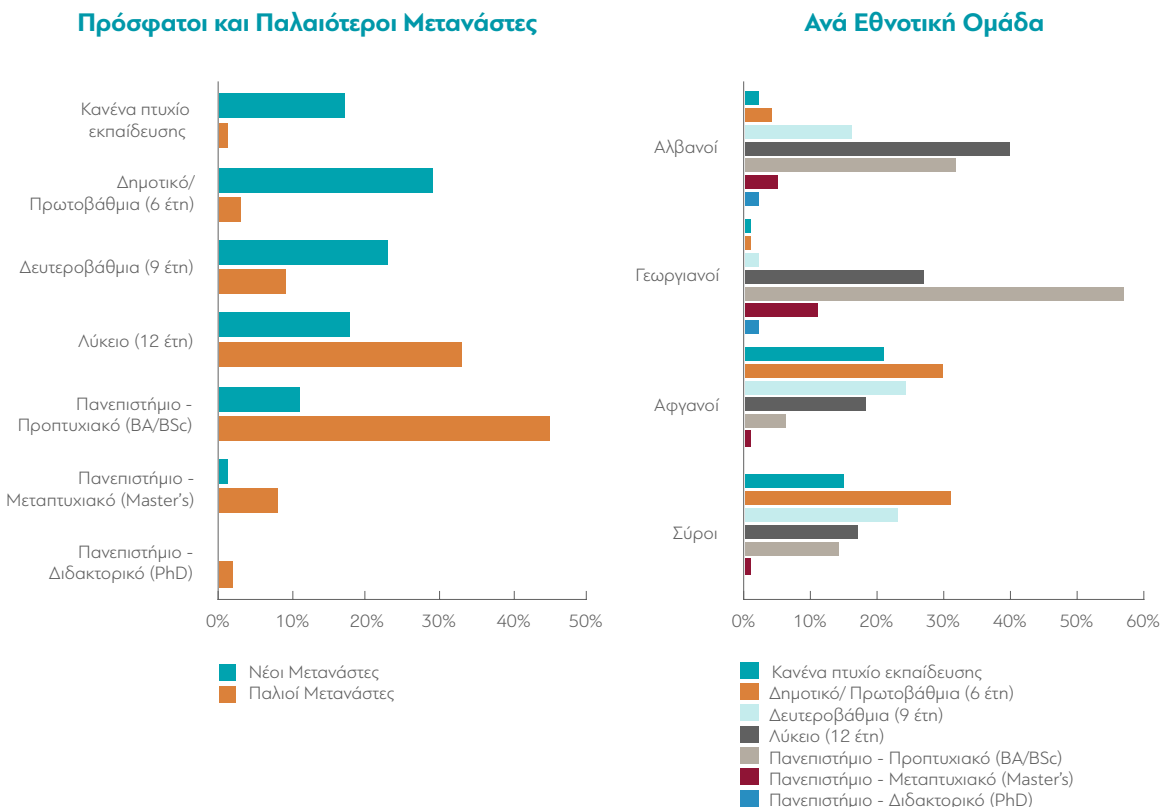

Από πλευράς πολιτικής, το σημαντικότερο εύρημα είναι πως οι πρόσφατοι μετανάστες δεν βλέπουν την Ελλάδα ως χώρα προορισμού, όπου θα μπορούσαν χτίσουν μια νέα ζωή, αλλά ως ενδιάμεσο σταθμό, μέσω του οποίου μπορούν να φτάσουν στον τελικό προορισμό τους (βλ. Γράφημα 9). Η συντριπτική πλειοψηφία των πρόσφατων μεταναστών από το Αφγανιστάν (58%) και τη Συρία (65%) σκοπεύουν να μεταβούν σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, συνήθως τη Γερμανία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Δεδομένου πως οι ισχύουσες πολιτικές, αλλά και το πολιτικό κλίμα στην Ευρώπη δεν το επιτρέπουν αυτό, προκύπτουν σημαντικές προκλήσεις για την ένταξη τους στην Ελλάδα. Πράγματι, η αντίληψη τους πως βρίσκονται στην Ελλάδα μόνο προσωρινά, είναι πιθανό να δημιουργήσει εμπόδια στην ίδια τη διάθεση των πρόσφατων μεταναστών να ενταχθούν, αφού μειώνει τη διάθεση τους να επενδύσουν στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, τη εκμάθηση της γλώσσας και τη συνολική ένταξή τους στις εκπαιδευτικές, υγειονομικές και εργασιακές δομές. Η απουσία των προσδοκιών για προσωπική εξέλιξη που θα διευκόλυνε την ένταξη τους στην Ελλάδα χρωματίζει και εξηγεί πολλά από τα ευρήματα που ακολουθούν.

III. Τίτλοι Σπουδών, Κατάρτιση και Απασχόληση

Εξετάσαμε, επίσης, τους τίτλους σπουδών και τις δεξιότητες των μεταναστών από διαφορετικά μεταναστευτικά ρεύματα και εθνοτικές ομάδες στο δείγμα μας. Η γενική εικόνα είναι πως οι παλαιότεροι μετανάστες έχουν ανώτερη εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση σε σχέση με τους πρόσφατους (βλ. Γράφημα 10). Πάνω από τους μισούς (54%) έχουν πανεπιστημιακό πτυχίο, προπτυχιακό (45%), μεταπτυχιακό (8%) ή διδακτορικό (2%). Η συντριπτική πλειοψηφία των Γεωργιανών ειδικά, είναι απόφοιτοι πανεπιστημίων (70%), ενώ οι περισσότεροι Αλβανοί είναι απόφοιτοι λυκείου (40%) ή πανεπιστημίου (38%).

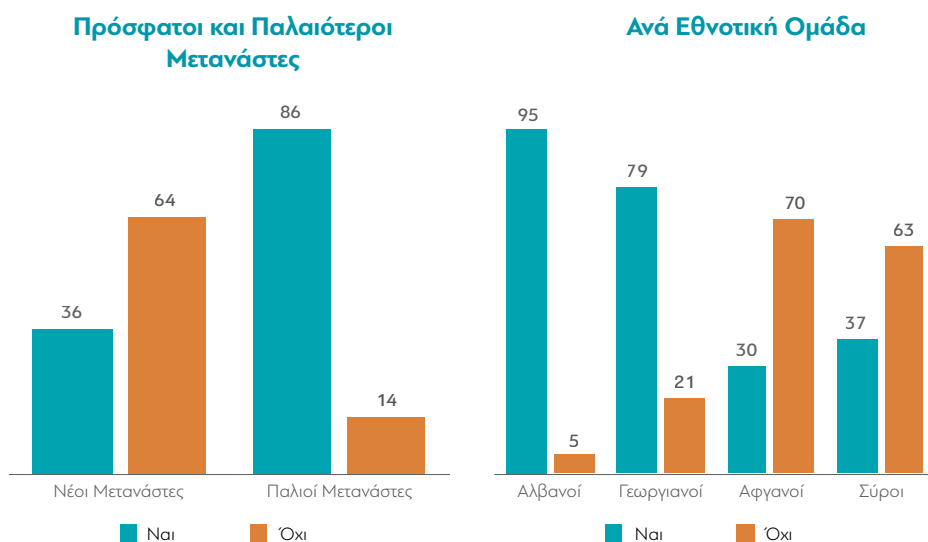
Γράφημα 10: Ανώτατο Εκπαιδευτικό Επίπεδο των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών και ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Αντίθετα, μόνο το 12% των πρόσφατων μεταναστών έχουν πανεπιστημιακή εκπαίδευση, με 14% των Σύρων και 6% να δηλώνουν πως έχουν ολοκληρώσει ανώτερη εκπαίδευση. Η πλειοψηφία των πρόσφατων μεταναστών έχουν ολοκληρώσει πρωτοβάθμια (29%) ή δευτεροβάθμια (23%) εκπαίδευση, ενώ ένα σημαντικό ποσοστό δήλωσε πως δεν κατέχει κανένα τίτλο σπουδών ή απολυτήριο (17%). Περίπου ένας στους δύο Σύρους και Αφγανούς δηλώνουν πως έχουν αποφοιτήσει από την πρωτοβάθμια ή τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Το ποσοστό των Αφγανών χωρίς κανένα τίτλο σπουδών ή απολυτήριο είναι ελαφρά υψηλότερο από αυτό των Σύρων (21% έναντι 15%).

Ένα συγκεκριμένο πρόβλημα με τίτλους σπουδών που αντιμετωπίζουν οι πρόσφατοι μετανάστες είναι πως δεν έχουν κάποιο έγγραφο που να βεβαιώνει την εκπαίδευσή τους. Αυτό ισχύει για το 64% των πρόσφατων μεταναστών, ενώ αντίστοιχα επηρεάζει το 14% των παλαιότερων μεταναστών. Η απουσία τέτοιων βεβαιώσεων προφανώς θέτει σημαντικά εμπόδια στην ένταξη τους στην ελληνική αγορά εργασίας ή το εκπαιδευτικό σύστημα. Το πρόβλημα της έλλειψης βεβαιώσεων σπουδών δείχνει να είναι εντονότερο μεταξύ των Αφγανών από ό,τι μεταξύ των Σύρων (70% έναντι 63%), όπως δείχνει το Γράφημα 11.

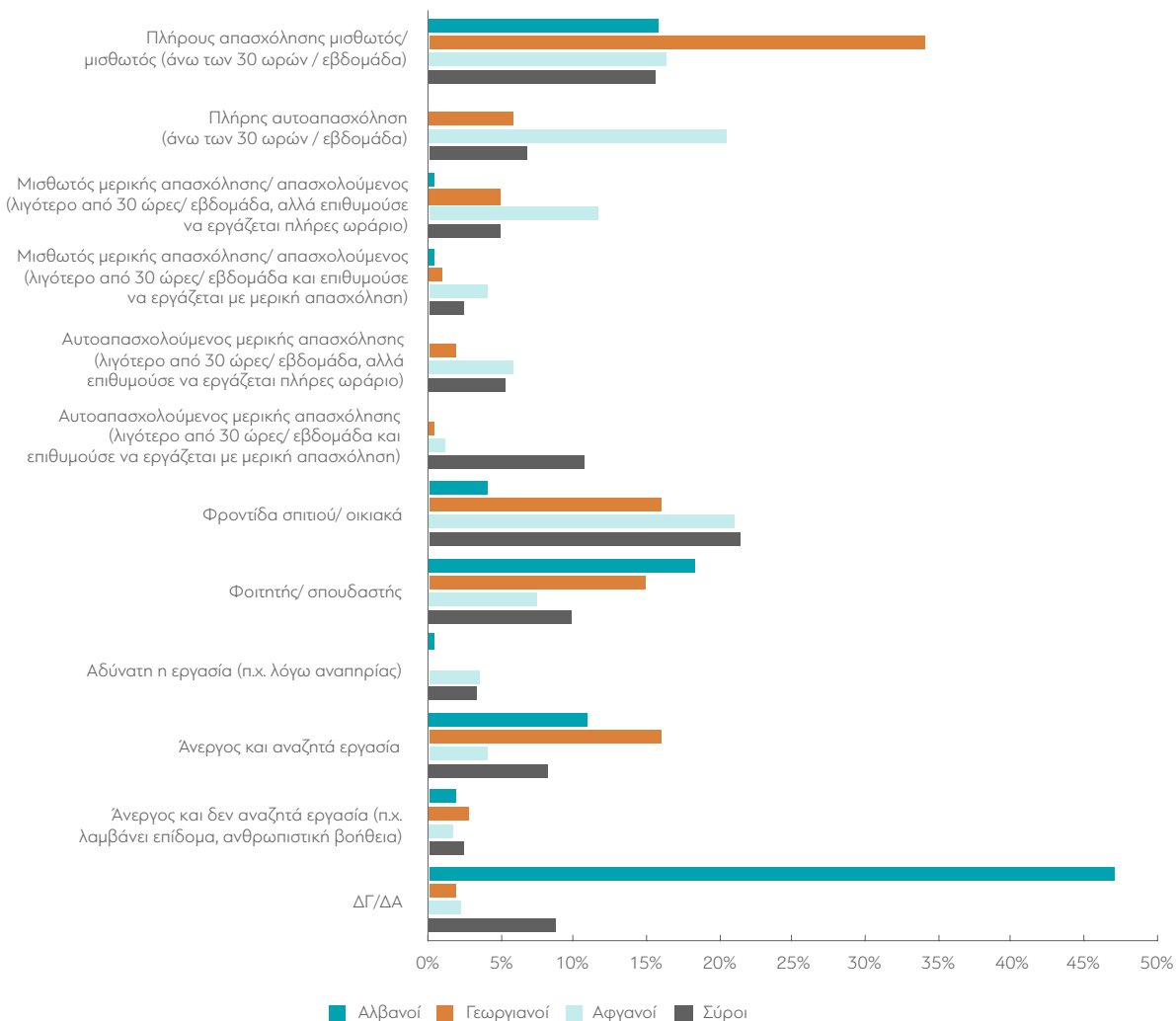
Γράφημα 11: Κατοχή Βεβαιώσεων Σπουδών Μεταξύ των Πρόσφατων και των Παλαιότερων Μεταναστών και ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Στον τομέα της απασχόλησης, περισσότεροι από τους μισούς πρόσφατους μετανάστες (52%) είχαν κάποια μορφή απασχόλησης (πλήρη/μερική, μισθωτοί/ελεύθεροι επαγγελματίες) έξι μήνες πριν φύγουν από τη χώρα καταγωγής τους. Επιπλέον, περίπου ένας στους πέντε (21%) δήλωσε πως ασχολούνταν με τα οικιακά και μόνο 8% ήταν άνεργοι. Τα ευρήματα αυτά (βλ. Γράφημα 12) σε συνδυασμό με τα κίνητρα μετανάστευσης που αναφέραμε, καταρρίπτουν τον μύθο πως οι πρόσφατοι μετανάστες έρχονται στην Ελλάδα και την ΕΕ για να αναζητήσουν ευκαιρίες εργασίας.

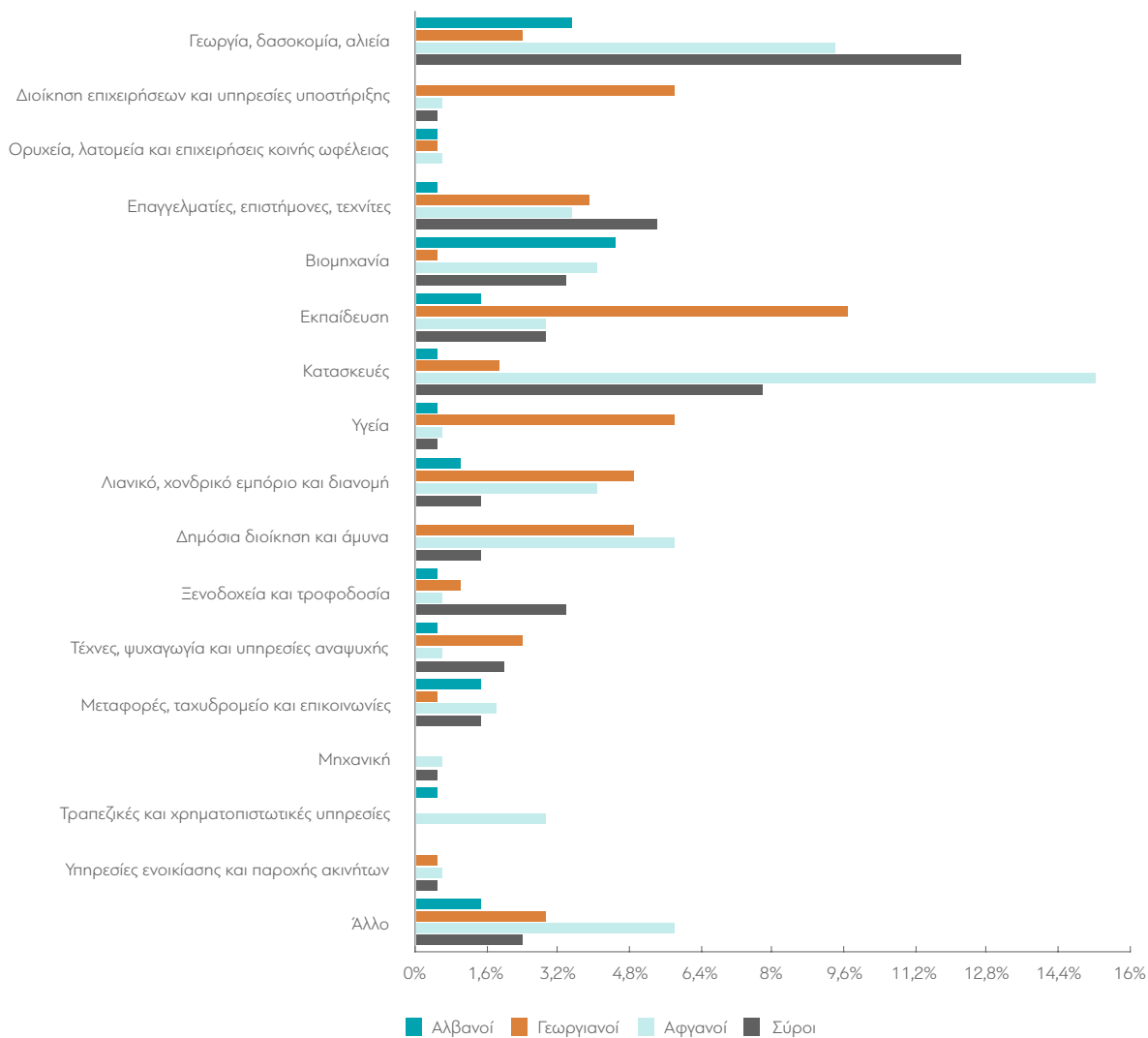
Πιο συγκεκριμένα, τα ποσοστά απασχόλησης πριν από τη μετανάστευση είναι υψηλότερα μεταξύ των Αφγανών (60% έναντι 46% στους Σύρους), ενώ το ποσοστό ανεργίας πριν από τη μετανάστευση είναι οριακά υψηλότερο στους Σύρους (11% έναντι 6% στους Αφγανούς). Οι δύο ομάδες παρουσιάζουν το ίδιο σχεδόν ποσοστό ασχολούμενων με τα οικιακά (21% στους Αφγανούς και 22% στους Σύρους). Σε αντίθεση, μόνο ένας στους τρεις (32%) από τους παλαιότερους μετανάστες είχε κάποια μορφή απασχόλησης έξι μήνες πριν φύγει από τη χώρα καταγωγής του, ενώ 16% ήταν άνεργοι. Τα ποσοστά απασχόλησης και ανεργίας πριν από τη μετανάστευση είναι υψηλότερα ανάμεσα στους Γεωργιανούς από ότι ανάμεσα στους Αλβανούς (48% έναντι 17% και 19% έναντι 13% αντίστοιχα). Είναι σημαντικό όμως να σημειώσουμε πως ένας στους τέσσερις παλαιότερους μετανάστες (25%) δεν έδωσε απάντηση στην ερώτηση (25% του συνόλου 'δεν ξέρω/δεν απαντώ', 47% των Αλβανών) το οποίο μπορεί να οφείλεται σε πολλές αιτίες (π.χ. γεννήθηκε στην Ελλάδα, ή μετανάστευσε σε μικρή ηλικία και δεν μπορούσε να εργαστεί).

Γράφημα 12: Απασχόληση Έξι Μήνες πριν από την Άφιξη στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Από τους πρόσφατους μετανάστες που είχαν απασχόληση έξι μήνες πριν φύγουν από τη χώρα καταγωγής τους, η πλειοψηφία εργαζόταν σε δουλειές με χαμηλή κατάρτιση, είτε στον αγροτικό τομέα, τη δασική εκμετάλλευση και την αλιεία (21% στο σύνολο, 16% των Αφγανών και 27% των Σύρων) είτε στον κλάδο των κατασκευών (20% στο σύνολο, 26% των Αφγανών και 17% των Σύρων). Σε αντίθεση, οι περισσότεροι από τους παλαιότερους μετανάστες εργαζόταν σε δουλειές υψηλής κατάρτισης, στην παιδεία (17% στο σύνολο, 20% των Γεωργιανών), την υγεία (9% στο σύνολο, 12% των Γεωργιανών), ή στη διοίκηση επιχειρήσεων και των κλάδο των υπηρεσιών (9% στο σύνολο, 12% των Γεωργιανών). Από τους λίγους Αλβανούς που έδωσαν απάντηση το μεγαλύτερο μέρος απασχολούνταν στον βιομηχανικό τομέα (27%) ή τον αγροτικό τομέα, τη δασική εκμετάλλευση και την αλιεία (21%).

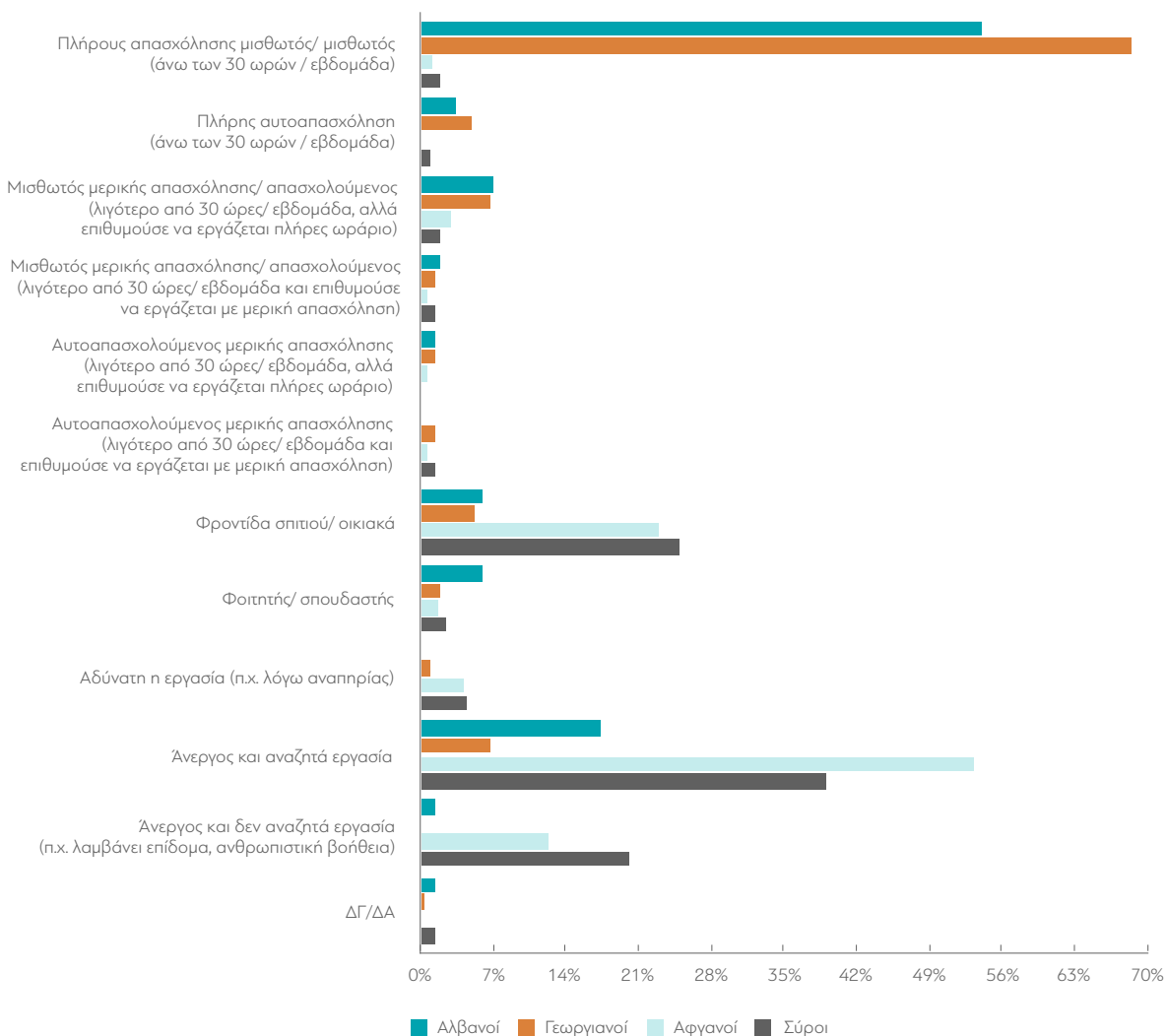
Γράφημα 13: Τύπος Απασχόλησης Έξι Μήνες πριν από την Άφιξη στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Όσον αφορά τη σημερινή απασχόληση των μεταναστών στην Ελλάδα (βλ. Γράφημα 14), ένα μικρό μόνο ποσοστό των πρόσφατων μεταναστών έχουν κάποιο είδος απασχόλησης (9%) (πλήρη/μερική, μισθωτοί/ελεύθεροι επαγγελματίες), ενώ η συντριπτική πλειοψηφία είναι άνεργοι (59%). Οι διαφορές ανάμεσα στις εθνοτικές ομάδες είναι μικρές στην απασχόληση (6% των Αφγανών και 8% των Σύρων) και την ανεργία (66% των Αφγανών και 59% των Σύρων). Αξίζει να αναφέρουμε πως ένας στους τέσσερις πρόσφατους μετανάστες δήλωσαν πως ασχολούνται με τα οικιακά. Συνοπτικά, ενώ τα ποσοστά των ασχολούμενων με τα οικιακά είναι ίδια στους πρόσφατους μετανάστες πριν και μετά τη μετανάστευση, τα ποσοστά των απασχολούμενων και των ανέργων έχουν τεράστια μεταβολή και δείχνουν να έχουν αντιστραφεί σε σχέση με το παρελθόν. Οι παλαιότεροι μετανάστες από την άλλη πλευρά, παρουσιάζουν εντυπωσιακά υψηλά επίπεδα ένταξης στην

ελληνική αγορά εργασίας, με το 77% να αναφέρει πως έχει κάποια μορφή απασχόλησης. Ειδικά οι Γεωργιανοί παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης από τους Αλβανούς (85% έναντι 68%). Μόνο ένα 13% των παλαιότερων μεταναστών δήλωσε πως είναι άνεργοι, ποσοστό που είναι σημαντικά χαμηλότερο από τον εθνικό μέσο όρο. Είναι, όμως, σημαντικό να αναφέρουμε πως το ποσοστό ανεργίας των Αλβανών είναι σχεδόν τριπλάσιο από το αντίστοιχο των Γεωργιανών (19% έναντι 7%).

Γράφημα 14: Απασχόληση Μεταναστών στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

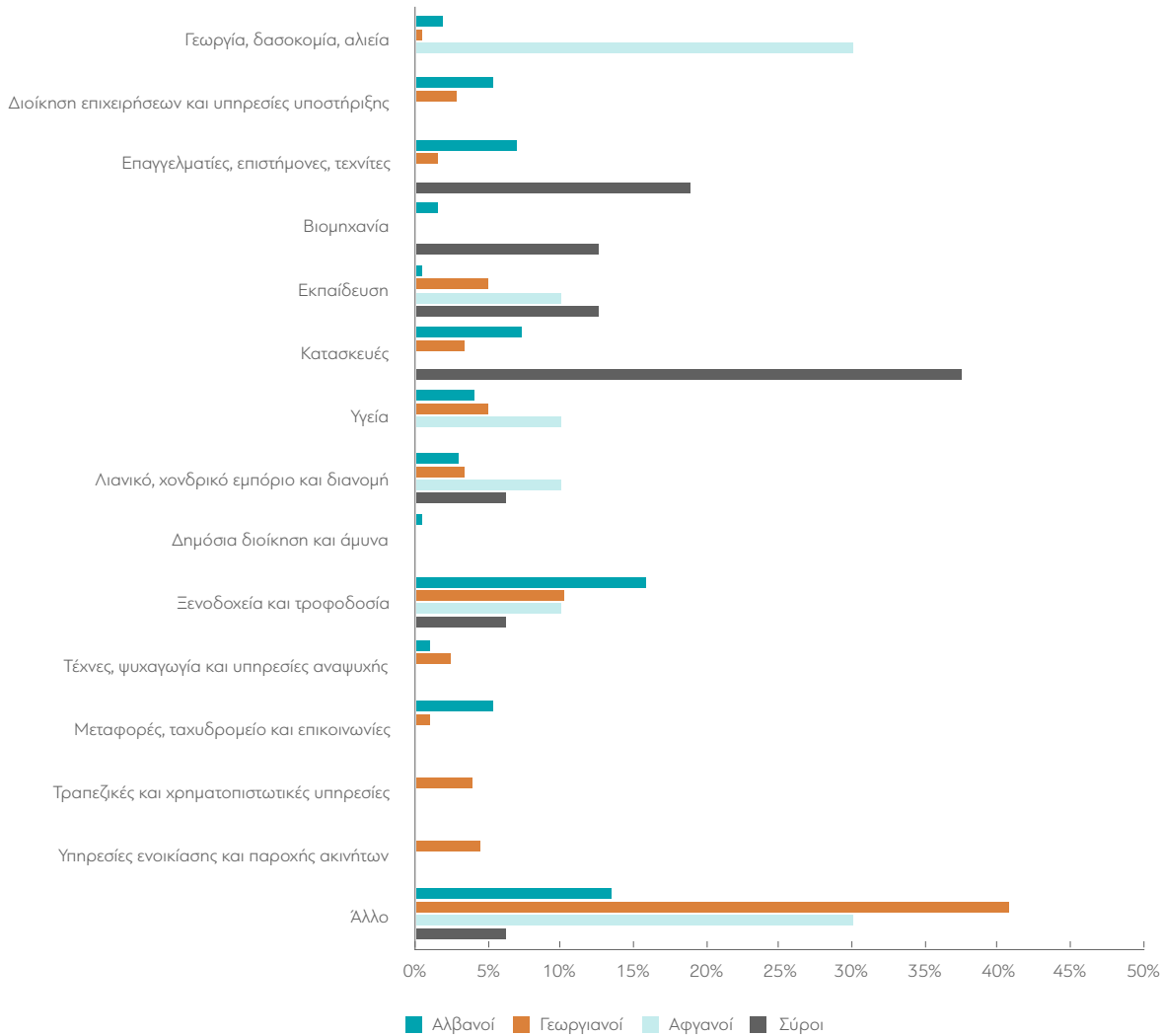
Από τους πρόσφατους μετανάστες που έχουν κάποια μορφή απασχόλησης, η πλειοψηφία εργάζεται σε δουλειές χαμηλής ή υψηλής κατάρτισης, όπως οι κατασκευές (18%) και η εκπαίδευση (15%). Η πλειοψηφία των παλαιότερων μεταναστών, αντίθετα απασχολείται σε δουλειές μέσης κατάρτισης, όπως υπηρεσίες φιλοξενίας και σίτιση (18%). Πιο συγκεκριμένα, 24% των

Αλβανών εργάζεται στη φιλοξενία και τη σίτιση (12% των Γεωργιανών), ενώ μεγάλο ποσοστό και των δύο ομάδων δήλωσε «άλλο» επάγγελμα (20% των Αλβανών και 49% των Γεωργιανών) (βλ. Γράφημα 13).

Είναι ενδιαφέρον πως τόσο οι πρόσφατοι, όσο και οι παλαιότεροι μετανάστες κατάφεραν να βρουν τη σημερινή εργασία τους μέσα από ανεπίσημα δίκτυα, όπως γνωριμίες/φίλοι από τη χώρα καταγωγής (42% των πρόσφατων και 43% των παλαιότερων μεταναστών) ή από Έλληνες γνωστούς/φίλους (18% των πρόσφατων και 22% των παλαιότερων). Δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες διαφορές εντός των επιμέρους ομάδων. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε, επίσης, πως η συντριπτική πλειοψηφία των πρόσφατων και παλαιότερων μεταναστών που εργάζονται δήλωσαν πως έχουν κοινωνική ασφάλιση (94% των πρόσφατων και 82% των παλαιότερων). Οι Γεωργιανοί, παρόλα αυτά, φαίνεται να είναι σε πιο επισφαλείς συνθήκες εργασίας σε σχέση με τις υπόλοιπες τρεις εθνότητες, με περίπου έναν στους τρεις (30%) να δηλώνει πως δεν έχει κοινωνική ασφάλιση. Αυτό συμφωνεί με προηγούμενα ευρήματα (π.χ. για τη διπλή υπηκοότητα) που επιβεβαιώνουν πως από το πρώτο ρεύμα μεταναστών οι Αλβανοί έχουν ενταχθεί στην Ελλάδα καλύτερα από τους μετανάστες από τη Γεωργία.

Γράφημα 15: Τύπος Απασχόλησης για τους Μετανάστες στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Τέλος, πρόσφατοι και παλαιότεροι μετανάστες στην Ελλάδα επιδεικνύουν παρόμοια ποσοστά ικανοποίησης με διάφορες σημαντικές πτυχές της επαγγελματικής ζωής στην Ελλάδα (βλ. Γράφημα 15). Σχεδόν οι μισοί από τους συμμετέχοντες και στις δύο ομάδες είναι ικανοποιημένοι από τις απολαβές τους (61% των πρόσφατων και 54% των παλαιότερων μεταναστών είναι ικανοποιημένοι ή πολύ ικανοποιημένοι) και την εργασιακή τους ασφάλεια (64% των νεότερων και 60% των παλαιότερων είναι ικανοποιημένοι ή πολύ ικανοποιημένοι). Λιγότεροι, όμως, από τους μισούς Αφγανούς και Αλβανούς δήλωσαν πως είναι ικανοποιημένοι με τις απολαβές και την εργασιακή τους ασφάλεια, με περισσότερους από το ένα τρίτο να δηλώνουν πως δεν είναι ούτε ικανοποιημένοι, ούτε δυσαρεστημένοι.

Γράφημα 16: Ικανοποίηση από την Απασχόληση για τους Μετανάστες στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Μια συντριπτική πλειοψηφία και από τα δύο μεταναστευτικά ρεύματα δήλωσαν ικανοποιημένοι από το πώς αντιμετωπίζονται στην εργασία τους (82% των πρόσφατων και 83% των παλαιότερων μεταναστών είναι ικανοποιημένοι ή πολύ ικανοποιημένοι) (βλ Γράφημα 16). Η μοναδική, αν και σημαντική, διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες παρατηρείται στο ποσοστό ικανοποίησης με την εργασία τους όσον αφορά στο κατά πόσο καλύπτει τα όνειρα και τις προσδοκίες τους. Σχεδόν οι μισοί (52%) από τους ελάχιστους πρόσφατους μετανάστες που εργάζονται δήλωσαν ικανοποιημένοι ή πολύ ικανοποιημένοι, ενώ μια μικρή πλειοψηφία των παλαιότερων μεταναστών

(38%) δήλωσαν δυσαρεστημένοι ή πολύ δυσαρεστημένοι, έναντι 34% ικανοποιημένων. Οι Γεωργιανοί ειδικά, εμφανίζονται πιο δυσαρεστημένοι από τους Αλβανούς (53% έναντι 18%). Το υψηλό ποσοστό αποφοίτων πανεπιστημίου μεταξύ των Γεωργιανών, σε συνδυασμό με το γεγονός πως οι περισσότεροι εργάζονται σε δουλειές μέτριας κατάρτισης μπορεί να εξηγεί εν μέρει τα υψηλά ποσοστά δυσαρέσκειας.

IV. Παροχές, Εμπόδια και Προσδοκίες

Για να κατανοήσουμε τις επαγγελματικές τους προοπτικές, ρωτήσαμε τους μετανάστες των τεσσάρων εθνοτικών ομάδων τα μεγαλύτερα εμπόδια στην αρμονική ένταξη στην Ελλάδα. Ο Πίνακας 6 παρουσιάζει τους κορυφαίους παράγοντες που αναφέρουν οι συμμετέχοντες με σειρά σημαντικότητας.

Πίνακας 6: Αναφερόμενα Εμπόδια στην Ένταξη στην Αγορά Εργασίας για τους Μετανάστες στην Ελλάδα ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

Εμπόδια στην Ένταξη	Χώρα καταγωγής	1ος παράγοντας	2ος παράγοντας	3ος παράγοντας	Σύνολο
Γλώσσα	Αφγανιστάν	74	9	5	93
	Αλβανία	23	4	3	30
	Γεωργία	24	8	1	32
	Συρία	73	8	4	85
Έλλειψη χρημάτων/πόρων	Αφγανιστάν	10	17	5	32
	Αλβανία	26	13	5	44
	Γεωργία	35	16	4	55
	Συρία	16	32	7	44
Έλλειψη πληροφόρησης/γνώσεων	Αφγανιστάν	5	28	19	52
	Αλβανία	24	20	9	53
	Γεωργία	15	18	9	42
	Συρία	4	22	18	44
Έλλειψη εγγράφων/εργασιακής εμπειρίας	Αφγανιστάν	9	20	26	55
	Αλβανία	5	11	12	28
	Γεωργία	20	10	7	38
	Συρία	4	15	17	36
Σωματικές/ψυχικές δυσκολίες	Αφγανιστάν	1	2	3	6
	Αλβανία	0	1	1	2
	Γεωργία	1	0	0	1
	Συρία	2	3	7	12
Εμπειρίες ρατσισμού/διακρίσεων	Αφγανιστάν	2	2	5	9
	Αλβανία	18	20	11	49
	Γεωργία	1	1	2	4
	Συρία	0	2	2	4
Πολιτισμικές διαφορές	Αφγανιστάν	0	8	4	12
	Αλβανία	4	5	5	13
	Γεωργία	3	1	1	5
	Συρία	2	4	16	22

Τα αποτελέσματα παρέχουν μια ξεκάθαρη εικόνα για την εμπειρία των μεταναστών στην Ελλάδα, όπως και για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν διαφορετικές εθνοτικές ομάδες στη χώρα προορισμού. Η γλώσσα αποτελεί τη συνολικά μεγαλύτερη πρόκληση, καθώς είναι κοινό εμπόδιο για όλες τις ομάδες. Το πρόβλημα όμως είναι σημαντικότερο για τους πρόσφατους μετανάστες από το Αφγανιστάν (93%) και τη Συρία (85%), από ό,τι για τους Αλβανούς (30%) και τους Γεωργιανούς (32%). Αυτή είναι η πιο έντονη διαφορά ανάμεσα στα δύο ρεύματα μεταναστών, αφού οι παλαιότεροι μετανάστες έχουν γενικά ξεπεράσει τα γλωσσικά εμπόδια, τα οποία θεωρούνται σημαντικότερα για τους πιο πρόσφατους μετανάστες, όπως είναι αναμενόμενο.

Η σημασία που δίνουν οι μετανάστες στα υπόλοιπα εμπόδια, είναι είτε παρόμοια είτε σχετίζονται με συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες και όχι με τα ρεύματα μεταναστευσης. Οι μετανάστες από την Γεωργία αναγνωρίζουν την έλλειψη χρημάτων και πόρων (55%) ως το σημαντικότερο εμπόδιο για την εργασιακή ένταξη. Εμπειρίες ρατσισμού και διακρίσεων δείχνουν να απασχολούν πολλούς Αλβανούς (49%), αλλά αναφέρονται ελάχιστα από τις υπόλοιπες ομάδες, συμπεριλαμβανομένων και των Γεωργιανών (4%) που ανήκουν επίσης στο παλαιότερο μεταναστευτικό ρεύμα. Η έλλειψη πληροφόρησης και γνώσεων αποτελεί ένα κοινό εμπόδιο που απαιτεί αντιμετώπιση, αφού αναφέρεται από έναν στους δύο μετανάστες, σε όλες τις εθνοτικές ομάδες. Η απουσία εγγράφων και εργασιακής εμπειρίας επηρεάζει περισσότερο τους Αφγανούς (55%), αλλά αναφέρεται ως κορυφαίο εμπόδιο και από σχεδόν τέσσερις στους δέκα Γεωργιανούς (38% στο σύνολο) και από το 36% των Σύρων. Σωματικά προβλήματα και προβλήματα υγείας επηρεάζουν κατά κύριο λόγο την εργασιακή ένταξη των Σύρων (12%), κάτι που είναι κατανοητό, δεδομένων των δύσκολων συνθηκών που αντιμετώπισαν στο παρελθόν λόγω του εμφυλίου πολέμου που μαίνεται στη χώρα από το 2011 και του δύσκολου και επικίνδυνου ταξιδιού μέχρι να βρεθούν (εγκλωβισμένοι) στην Ελλάδα. Οι μετανάστες από τη Συρία εντοπίζουν επίσης τις πολιτισμικές διαφορές σαν ένα σημαντικό εμπόδιο στην αρμονική τους ένταξη, περισσότερο από τις υπόλοιπες εθνοτικές ομάδες.

Στη συνέχεια ζητήσαμε από τους μετανάστες να εκφράσουν το ενδιαφέρον τους για μια σειρά από παροχές και δυνατότητες που είναι, ή θα έπρεπε να είναι, διαθέσιμες για τους μετανάστες στην Ελλάδα, και θα μπορούσαν να τους βοηθήσουν να ξεπεράσουν τις παραπάνω προκλήσεις. Ο Πίνακας 7 καταγράφει τις προτιμήσεις των μεταναστών ανά εθνοτική ομάδα, και παρέχει ένα μέτρο των φιλοδοξιών και των προσδοκιών από την χώρα φιλοξενίας. Η ανάλυση αυτή από την οπτική των μεταναστών αποτελεί καλή πρακτική, όπως αναφέρεται στο πρώτο μέρος της έρευνας, που επικεντρώνεται στην ενθάρρυνση των μεταναστών να συμμετέχουν στο σχεδιασμό του μέλλοντος τους στην χώρα φιλοξενίας. Ο παρακάτω

πίνακας χαρτογραφεί τις ανάγκες, τους στόχους και τις προσδοκίες των μεταναστών, ενώ τους επιτρέπει, εμμέσως, να αξιολογήσουν τη χρησιμότητα και την ελκυστικότητα μιας σειράς παροχών και δυνατοτήτων που σχεδιάστηκαν για αυτούς, χωρίς τη δική τους συνεισφορά.

Πίνακας 7: Θετικές Αξιολογήσεις των Μεταναστών στην Ελλάδα για τη Χρησιμότητα Παροχών και Δυνατοτήτων ανά Εθνοτική Ομάδα (%)

	Αφγανοί	Αλβανοί	Γεωργιανοί	Σύροι	Μέσος Όρος
Αίτηση για άδεια παραμονής;	92	93	95	87	92
Πρόσβαση στο σύστημα υγείας;	54	89	79	65	72
Πρόσβαση σε κρατικά επιδόματα;	51	75	70	45	61
Εργασία;	51	94	74	13	58
Άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού;	23	96	69	30	56
Αίτηση για ελληνική υπηκοότητα;	68	82	45	17	52
Παροχή μαθημάτων ελληνικής γλώσσας;	47	41	46	37	42
Συμμετοχή σε θρησκευτικές συναντήσεις;	33	36	58	23	38
Πρόσβαση σε τοπικούς βρεφονηπιακές δομές;	25	41	30	42	35
Παρακολούθηση μαθημάτων σε ελληνικά σχολεία ή ΑΕΙ;	21	54	54	30	29
Συμμετοχή σε ομάδες μεταναστών;	20	13	43	24	25
Συμμετοχή σε εθελοντικούς οργανισμούς;	21	30	25	5	20
Αναγνώριση τίτλων σπουδών/πιστοποιητικών;	7	24	38	8	20
Έναρξη επιχείρησης;	12	24	28	8	18
Ένταξη σε σωματεία εργαζομένων;	1	5	2	3	3
Ένταξη σε πολιτικά κόμματα;	0	5	2	1	2

Οι μετανάστες όλων των εθνοτικών ομάδων έχουν σαν πρώτη προτεραιότητα τον καθορισμό του νομικού τους καθεστώτος. Σχεδόν όλοι (92%) έχουν αναζητήσει ή σκοπεύουν να αναζητήσουν άδεια παραμονής ή άλλο ανάλογο έγγραφο. Ακολουθούν σε σημαντικότητα η πρόσβαση στο σύστημα υγείας (72%) και στις κοινωνικές παροχές (61%), με τους παλαιότερους μετανάστες από την Αλβανία και τη Γεωργία να δίνουν πολύ περισσότερη σημασία σε αυτά από τους πρόσφατους από Αφγανιστάν και Συρία. Η μακροχρόνια παραμονή τους στη χώρα και η επιθυμία τους να παραμείνουν πιθανόν σχετίζεται με αυτό το εύρημα, που μπορεί, όμως, και να αντανακλά τις χαμηλές προσδοκίες και στοχεύσεις των πρόσφατων μεταναστών, που δεν δείχνουν να επιθυμούν να ζήσουν στην Ελλάδα.

Η τέταρτη σημαντικότερη προϋπόθεση για τους μετανάστες στην Ελλάδα είναι η πρόσβαση στην εργασία (58%). Εδώ είναι εμφανέστατη η αντίθεση ανάμεσα στα διαφορετικά ρεύματα μετανάστευσης και τις εθνοτικές ομάδες. Ενώ οι μετανάστες του πρώτου ρεύματος δίνουν πρωταρχική σημασία στην πρόσβαση στην εργασία (94% για τους Αλβανούς και 74% για τους Γεωργιανούς), καθώς και οι μετανάστες του δεύτερου ρεύματος από το Αφγανιστάν (51%) δηλώνουν ότι θέλουν να έχουν πρόσβαση στην

αγορά εργασίας, ενώ από τη Συρία, το 13% δεν δείχνουν να έχουν αντίστοιχες προσδοκίες. Παρόμοια είναι η κατανομή στην επιθυμία απόκτησης τραπεζικού λογαριασμού (56%), που είναι ουσιώδης προϋπόθεση για την οικονομική δραστηριότητα στη χώρα φιλοξενίας, και το άνοιγμα δικής τους επιχείρησης (18%). Είναι έτσι εμφανές πως ένα βασικό εμπόδιο στη συμμετοχή των πρόσφατων μεταναστών στην αγορά εργασίας είναι η αδιαφορία των ίδιων να συμμετέχουν. Αν οι βαθύτερες αιτίες αυτών των αντιλήψεων δεν αντιμετωπιστούν, οποιαδήποτε παροχή της ελληνικής Πολιτείας, της κοινωνίας των πολιτών και των διεθνών οργανισμών δεν θα είναι αποτελεσματική, χωρίς τη διάθεση των ίδιων των μεταναστών να εκμεταλλευτούν αυτές τις παροχές.

Όπως σημειώσαμε νωρίτερα, η επιθυμία απόκτησης της ελληνικής υπηκοότητας καθορίζεται περισσότερο από την εθνοτική ομάδα και όχι από το μεταναστευτικό ρεύμα στο οποίο ανήκει ο μετανάστης. Ο ίδιος διαχωρισμός αντανακλάται και στις προσδοκίες των μεταναστών, με τους Αλβανούς (82%) και τους Αφγανούς (68%) να δίνουν μεγαλύτερη σημασία στην απόκτηση της υπηκοότητας από ό,τι οι Γεωργιανοί (45%) και οι Σύροι (17%). Απρόσμενα ήταν και τα ευρήματα για τη συμμετοχή σε θρησκευτικές τελετές με τους Αλβανούς (36%) και ειδικά τους Γεωργιανούς (58%) να ενδιαφέρονται περισσότερο από τους Αφγανούς (33%) και τους Σύρους (23%).

Μεγάλης σημασίας από πλευράς πολιτικής είναι το γεγονός πως μειοψηφία μόνο των μεταναστών από όλες τις εθνοτικές ομάδες και τα μεταναστευτικά ρεύματα επιθυμούν την παροχή από την ελληνική Πολιτεία μαθημάτων ελληνικής γλώσσας (42%). Προκύπτει εδώ μια αντίφαση, αφού αργότερα στο ερωτηματολόγιο η γλώσσα αναφέρεται ως το σημαντικότερο εμπόδιο στην εύρεση εργασίας. Ενώ για τους Αλβανούς και τους Γεωργιανούς το εύρημα αυτό μπορεί απλά να αντανακλά την καλύτερη τους επαφή με την ελληνική γλώσσα, λόγω της μακροχρόνιας παραμονής τους στην χώρα, για τους πρόσφατους μετανάστες από το Αφγανιστάν (47%) και τη Συρία (35%) αποτυπώνεται μια συνειδητή επιλογή, που πιθανώς αντανακλά την αντίληψη τους για την Ελλάδα ως σταθμού μετάβασης και όχι ως χώρας προορισμού. Παρομοίως, οι μετανάστες του πρώτου ρεύματος είναι περισσότερο διατεθειμένοι να αναζητήσουν πρόσβαση στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση (54% των Αλβανών και 26% των Γεωργιανών), από ό,τι οι Αφγανοί (21%) και οι Σύροι (15%).

Το ίδιο μήνυμα προκύπτει, ακόμα πιο έντονα, στο θέμα της αναγνώρισης τίτλων σπουδών από το εξωτερικό, κάτι που επιθυμεί μόνο ένας στους πέντε μετανάστες (20%). Θα περιμέναμε αυτή η προϋπόθεση να αποτελεί προτεραιότητα για τους μετανάστες, καθώς αποτελεί βασικό στοιχείο όλων των προτάσεων καλής πρακτικής, όπως είδαμε στο πρώτο μέρος της έρευνας. Δεν δείχνει όμως να έχει ιδιαίτερη σημασία για τους Αφγανούς (7%) και τους Σύρους (8%) στην Ελλάδα. Η πρόσβαση σε δημοτικές βρεφονηπια-

κές δομές για παιδιά προσφύγων κατατάσσεται επίσης χαμηλότερα από ό,τι περιμέναμε (35%), με τους Σύρους (42%) και τους Αλβανούς (41%) να ενδιαφέρονται περισσότερο από τους Αφγανούς (25%) και τους Γεωργιανούς (30%). Η παροχή των προϋποθέσεων αυτών, αν και σημαντική, δεν επαρκεί αν οι βασικοί ωφελούμενοι δεν επιθυμούν να τις εκμεταλλευτούν.

Η συμμετοχή σε κοινωνικές δομές και δίκτυα αναγνωρίζεται στο πρώτο μέρος της έκθεσης ως σημαντικός παράγοντας της ένταξης. Τα ευρήματά μας εντοπίζουν, όμως, ένα απρόσμενο εμπόδιο: την έλλειψη διάθεσης από τους ίδιους τους μετανάστες. Ελάχιστοι μετανάστες από το δείγμα μας ενδιαφέρονται να ενταχθούν σε ένα πολιτικό κόμμα (2%) ενώ λίγοι είναι και αυτοί που επιθυμούν να ενταχθούν σε μια ομάδα μεταναστών (25%) ή έναν εθελοντικό οργανισμό (τοπικούς συλλόγους, εκκλησίες, πολιτιστικούς συλλόγους, ΜΚΟ, κλπ.) Οι Γεωργιανοί δείχνουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον να συμμετέχουν σε δίκτυα μεταναστών (43%). Οι Αλβανοί ενδιαφέρονται λιγότερο (13%), γεγονός που πιθανώς αντανακλά την απογοήτευση τους από τον ακτιβισμό ή το γεγονός πως έχουν αναπτύξει μια ταυτότητα που ευθυγραμμίζεται περισσότερο με αυτή των Ελλήνων πολιτών, σε βαθμό που δίνουν περισσότερη σημασία στη συμμετοχή σε εθελοντικούς οργανισμούς (30%), σωματεία εργαζομένων (5%) ή κόμματα (5%) από τις υπόλοιπες τρεις ομάδες.

Τα προβλήματα ψυχικής υγείας απαιτούν ιδιαίτερη προσοχή, αφού αποτελούν σημαντικό εμπόδιο για την ένταξη των μεταναστών. Σε γενικές γραμμές οι μετανάστες του δεύτερου ρεύματος αναφέρουν σημαντικά υψηλότερα ποσοστά δυσκολιών που σχετίζονται με την ψυχική και πνευματική υγεία (π.χ. κατάθλιψη, άγχος και στρες, μοναξιά, τραύμα, ψυχοσωματικές διαταραχές, θλίψη και πένθος, ενοχή, διαταραχές ύπνου) κατά το διάστημα πριν από την άφιξή τους στην Ελλάδα και κατά την παραμονή τους στη χώρα (βλ. Γράφημα 17). Είναι σχετικά αισιόδοξο, όμως, πως τα ποσοστά αναφερόμενων προβλημάτων ψυχικής υγείας ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες μειώνονται ελαφρά με την άφιξή τους στη χώρα, σε όλες σχεδόν τις περιπτώσεις εκτός από το αίσθημα μοναξιάς που αυξάνεται (19% σε σχέση με 38%). Η θετική αυτή τάση πιθανόν σχετίζεται με το γεγονός πως περισσότεροι από τους μισούς πρόσφατους μετανάστες (52%) που ανέφεραν προβλήματα ψυχικής υγείας αναζήτησαν θεραπεία. Αντίθετα, μόνο ένας στους πέντε από τους μετανάστες του πρώτου ρεύματος αναζήτησαν θεραπεία για τα προβλήματα ψυχικής υγείας που αναφέρουν οι ίδιοι. Ίσως αυτό να εξηγεί μερικώς την αύξηση των περιστατικών προβλημάτων ψυχικής υγείας ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες μετά την άφιξή τους στη χώρα σε όλες τις περιπτώσεις εκτός από το τραύμα (5% πριν και μετά την άφιξη στη χώρα). Συνοπτικά, η ζωή στην Ελλάδα δείχνει να βοηθάει τους πρόσφατους μετανάστες στον τομέα της ψυχικής υγείας, ενώ δείχνει να εντείνει τα προβλήματα ψυχικής υγείας των παλαιότερων μεταναστών.

Γράφημα 17: Προβλήματα Ψυχικής Υγείας Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών Πριν και Μετά την Άφιξή τους στην Ελλάδα (%)

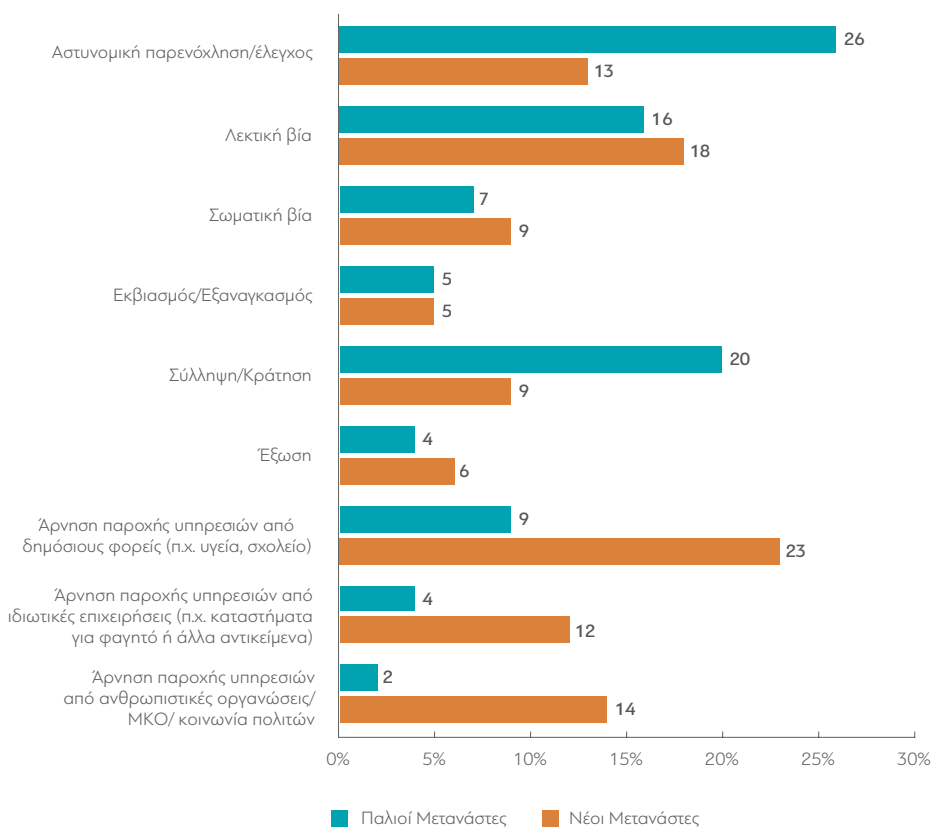

Η γενίκευση αυτή όμως αποδεικνύεται ανακριβής όταν εξετάσουμε τις διαφορές ανά εθνοτική ομάδα. Τα προβλήματα ψυχικής υγείας δείχνουν να υποχωρούν κατά την παραμονή στην Ελλάδα μόνο στην περίπτωση των Σύρων, ενώ δείχνουν να εντείνονται στην περίπτωση των Αφγανών. Η διαφορά δεν δείχνει να σχετίζεται με την αναζήτηση υποστήριξης, αφού οι δύο ομάδες παρουσιάζουν το ίδιο ποσοστό στον τομέα αυτό (51%). Ο διαχωρισμός ανά εθνοτική ομάδα, αναδεικνύει και ένα ανησυχητικό ζήτημα ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες που είναι η αύξηση στα ποσοστά των προβλημάτων ψυχικής υγείας, όλων των ειδών, ανάμεσα στους μετανάστες Αλβανικής καταγωγής. Οι Αλβανοί αντιμετωπίζουν υπερβολικά υψηλά ποσοστά άγχους και στρες κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα (88%) σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες, μια αύξηση κατά 24 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με τα ποσοστά τους πριν τη μετανάστευση. Οι Αλβανοί παρουσιάζουν και τα μικρότερα ποσοστά στην αναζήτηση υποστήριξης για ψυχικά προβλήματα (14%) σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες, γεγονός που ανατροφοδοτεί την κατάσταση. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε και την αύξηση των ποσοστών μοναξιάς ανάμεσα σε όλες τις ομάδες κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα σε σχέση με τα ποσοστά πριν από την

μετανάστευση, κάτι που μπορεί όμως να αποτελεί εγγενές χαρακτηριστικό της μετανάστευσης.

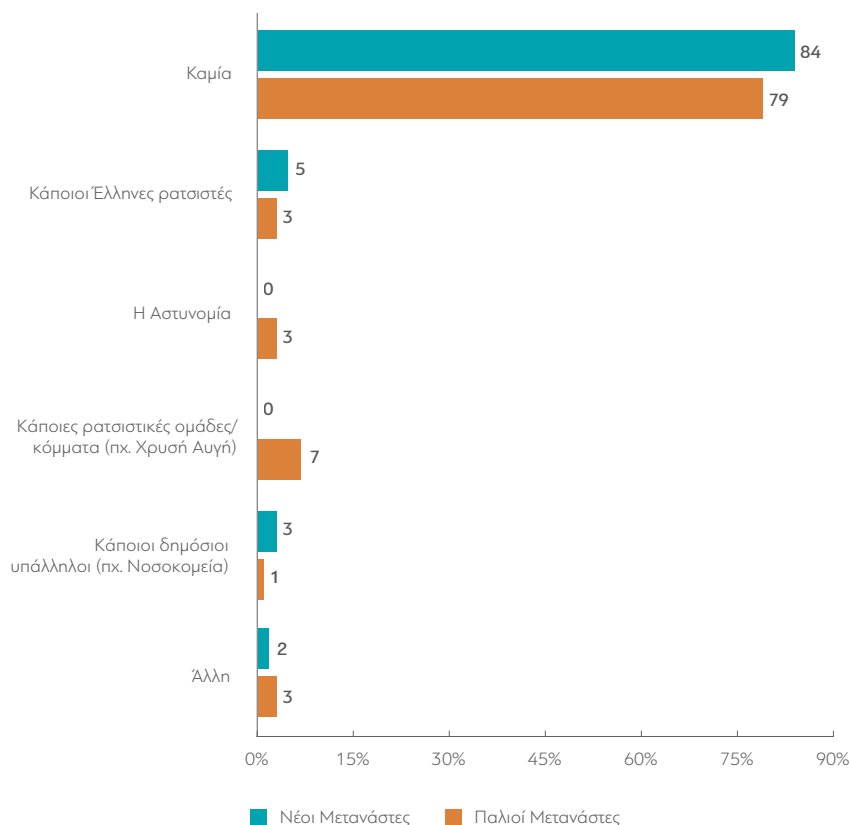
Οι αρνητικές εμπειρίες των μεταναστών στις χώρες προορισμού, αποτελούν σημαντικό εμπόδιο στην ένταξη, ενώ τροφοδοτούν την ανάπτυξη νέων ψυχικών διαταραχών και την επιδείνωση των υπαρχουσών. Σε γενικές γραμμές οι πρόσφατοι μετανάστες αναφέρουν μεγαλύτερα ποσοστά συστημικών διακρίσεων στην Ελλάδα σε σχέση με τους παλαιότερους. Το 23% των μεταναστών του δεύτερου ρεύματος (συγκριτικά με 9% του πρώτου) δήλωσαν πως έχουν αντιμετωπίσει άρνηση παροχής υπηρεσιών από δημόσιους φορείς (π.χ. νοσοκομεία, σχολεία), 12% (συγκριτικά με 4%) του πρώτου από ιδιωτικές επιχειρήσεις (π.χ. καταστήματα), και 14% (συγκριτικά με 2%) του πρώτου από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών (π.χ. ανθρωπιστικούς οργανισμούς, ΜΚΟ). Πιθανώς αυτό να οφείλεται στο γεγονός πως η εξωτερική τους εμφάνισή διαφέρει από αυτή των Ελλήνων και των παλαιότερων μεταναστών. Το Γράφημα 18 χαρτογραφεί αυτά τα ευρήματα.

Γράφημα 18: Εμπειρίες Εμφανών Διακρίσεων Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών στην Ελλάδα (%)

Από την άλλη πλευρά ένα μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών του δεύτερου ρεύματος δηλώνει πως έχει δεχθεί αστυνομική παρενόχληση/έλεγχο (26% συγκριτικά με 13% για το πρώτο ρεύμα) και/ή έχει συλληφθεί/κρατηθεί (20% συγκριτικά με 9%). Αυτό μπορεί να σχετίζεται με μια μεταβολή στον τρόπο αντιμετώπισης της μετανάστευσης, ειδικά κατά την άφιξη και την υποδοχή, και στη συμπεριφορά της Πολιτείας και των οργάνων της, όπως της αστυνομίας, απέναντι στους μετανάστες τα τελευταία χρόνια. Και οι δύο ομάδες ανέφεραν ανάλογα ποσοστά λεκτικής (18% για τους πρόσφατους και 16% για τους παλαιότερους) και σωματικής κακοποίησης (9% για τους πρόσφατους και 7% για τους παλαιότερους), γεγονός ανησυχητικό αφού είναι πιθανό να καταδεικνύει πως τέτοιες συμπεριφορές απέναντι σε μετανάστες κανονικοποιούνται σε κάποιο βαθμό. Η ανάλυση ανά εθνοτική ομάδα δείχνει πως οι Γεωργιανοί έχουν αντιμετωπίσει σημαντικά λιγότερα φαινόμενα παρενόχλησης, ρατσισμού και διακρίσεων στην Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες. Οι Αλβανοί, αντίθετα, δηλώνουν ότι έχουν βιώσει σημαντικά περισσότερα περιστατικά αστυνομικών παρενοχλήσεων/ελέγχων και συλλήψεων/κρατήσεων σε σχέση με τις υπόλοιπες ομάδες, κάτι που πιθανόν αντανακλά το τρόπο με τον οποίο αντιμετωπιζόταν η μετανάστευση στα ελληνοαλβανικά σύνορα κατά τις δεκαετίες του 1990 και του 2000. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε τα παρόμοια ποσοστά περιστατικών λεκτικής κακοποίησης ανάμεσα στους Αλβανούς και τους Αφγανούς (29% και 27% αντίστοιχα). Αυτό θα μπορούσε να ερμηνευτεί μέσω της αντίληψης του ποιος είναι ο «Άλλος» ανάμεσα σε παλαιότερους και πρόσφατους μετανάστες, αφού η «ετερότητα» έχει πολλαπλά πρόσωπα και γίνεται αντιληπτή ασύμμετρα από διαφορετικές ομάδες μεταναστών.

Γράφημα 19: Αίσθημα Απειλής από Συγκεκριμένες Ομάδες Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών στην Ελλάδα (%)

Όταν ρωτήσαμε τους συμμετέχοντες να μας αναφέρουν συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων που τους έκαναν να νιώθουν απειλή στην Ελλάδα, η συντριπτική πλειοψηφία παλαιότερων και πρόσφατων μεταναστών δήλωσαν πως δεν υπάρχει καμία (79% και 84% αντίστοιχα -- βλ. Γράφημα 19). Παρόλα αυτά ένα μικρό ποσοστό ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες (5%) δήλωσε πως υπάρχουν κάποιοι ρατσιστές στην Ελλάδα που τους κάνουν να νιώθουν απειλή, ενώ λίγοι παλαιότεροι μετανάστες (7%) ανέφεραν συγκεκριμένες ρατσιστικές ομάδες, όπως τη Χρυσή Αυγή. Ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες οι Αφγανοί νιώθουν πιο απειλούμενοι (10%) από συμπεριφορές Ελλήνων ρατσιστών, ενώ ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες, απειλούμενο από ρατσιστικές ομάδες δηλώνει το 13% των Αλβανών. Αυτό σχετίζεται και πάλι με την αντίληψη του «Άλλου» διαχρονικά στην ελληνική κοινωνία.

Συνολικά η πλειοψηφία ανάμεσα στα δύο ρεύματα μεταναστών δεν εντοπίζει κάποια ομάδα ανθρώπων που να τους έχει κάνει να νιώσουν ευπρόσδεκτοι στη χώρα (55% στους πρόσφατους και 39% στους παλαιότερους). Μια μικρή μειοψηφία (8%) ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες δήλωσε πως κάποιοι Έλληνες ήταν ιδιαίτερα φιλόξενοι, ενώ 24% των παλαιότερων μεταναστών εξήρε τη σημασία των κοινωνικών τους δικτύων, όπως η οι-

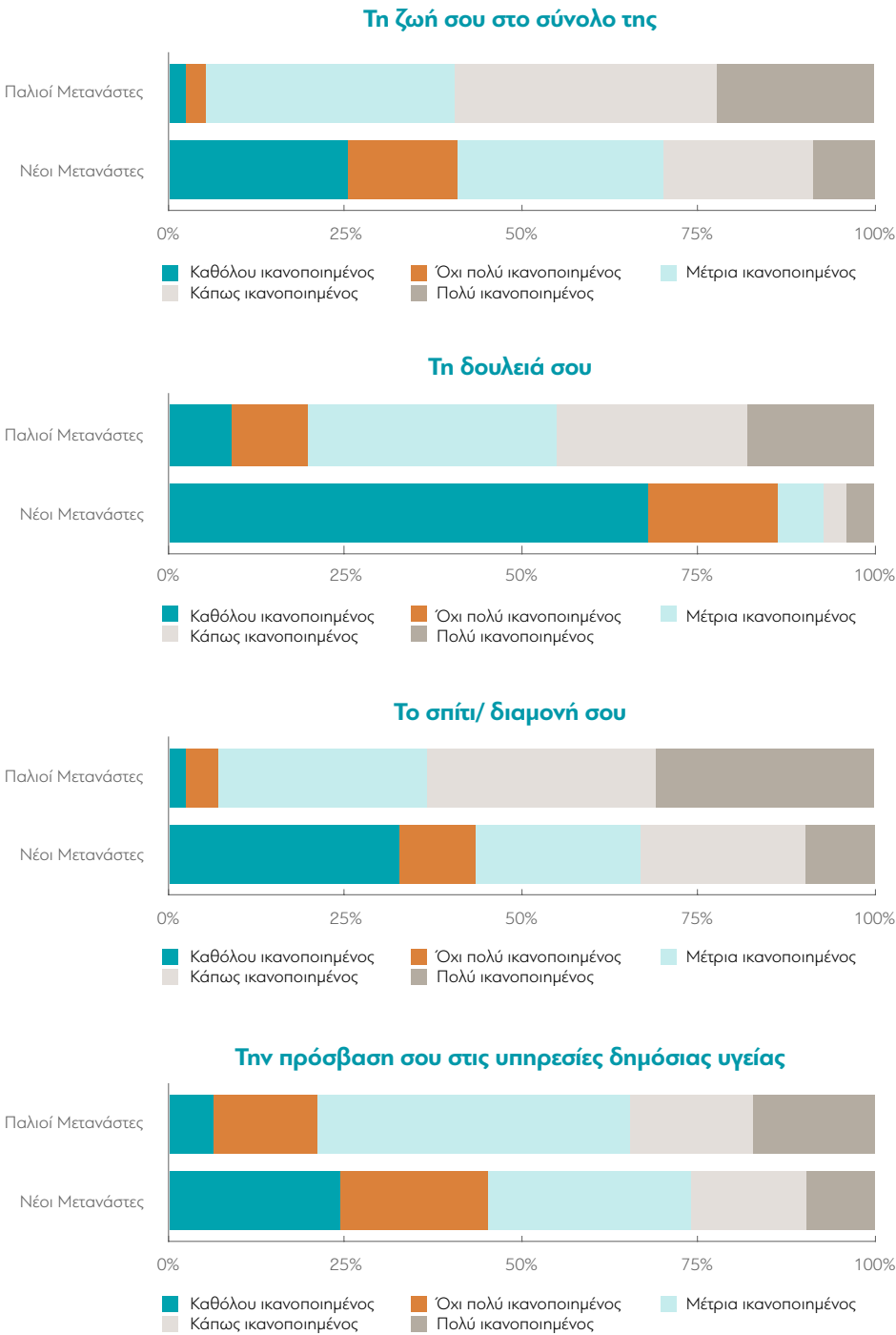
κογένεια, οι φίλοι, οι συμπατριώτες και οι γείτονες. Μια κοντινότερη ματιά στην ανάλυση ανά εθνοτική ομάδα δείχνει πως τα μέλη των ΜΚΟ και οι εθελοντές είχαν θετικό αντίκτυπο στο 14% των Αφγανών, ενώ για το 9% των Σύρων σημαντικό ρόλο έπαιξαν κάποιοι Έλληνες πολίτες. Ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες τα κοινωνικά δίκτυα ήταν το ίδιο σημαντικά για τους Αλβανούς (24%) και τους Γεωργιανούς (23%) στο να τους κάνουν να νιώσουν ευπρόσδεκτοι στη χώρα. Αυτό αναδεικνύει ξανά τη σημασία που είχαν τα μέσα και οι προσπάθειες των ίδιων των μεταναστών στην επιτυχή ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία.

V. Εμπειρίες και Συμπεριφορές

Η ανάλυση των ποσοστών ικανοποίησης των μεταναστών από διάφορες πτυχές της ζωής τους στην Ελλάδα, μπορεί να μας δώσει χρήσιμες πληροφορίες για τις θετικές και αρνητικές εμπειρίες της ένταξής τους στην ελληνική κοινωνία (βλ. Γράφημα 20). Είναι χαρακτηριστικό πως η πλειοψηφία των πρόσφατων μεταναστών είναι δυσαρεστημένοι (άθροισμα καθόλου/όχι πολύ ικανοποιημένος) με όλες σχεδόν τις πτυχές της ζωής τους στην Ελλάδα, από τις συνθήκες στέγασης (43%), την πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας (45%) και την εργασία τους (86%), μέχρι την πρόσβαση στην παιδεία (44%), τη μεταναστευτική πολιτική της χώρας (40%) και, σε βασικό επίπεδο, τη ζωή τους συνολικά (41%). Δεν είναι σαφές αν κάποιες από τις παραπάνω αξιολογήσεις οφείλονται στις συνθήκες που βρήκαν στην Ελλάδα, με τις οποίες είναι σχετικά ικανοποιημένοι (άθροισμα κάπως/πολύ ικανοποιημένος) το 59%, ή αν εκφράζουν την ευρύτερη απογοήτευσή τους από την εμπειρία του βίαιου εκτοπισμού.

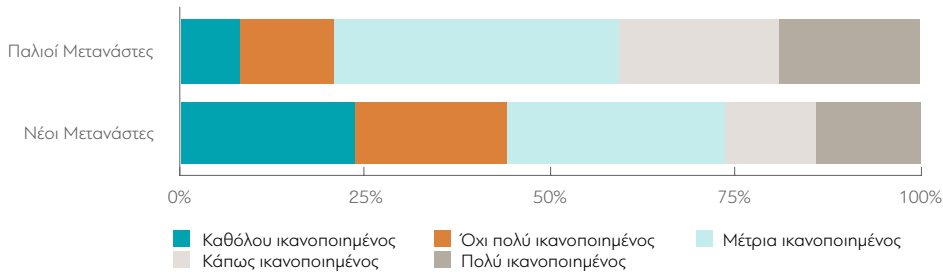
Όπως είναι αναμενόμενο, τα μεγαλύτερα ποσοστά δυσαρέσκειας ανάμεσα στους Αφγανούς και τους Σύρους σχετίζονται με την έλλειψη εργασίας (90% και 86% αντίστοιχα), κάτι που αντανακλά την ιδιαίτερα περιορισμένη τους πρόσβαση στην ελληνική αγορά εργασίας. Αξίζει να διακρίνουμε κάποιες διαφορές ανάμεσα στις δύο εθνοτικές ομάδες. Πρώτον, αντίθετα με τους Σύρους, η πλειοψηφία των Αφγανών εκφράζουν ικανοποίηση με τις συνθήκες στέγασης στην Ελλάδα, κάτι που πιθανόν σχετίζεται με διαφορές στο βιοτικό επίπεδο στη χώρα καταγωγής και τις απαιτήσεις ανάμεσα στις δύο ομάδες. Δεύτερον, ενώ η πλειοψηφία των Σύρων είναι ικανοποιημένοι από την πρόσβασή τους στην παιδεία, περισσότεροι από τους μισούς Αφγανούς εξέφρασαν δυσαρέσκεια.

Γράφημα 20: Ικανοποίηση με Διάφορες Πτυχές της Ζωής στην Ελλάδα Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών (%)

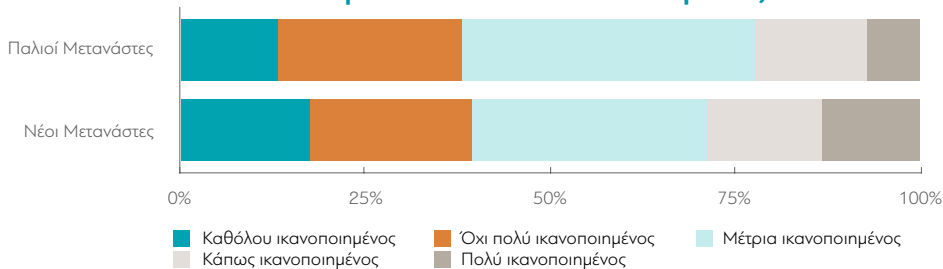

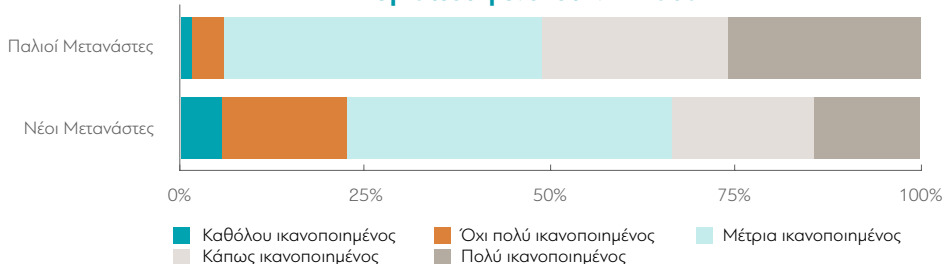
Την πρόσβαση σου σε εκπαίδευση

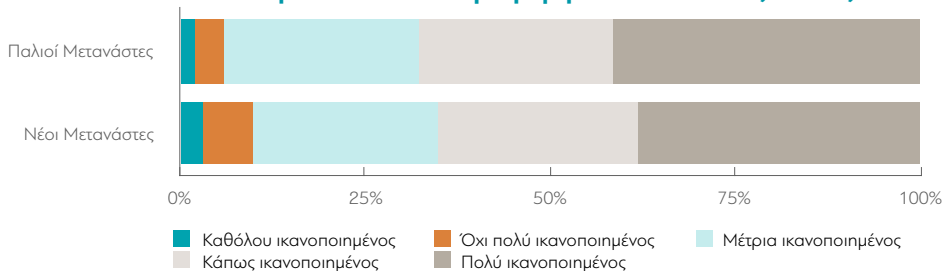
Τη μεταναστευτική πολιτική του κράτους

Τον τρόπο που σε αντιμετωπίζουν άλλοι μετανάστες εγκατεστημένοι στην Ελλάδα

Τον τρόπο που σου συμπεριφέρονται οι Έλληνες πολίτες

Σε αντίθεση με το δεύτερο ρεύμα μεταναστών, οι μετανάστες του πρώτου ρεύματος εξέφρασαν την ικανοποίησή τους με όλες σχεδόν τις πτυχές της ζωής τους στην Ελλάδα: στέγαση (64%), πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας (35%), εργασία (45%), πρόσβαση στην παιδεία (41%) και για τη ζωή συνολικά (59%). Σε γενικές γραμμές οι Γεωργιανοί είναι πιο ικανοποιημένοι από τους Αλβανούς, σε όλες τις κατηγορίες. Είναι σημαντική η διάχυση των καλών μηνυμάτων για τις βελτιωμένες συνθήκες ζωής και τις θετικές κρίσεις

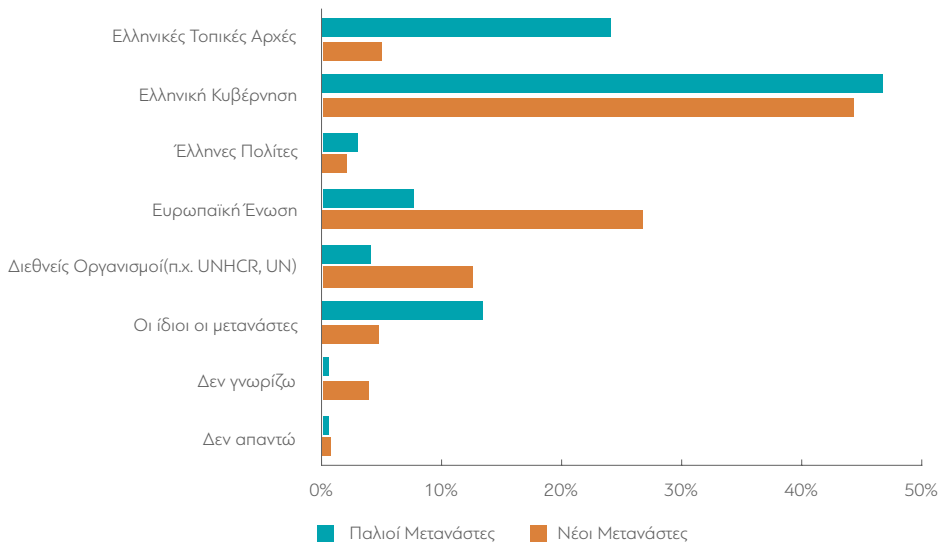
από τους μετανάστες του παλαιότερου ρεύματος που δείχνουν να έχουν οικοδομήσει μια καλή ζωή στην Ελλάδα.

Πέρα από τις σημαντικές αυτές διαφορές ανάμεσα στα δύο μεταναστευτικά ρεύματα εντοπίζουμε και κάποιες ομοιότητες. Πρώτον, παλαιότεροι και πρόσφατοι μετανάστες είναι τουλάχιστον μέτρια ικανοποιημένοι από την μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας, αν και το 40% των πρόσφατων και το 38% των παλαιότερων μεταναστών εκφράζουν κάποια δυσαρέσκεια. Η υπόθεση πως όσο περισσότερο διαμένει κάποιος στη χώρα τόσο πιο ικανοποιημένος δηλώνει με τις διάφορες πτυχές της ζωής στη χώρα, δεν δείχνει να επιβεβαιώνεται στην περίπτωση της μεταναστευτικής πολιτικής. Η μεταναστευτική πολιτική της Ελλάδας αντιμετωπίζεται αρνητικά από κάποιους μετανάστες ανεξάρτητα από το πόσο έχουν διαμείνει στη χώρα. Αξίζει να σημειώσουμε πως η πλειοψηφία των Γεωργιανών είναι τουλάχιστον σχετικά ικανοποιημένοι.

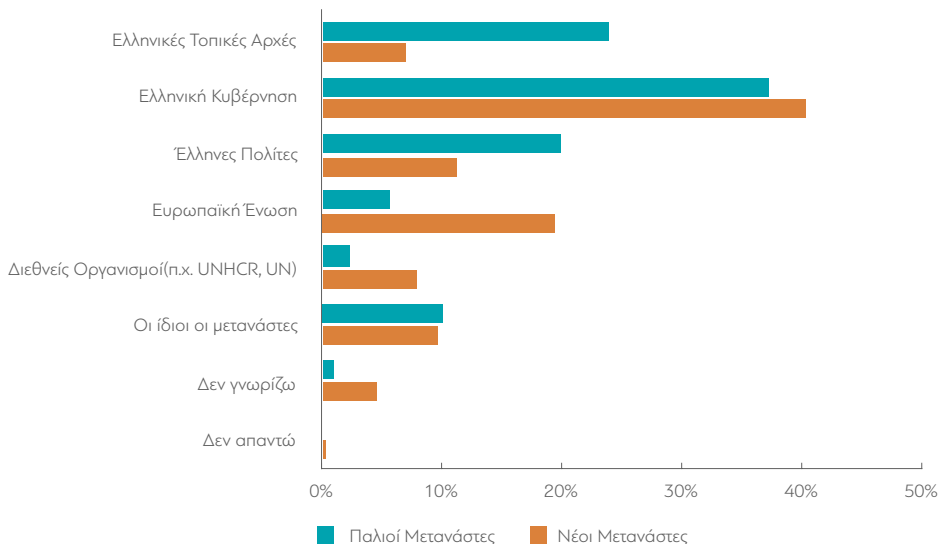
Δεύτερον, παλαιότεροι και πρόσφατοι μετανάστες δηλώνουν ικανοποιημένοι με την κοινωνική πλευρά της ζωής τους στην Ελλάδα, συγκεκριμένα με τη συμπεριφορά των Ελλήνων πολιτών (65% ανάμεσα στους πρόσφατους και 68% ανάμεσα στους παλαιότερους) και των υπόλοιπων μεταναστών που είναι εγκατεστημένοι στη χώρα (33% και 51% αντίστοιχα) απέναντί τους. Το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικό, αφού επιβεβαιώνει τη συνεχιζόμενη σημασία των αξιών του Ξένιου Διός και της υποστήριξης των ευαίσθητων ομάδων, δεδομένων και των σημαντικών δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι Έλληνες πολίτες από τη συνεχιζόμενη οικονομική κρίση του 2010. Πρέπει φυσικά να σημειωθεί πως το μεγάλο ποσοστό ουδέτερων απόψεων στο δεύτερο ερώτημα μπορεί να οφείλεται σε περιορισμένες επαφές ανάμεσα σε διαφορετικές κοινότητες μεταναστών και της ύπαρξης κάποιου βαθμού διαχωρισμού.

Γράφημα 21: Απόδοση Αρμοδιοτήτων σε Βασικούς Δρώντες Σχετικά με Διαφορετικές Πτυχές Ένταξης στην Ελλάδα Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών (%)

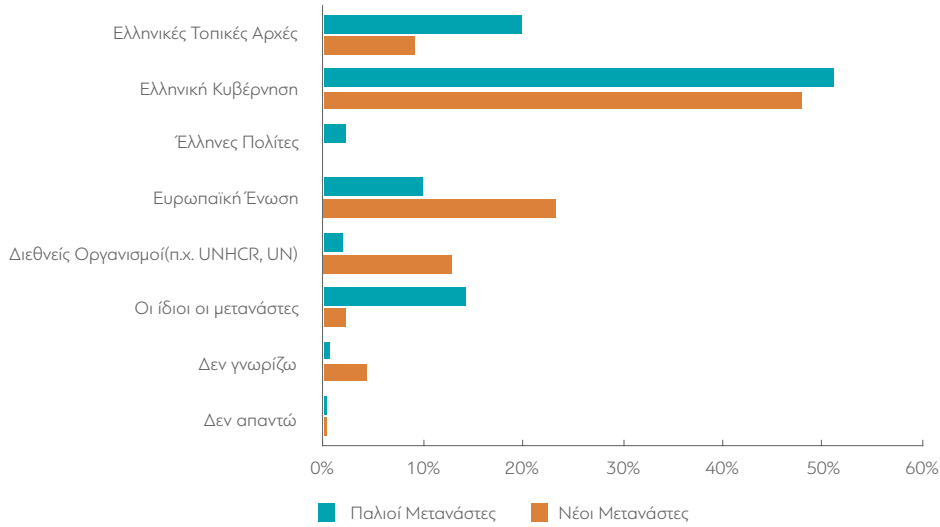
Εύρεση ευκαιριών απασχόλησης

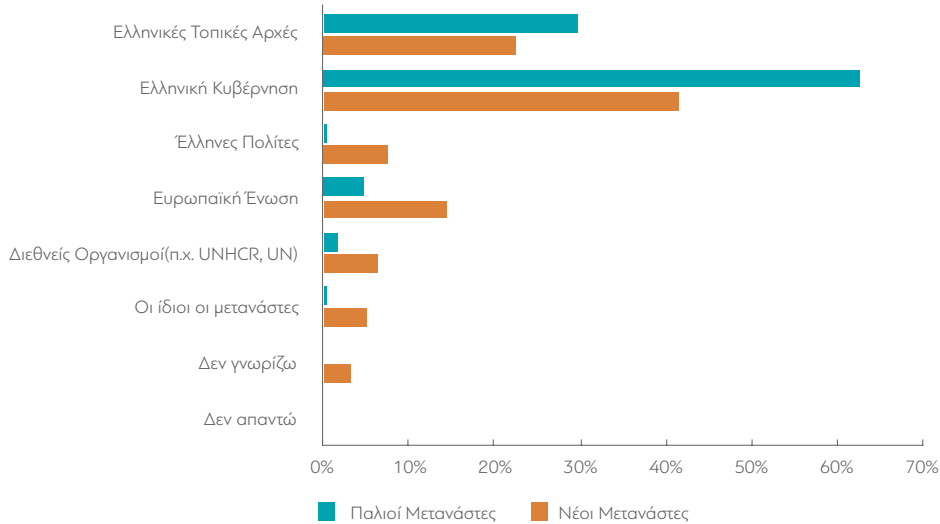
Ενσωμάτωση στην ελληνική κοινωνία

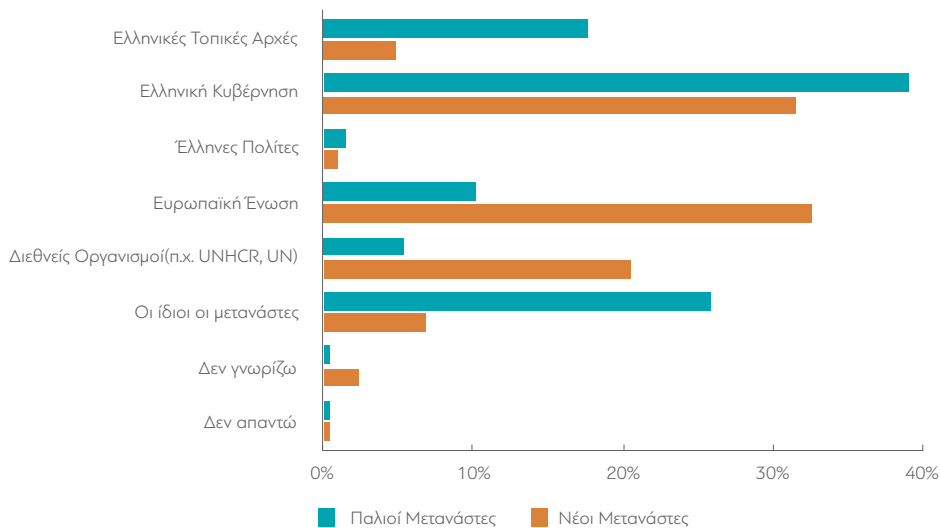
Ανάπτυξη δεξιοτήτων σχετικών με την εργασία (π.χ. εκπαίδευση, κατάρτιση)

Διασφάλιση σιγουριάς και ασφάλειας (π.χ. από το έγκλημα, τη βία)

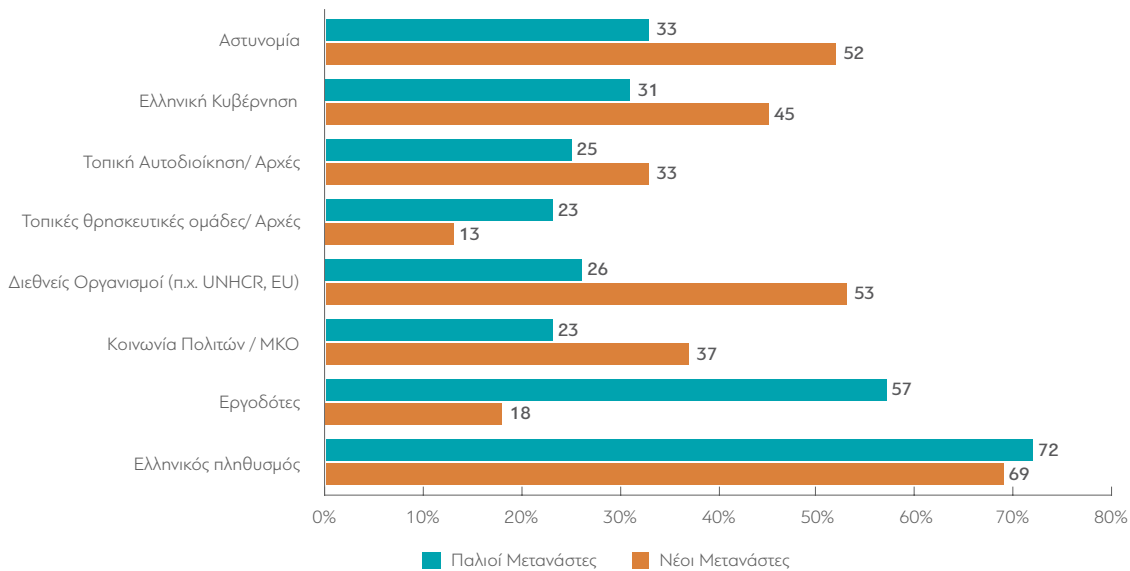
Κάλυψη βασικών αναγκών (π.χ. καταφύγιο, τροφή, πρόνοια)

Σχετικά με την απόδοση αρμοδιοτήτων είναι ενδιαφέρον πως και οι δύο ομάδες συμφωνούν στο θέμα του βασικού αρμόδιου για την διευκόλυνση της ένταξης των μεταναστών στην Ελλάδα (βλ. Γράφημα 21). Παλαιότεροι και πρόσφατοι μετανάστες συμφωνούν πως η ελληνική κυβέρνηση πρέπει να είναι πρωταρχικά αρμόδια να βοηθήσει τους μετανάστες στην εύρεση εργασίας (44% ανάμεσα στους πρόσφατους και 47% ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες), να ενταχθούν στην κοινωνία (40% ανάμεσα στους πρόσφατους και 37% ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες), να αναπτύξουν επαγγελματικές δεξιότητες (48% ανάμεσα στους πρόσφατους και 51% ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες) και να εξασφαλίσει την ασφάλεια τους (41% ανάμεσα στους πρόσφατους και 63% ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες). Μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες προκύπτει στο ποιος πιστεύουν πως είναι αρμόδιος να βοηθήσει τους μετανάστες στην Ελλάδα να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες. Ενώ για τους παλαιότερους μετανάστες ο βασικός αρμόδιος πρέπει να είναι η κυβέρνηση (39%), αλλά και οι ίδιοι οι μετανάστες (26%), για τους πρόσφατους μετανάστες υπεύθυνη πρέπει να είναι εξίσου η ΕΕ (33%) και η ελληνική κυβέρνηση (32%). Άλλη μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στις δύο ομάδες έχει να κάνει με το ποιος πρέπει να συμμετέχει στη διευκόλυνση της ένταξης των μεταναστών. Ενώ για τους παλαιότερους μετανάστες η απάντηση είναι οι τοπικές αρχές, για τους πρόσφατους μετανάστες είναι η ΕΕ σε ένα μεγάλο αριθμό από τομείς, από την εύρεση εργασίας μέχρι την ένταξη στην ελληνική κοινωνία και την ανάπτυξη επαγγελματικών δεξιοτήτων.

Από τα παραπάνω προκύπτουν δύο συμπεράσματα: πρώτον, οι παλαιότεροι μετανάστες δείχνουν να έχουν μια καλύτερη κατανόηση του πως λειτουργούν ή θα έπρεπε να λειτουργούν τα πράγματα στη χώρα. Δεύτερον, οι πρόσφατοι μετανάστες δείχνουν να έχουν ενστερνιστεί τον διάλογο για το αν η προσφυγική κρίση του 2015-2016 αποτελεί ένα ζήτημα συνολικά της ΕΕ ή των χωρών-μελών ξεχωριστά. Αυτή η διεθνοποιημένη οπτική του προβλήματος δείχνει να είναι ιδιαίτερα ισχυρή ανάμεσα στους Σύρους.

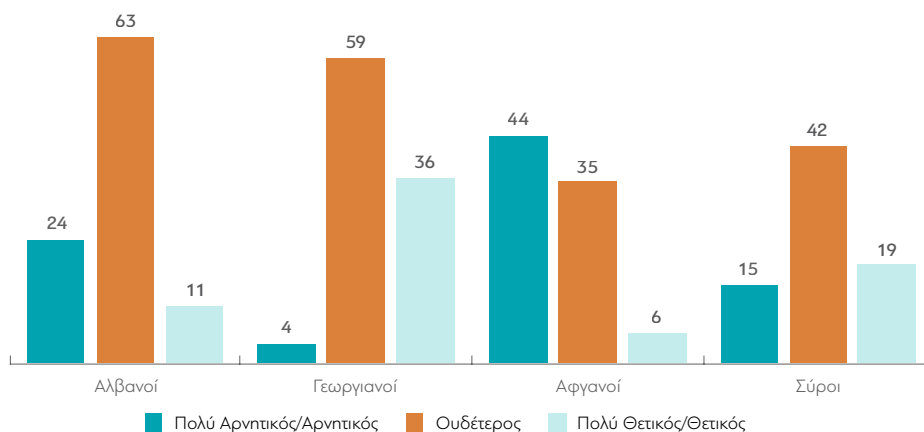
Γράφημα 22: Θετικές Αξιολογήσεις των Βασικών Δρώντων Μεταξύ των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών (%)

Οι εμπειρίες αυτές και οι αλληλεπιδράσεις με διαφορετικές ομάδες ανθρώπων διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο οι μετανάστες αντιλαμβάνονται και αξιολογούν τον ρόλο των διάφορων δρώντων στη διαμόρφωση των καταστάσεων που αντιμετωπίζουν στην Ελλάδα. Είναι σημαντικό να σημειώσουμε πως και οι δύο ομάδες αναγνωρίζουν ως θετικό το ρόλο των Ελλήνων πολιτών (69% ανάμεσα στους πρόσφατους και 72% ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες) -- βλ. Γράφημα 22. Όλοι οι μετανάστες αναγνωρίζουν περισσότερο σαν θετικό παρά σαν αρνητικό το ρόλο των φορέων που τους ζητήσαμε να αξιολογήσουν (αστυνομία, ελληνική κυβέρνηση, τοπικές αρχές, τοπικές θρησκευτικές κοινότητες/αρχές, διεθνείς οργανισμοί, ΜΚΟ και εργοδότες). Ο ρόλος της αστυνομίας και των διεθνών οργανισμών (π.χ. UNHCR, EU) συγκεκριμένα αξιολογείται θετικά από περισσότερους από τους μισούς πρόσφατους μετανάστες (52% και 53% αντίστοιχα), ενώ οι παλαιότεροι μετανάστες αξιολογούν θετικά (57%) τον ρόλο των εργοδοτών, κάτι που επιβεβαιώνει την επιτυχή τους ένταξη στην αγορά εργασίας. Είναι, όμως, σημαντικό να σημειώσουμε πως το ποσοστό αυτών που αξιολογούν σαν αδιάφορο το ρόλο των περισσότερων δρώντων που τους ζητήθηκε να αξιολογήσουν είναι ιδιαίτερα υψηλό ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός πως κάποιοι φορείς δεν είχαν κάποια επίδραση στην κατάστασή τους στην Ελλάδα (π.χ. ΜΚΟ, διεθνείς οργανισμοί), αλλά μπορεί να αναδεικνύει και ένα βαθμό αποστασιοποίησης από συγκεκριμένους φορείς και την επίδραση που έχουν στην ζωή τους, όπως η κυβέρνηση, η τοπική αυτοδιοίκηση, η αστυνομία και οι τοπικές θρησκευτικές κοινότητες/αρχές. Επιπλέον, δεν παρατηρούνται σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις εθνοτικές

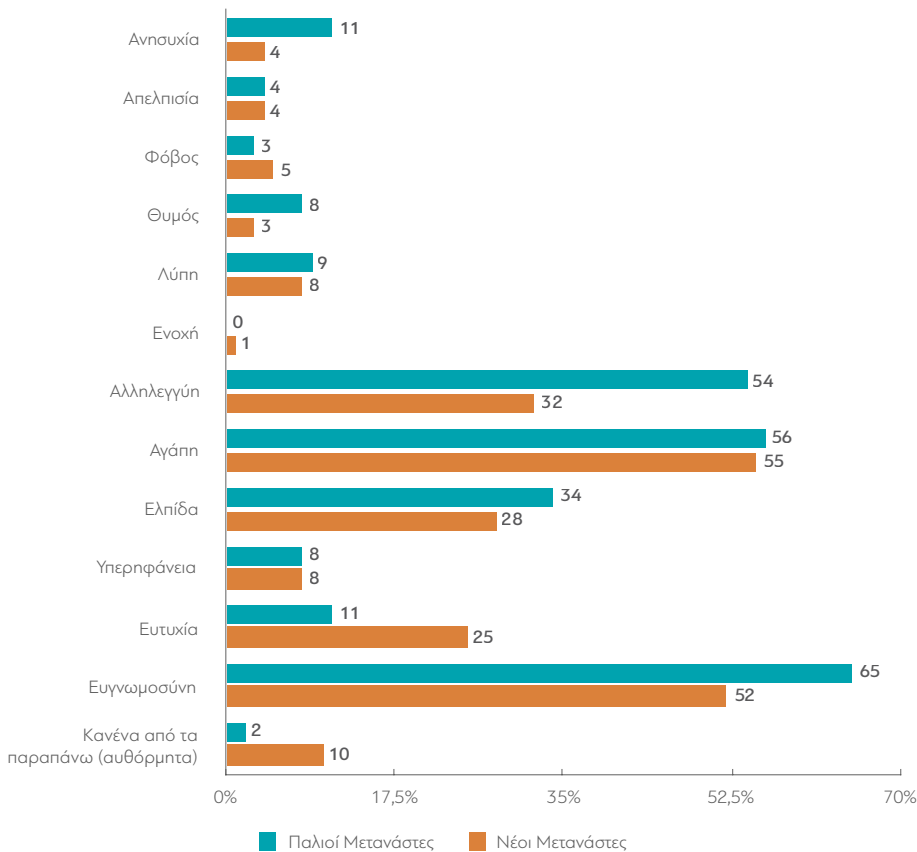
ομάδες, με πιθανή εξαίρεση την κακή αξιολόγηση της ελληνικής κυβέρνησης από περισσότερους από τους μισούς Αφγανούς (52%). Το εύρημα αυτό, σε συνδυασμό με τη θετική αξιολόγηση της ελληνικής κυβέρνησης από 63% των Σύρων, μπορεί να σχετίζεται με το γεγονός πως οι δύο ομάδες αντιμετωπίστηκαν διαφορετικά από την αρχή, κατά τη διάρκεια και στον απόηχο της προσφυγικής κρίσης, και όχι απαραίτητα μόνο σε επίπεδο κυβέρνησης.

Γράφημα 23: Αντιλήψεις των Παλαιότερων και Πρόσφατων Μεταναστών Σχετικά με τον Αντίκτυπο Άλλων Προσφύγων στη Ζωή στην Ελλάδα (%)

Σχετικά με τη στάση τους απέναντι σε άλλους μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα, οι περισσότεροι Αλβανοί, Γεωργιανοί και Σύριοι αξιολογούν θετικά τον αντίκτυπο των συμπατριωτών τους στη ζωή στην Ελλάδα (58%, 69% και 65% αντίστοιχα), ενώ οι Αφγανοί παραμένουν ουδέτεροι (44%). Επιπλέον, αν και η πλειοψηφία των πρόσφατων μεταναστών δεν έδωσε απάντηση, περίπου ένας στους τρεις πιστεύει πως οι βίαια εκτοπισμένοι αλλά και όσοι ήρθαν οικειοθελώς στην Ελλάδα για οικονομικούς λόγους έχουν αρνητικό αντίκτυπο στη ζωή στη χώρα (27% και 34% αντίστοιχα). Οι Αφγανοί εμφανίζονται ιδιαίτερα αυστηροί σχετικά με την επίδραση των βίαια εκτοπισμένων και των οικονομικών μεταναστών. Αντίθετα οι παλαιότεροι μετανάστες είναι πολύ πιο θετικοί στην κρίση τους (η πλειοψηφία δηλώνει κατά κύριο λόγο ουδέτερη), με το 24% και το 33% να δηλώνουν πως θεωρούν θετική την επίδραση των βίαια εκτοπισμένων και οικονομικών μεταναστών αντίστοιχα. Ήταν αναμενόμενο πως η πλειοψηφία των μεταναστών και από τις δύο ομάδες δεν θα εξέφραζε άποψη σχετικά με το αμφιλεγόμενο αυτό θέμα. Ο αρνητισμός όμως με τον οποίο αντιμετωπίζεται η επίδραση των μεταναστών στην Ελλάδα από τους ίδιους είναι απρόσμενος. Ο αρνητισμός αυτός είναι ιδιαίτερα έντονος μεταξύ των Αφγανών (βλ. Γράφημα 23).

Γράφημα 24: Συναισθήματα Πρόσφατων και Παλαιότερων Μεταναστών Απέναντι στους Έλληνες Πολίτες (%) (έως 4 απαντήσεις)

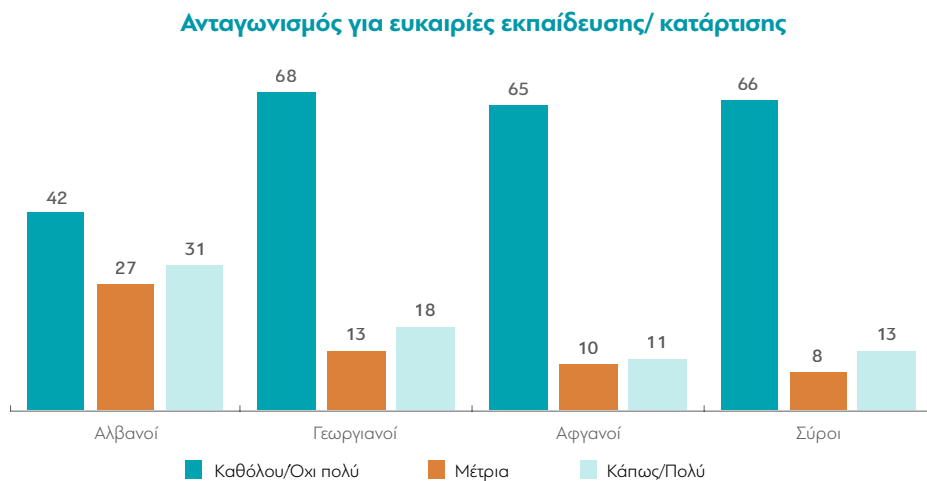
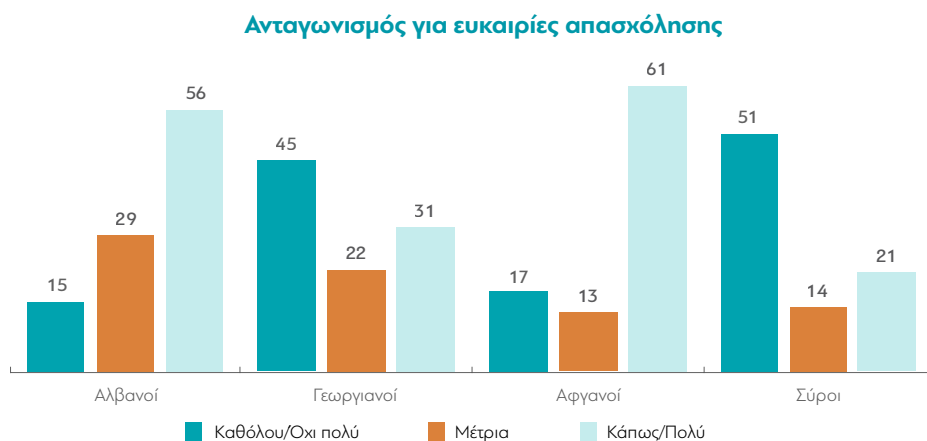

Και τα δύο ρεύματα μεταναστών εξέφρασαν θετικά συναισθήματα απέναντι στους Έλληνες πολίτες (Γράφημα 24). Και στις δύο ομάδες τα συναισθήματα συνδυάζουν αγάπη (55% ανάμεσα στους πρόσφατους και 56% ανάμεσα στους παλαιότερους μετανάστες), ευγνωμοσύνη (52% και 65% αντίστοιχα), αλληλεγγύη (32% και 54% αντίστοιχα) και ελπίδα (28% και 34% αντίστοιχα). Όταν, όμως, ρωτήθηκαν για τα αισθήματα τους απέναντι σε μετανάστες από άλλες χώρες που έχουν εγκατασταθεί και εργάζονται στην Ελλάδα, και οι δύο ομάδες είχαν ανάμεικτα θετικά και αρνητικά συναισθήματα. Πιο συγκεκριμένα, οι πρόσφατοι μετανάστες ανέφεραν αλληλεγγύη (36%), ελπίδα (26%), αγάπη (24%) και λύπη (24%). Τα θετικά συναισθήματα είναι, πράγματι, πιο διαδεδομένα από τα αρνητικά ανάμεσα στους πρόσφατους μετανάστες. Μια ανάλυση ανά εθνότητα, όμως, αποκαλύπτει πως οι Αφγανοί ανέφεραν κυρίως θετικά συναισθήματα για τους μετανάστες από άλλες χώρες, συγκεκριμένα ελπίδα (40%), αγάπη (33%), αλληλεγγύη (28%) και ευτυχία (23%). Οι Σύριοι, από την άλλη πλευρά επέλεξαν ένα πιο ισορροπημένο μείγμα από θετικά και αρνητικά συναισθήματα, συγκεκριμένα αλληλεγγύη (41%), λύπη (31%), ανησυχία (20%), φόβο και αγάπη (από 14%). Παρόμοια το μείγμα συναισθημάτων των παλαιότερων μεταναστών απέναντι στους μετανάστες

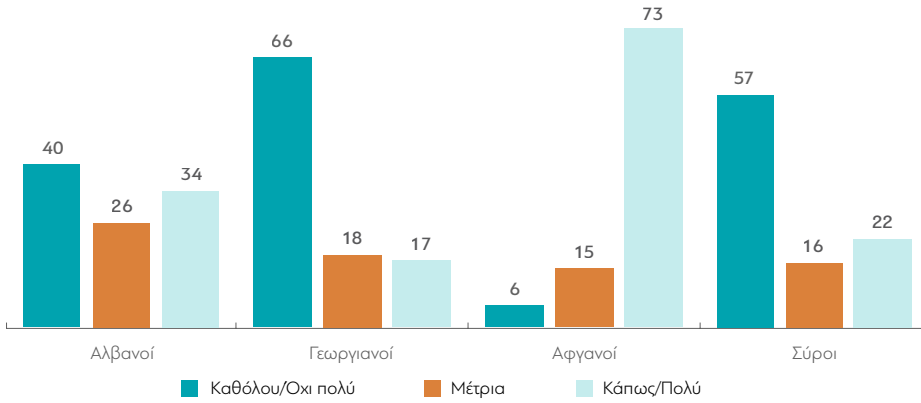

από άλλες χώρες που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα είναι σχετικά ισορροπημένο μεταξύ αρνητικών και θετικών: αλληλεγγύη (78%), λύπη (32%), ελπίδα (21%) και ανησυχία (19%). Οι παλαιότεροι μετανάστες εξέφρασαν ένα μείγμα θετικών και αρνητικών συναισθημάτων και όταν ρωτήθηκαν να περιγράψουν τα συναισθήματά τους για όσους έχουν εκτοπιστεί βίβια από τις χώρες καταγωγής τους: λύπη (68%), αλληλεγγύη (66%), ανησυχία (23%) και ελπίδα (15%). Οι Αλβανοί, όμως, τείνουν να είναι αρκετά πιο αγχωμένοι απέναντι σε πρόσφυγες και μετανάστες από ό,τι οι Γεωργιανοί, ενώ ο φόβος είναι ανάμεσα στα τέσσερα σημαντικότερα συναισθήματά τους προς τους πρόσφυγες. Επιπλέον, τα αρνητικά συναισθήματα των πρόσφατων μεταναστών προς τους πρόσφυγες στην Ελλάδα ξεπερνούν τα θετικά: λύπη (48%), αλληλεγγύη (39%), φόβος (26%) και απελπισία (25%).

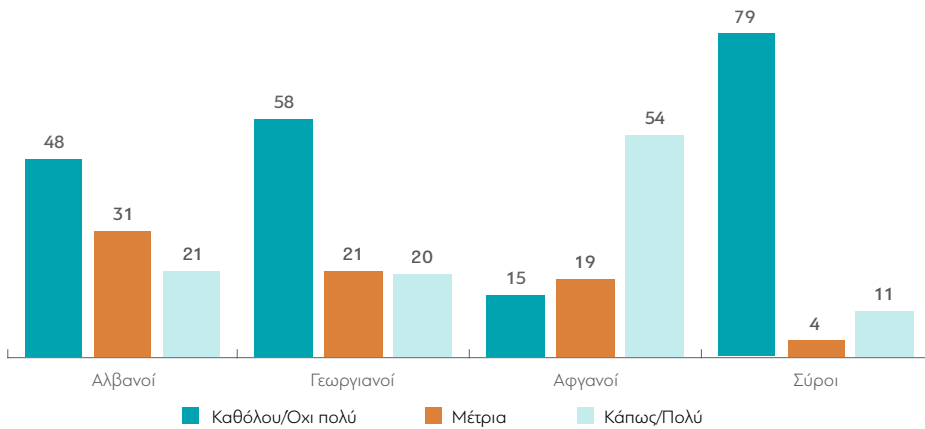
Γράφημα 25: Αντιλήψεις για τις Απίες Ανταγωνισμού Ανάμεσα στους Μετανάστες και τους Έλληνες Πολίτες ανά Εθνότητα (%)

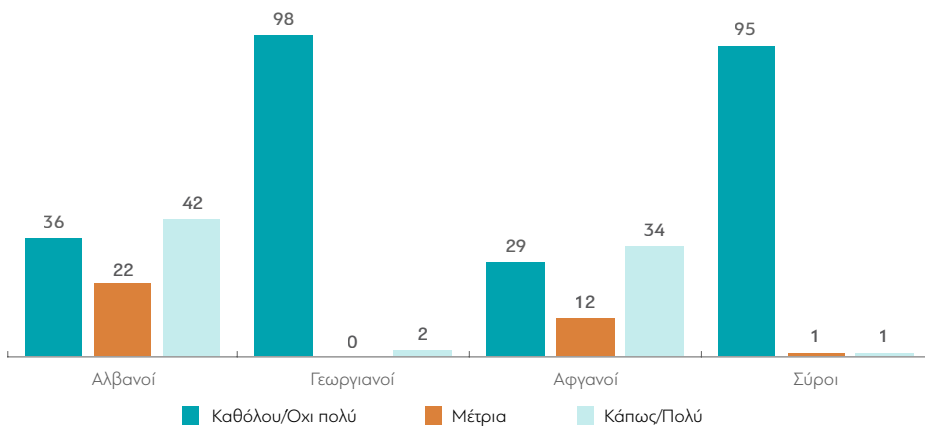
Ανταγωνισμός για τους πόρους (π.χ. στέγαση, ευημερία, συγκοινωνία)

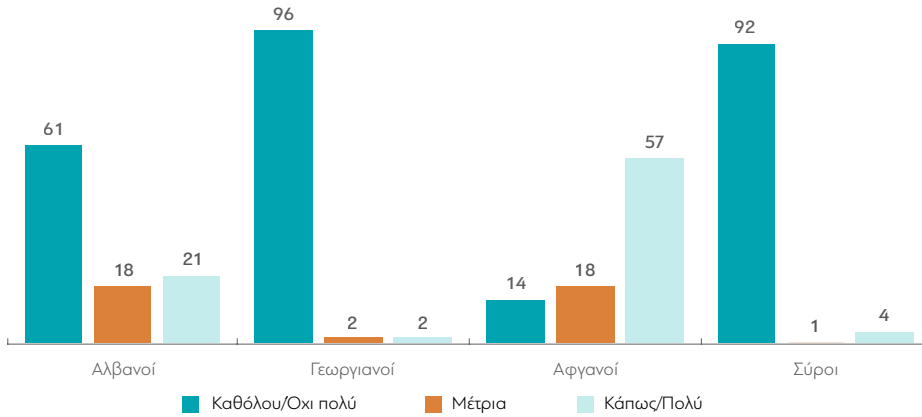
Πολιτισμικές διαφορές

Ιστορική εχθρότητα

Θρησκευτικές διαφορές

Προσπαθήσαμε, τέλος, να κατανοήσουμε πώς αντιλαμβάνονται οι τέσσερις ομάδες μεταναστών τις σχέσεις τους με τους Έλληνες πολίτες. Τους ζητήσαμε να αξιολογήσουν τη σημασία διαφόρων παραγόντων που θα μπορούσαν να προκαλέσουν διαμάχες στις διμερείς σχέσεις. Κανένας από τους παράγοντες δεν θεωρήθηκε αρκετά σημαντικός από τους Γεωργιανούς και τους Σύρους ώστε να προκαλέσει διχόνοια ανάμεσα σε αυτούς και τους Έλληνες πολίτες, γεγονός που δείχνει πως οι ομάδες αυτές δεν αισθάνονται σημαντικές εντάσεις στις σχέσεις τους με τον ντόπιο πληθυσμό. Για τους Αλβανούς, όμως, ο ανταγωνισμός για επαγγελματικές ευκαιρίες (56%), όπως και ο ιστορικός ανταγωνισμός (42%) θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη σχέση τους με τους Έλληνες. Οι Αφγανοί δείχνουν να αποτελούν την ομάδα μεταναστών που αντιμετωπίζει την μεγαλύτερη ένταση με τον ντόπιο πληθυσμό, καθώς ο ανταγωνισμός για επαγγελματικές ευκαιρίες (61%) και πόρους (73%), οι πολιτισμικές διαφορές (54%), ο ιστορικός ανταγωνισμός (34%) και οι θρησκευτικές διαφορές (57%) θεωρήθηκαν σημαντικοί παράγοντες που προκαλούν διχόνοια ανάμεσα σε αυτούς και τους Έλληνες.

VI. Μελλοντικές Προοπτικές

Για να κατανοήσουμε τους μετανάστες σε πιο προσωπικό επίπεδο τους ζητήσαμε να αναφέρουν τρία βασικά συστατικά μιας καλής ζωής. Ο Πίνακας 8 παρουσιάζει τους κορυφαίους παράγοντες που επέλεξαν οι συμμετέχοντες. Η σωματική υγεία και ακεραιότητα ήταν η κορυφαία επιλογή (73%), ακολουθούμενη από την οικογένεια (68%) και την εργασία (43%). Ανάμεσα στις λιγότερο δημοφιλείς επιλογές ήταν η έκφραση των συναισθημάτων (8%), η πίστη (6%) και η δημιουργικότητα (4%). Δεν εντοπίστηκαν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο μεταναστευτικά ρεύματα.

Πίνακας 8: Συστατικά μιας Καλής Ζωής ανά Ρεύμα

Συστατικά μιας καλής ζωής	1ος παράγοντας (%)			2ος παράγοντας (%)			3ος παράγοντας (%)			ΣΥΝΟΛΟ (%)		
	1ο	2ο	Σύνολο	1ο	2ο	Σύνολο	1ο	2ο	Σύνολο	1ο	2ο	Σύνολο
Υγεία/σωματική ακεραιότητα	54	46	51	69	31	15	49	51	6	41	31	73
Οικογένεια	43	56	20	56	44	34	33	67	13	37	31	68
Εργασία	31	69	5	32	66	13	48	52	26	18	25	43
Εκπαίδευση	30	70	3	35	65	7	33	67	9	6	13	19
Ελευθερία της φαντασίας και της σκέψης	29	71	6	40	61	5	56	44	2	1	8	13
Κοινωνικές επαφές και φιλία	57	43	1	27	73	3	55	45	8	6	6	12
Μακροζωία	88	12	8	75	25	2	85	15	3	10	2	12
Ανάπτυξη και χρήση των ατομικών ικανοτήτων	89	11	58	42	2	55	43	3	6	7	4	11
Δυνατότητα προσδιορισμού του τι έχει αξία στη ζωή	57	43	2	53	47	4	67	29	3	5	4	9
Έκφραση συναισθημάτων	42	58	2	33	67	3	40	60	3	3	5	7
Πίστη, θρησκεία	17	83	1	57	43	1	29	71	5	2	4	6
Δυνατότητα λήψης αποφάσεων, έλεγχος πάνω στις συνθήκες ζωής	25	50	0	22	78	1	47	50	4	2	3	6
Δημιουργικότητα	75	25	1	88	12	2	92	8	2	4	0	4

Εκτιμήσαμε πως θα ήταν σημαντικό να δώσουμε στους μετανάστες την ευκαιρία να εκφράσουν τις σκέψεις τους απευθείας προς τους Έλληνες πολίτες και τις ελληνικές αρχές και να τους προσφέρουμε την πλατφόρμα να δομήσουν ένα δικό τους μήνυμα μέσω ερωτήσεων ανοικτού τύπου. Τα παρακάτω συννεφολέξα (Εικόνα 1 και 2) συνοψίζουν οπτικά το κεντρικό μήνυμα των μεταναστών. Όταν τους ζητήσαμε να απευθυνθούν στους Έλληνες πολίτες, η πλειοψηφία των μεταναστών, ανεξάρτητα από το έτος άφιξης, φαίνεται να εκφράζουν την ευγνωμοσύνη τους και υπερτονίζουν το ανθρωπιστικό στοιχείο της εμπειρίας τους σε προσωπικό επίπεδο. Ένα ακόμα διακριτό μήνυμα που μπορεί να εξαχθεί, αφορά το δικαίωμα στην ισότητα, πέρα από παράγοντες όπως η εθνικότητα, η θρησκεία και η παιδεία. Είτε θέλουν να παραμείνουν στην Ελλάδα, είτε όχι, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων εκφράζονται θετικά για την εμπειρία τους με τον ελληνικό πληθυσμό (βλ. Εικόνα 1).

Εικόνα 1: Μήνυμα Όλων των Μεταναστών προς τους Έλληνες Πολίτες Σχετικά με το Πως θα Ήθελαν να Αντιμετωπίζονται

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιανουάριος 2020

Συμπεράσματα και Προτάσεις Πολιτικής

3

I. Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η γρήγορη ένταξη στην αγορά εργασίας – μέσω αναγνώρισης και πιστοποίησης τίτλων και δεξιοτήτων, επαγγελματικής γλωσσομάθειας, πρακτικής απασχόλησης και σύζευξης μεταναστών/εργοδοτών– είναι ο πιο αποτελεσματικός μηχανισμός κοινωνικής ενσωμάτωσης πολιτών τρίτων χωρών. Υπό προϋποθέσεις και με τη σωστή χάραξη και εφαρμογή ολοκληρωμένης και ρεαλιστικής ενταξιακής στρατηγικής, οι πρόσφυγες και οι μετανάστες μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στην οικονομία, τον πολιτισμό και την ανάπτυξη της κοινωνίας υποδοχής, δημιουργώντας έναν «ενάρετο κύκλο» πλουραλισμού και ευημερίας. Συστημικά προβλήματα, όμως, όπως η κρίση του συνταξιοδοτικού συστήματος και των συστημάτων υγείας και πρόνοιας, η ανεργία, οι ανισότητες, η εγκληματικότητα και η ανομία, η κακή ποιότητα στέγασης και η ελλιπής παροχή δημοσίων υπηρεσιών επηρεάζουν αρνητικά και τους γηγενείς πληθυσμούς με αποτέλεσμα αυτοί να στρέφονται εναντίον μεταναστών και προσφύγων, τους οποίους αντιμετωπίζουν ως ανταγωνιστές ή απειλή. Αντιμέτωποι με τη δυσπιστία και τις επιθέσεις από την κοινωνία υποδοχής, οι πρόσφυγες και μετανάστες περιορίζονται σε κοινότητες-γκέτο, οι οποίες αναπαράγουν τα στερεότυπα, τον συμβολικό αποκλεισμό και τον πρακτικό διαχωρισμό διαφορετικών εθνοτικών ομάδων, με αποτέλεσμα την περαιτέρω κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής.

Ως πιο αποτελεσματική μορφή ένταξης πολιτών τρίτων χωρών προκύπτει, έτσι, η αμφίδρομη ενσωμάτωση, η οποία προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή τόσο των προσφύγων και μεταναστών, όσο και των γηγενών πληθυσμών και των τοπικών κοινωνιών. Η αμφίδρομη ενσωμάτωση βασίζεται στην συναντίληψη δικαιωμάτων, υποχρεώσεων και θεμελιωδών αξιών σεβασμού όλων, ανεξαιρέτως, των πολιτών και κατοίκων μιας χώρας –αλλά και στην καλλιέργεια διαύλων επικοινωνίας και κατανόησης των συνθηκών ζωής, εμπειριών, συνηθειών, ηθών, εθίμων, προβλημάτων, αναγκών και ελπίδων του Άλλου, είτε αυτός είναι ο πρόσφυγας είτε ο ντόπιος. Μεγάλες εμπειρικές και συγκριτικές μελέτες διαφορετικών μέτρων και συστημάτων ένταξης δείχνουν ότι, παρά την κριτική που δέχονται, τα μέτρα υποχρεωτικής γλωσσομάθειας, αγωγής του πολίτη και «πολιτικής ενσωμάτωσης» οδηγούν σε πιο αποτελεσματική ένταξη και ενδυνάμωση των ίδιων των προσφύγων και μεταναστών απ' ό,τι πολυπολιτισμικά μοντέλα που δεν θέτουν στόχους

ή όρους ενσωμάτωσης. Ωστόσο, η ευθύνη προσαρμογής δεν βαρύνει μόνο τους πολίτες τρίτων χωρών που καταφτάνουν στη χώρα και οι οποίοι συνήθως αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια, όπως αποκλεισμό, ξενοφοβία, έλλειψη βασικών αγαθών και υπηρεσιών, και προβλήματα ψυχικής υγείας λόγω τραυματικών βιωμάτων. Η επιτυχία της ένταξης εξαρτάται και από την προθυμία και δυνατότητα της κοινωνίας υποδοχής να δημιουργήσει και να υποστηρίξει ανοιχτές δομές και κουλτούρα ένταξης.

Τόσο στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, όσο και στη διεθνή πρακτική, είναι σπάνια τα παραδείγματα καταγραφής των πραγματικών αναγκών και της «φωνής» των προσφύγων και μεταναστών. Ταυτόχρονα, οι ανησυχίες, οι αντιλήψεις και οι προβληματισμοί των γηγενών πληθυσμών συχνά αντιμετωπίζονται συγκαταβατικά, ως ρατσιστικά ξεσπάσματα, χωρίς να υπάρχει μια προσπάθεια κατανόησης των βαθύτερων αιτίων της ανόδου του εξτρεμισμού και του λαϊκισμού στην Ευρώπη (ταυτοτική κρίση, οικονομικές ανισότητες κλπ.). Χωρίς αντιμετώπιση αυτών των ριζικών αιτιών είναι αμφίβολο πώς μπορεί να υπάρξει μακροπρόθεσμη και βιώσιμη ενταξιακή στρατηγική. Είναι μεγάλη η ανάγκη για δημιουργία άμεσων ή έμμεσων καναλιών διαλόγου ανάμεσα σε πρόσφυγες/μετανάστες και γηγενείς πολίτες: είτε σε ατομικό επίπεδο και επίπεδο τοπικής κοινωνίας (εκδηλώσεις γνωριμίας και ανταλλαγής βιωμάτων όπως η Ζωντανή Βιβλιοθήκη), είτε σε συλλογικό ή εθνικό επίπεδο (μέσω των ΜΜΕ και των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης (ΜΚΔ)). Το ίδιο ισχύει και για διαφορετικές ομάδες ή «γενιές» προσφύγων και μεταναστών (π.χ. 1ο και 2ο ρεύμα), ούτως ώστε να αποφεύγονται φαινόμενα γκετοποίησης ή συνέπειες ομαδοποίησης (cohort effects).

Εξαιρετικής σημασίας προκύπτει πως είναι και το ζήτημα της ψυχολογικής υγείας, με πρόσφατες έρευνες να αναδεικνύουν το εύρος, την κλίμακα και τη σοβαρότητα ψυχολογικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν πολλοί από τους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο, ειδικά όσοι εκτοπίστηκαν από απολυταρχικά καθεστώτα ή ζώνες σύγκρουσης και πολέμου. Η αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών απαιτεί ένα οργανωμένο δίκτυο μηχανισμών υποστήριξης το οποίο να «τέμνει» όλες τις ενταξιακές δομές και τους φορείς ενσωμάτωσης: από την υποδοχή και πρώιμη ένταξη μέχρι την μακροπρόθεσμη παροχή υγείας, πρόνοιας και εκπαίδευσης. Η ιδιαίτερη δυσκολία του ζητήματος αυτού είναι ότι η ίδια η φύση των τραυματικών εμπειριών και των προβλημάτων ψυχικής υγείας συχνά εμποδίζει την αποτελεσματική επικοινωνία με τους φορείς υγείας και πρόνοιας και αποτρέπει τους πρόσφυγες από το να αναζητήσουν και να εκμεταλλευτούν τις διαθέσιμες πηγές υποστήριξης. Η αίσθηση απομόνωσης και απελπισίας και τα ψυχοσωματικά συμπτώματα τραυματικών βιωμάτων επιδεινώνονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό, τις προκαταλήψεις και τις επιθέσεις ξενοφοβίας στις χώρες υποδοχής. Αυτό ισχύει ιδιαιτέρως για τα παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας. Η παροχή κοινωνικής

υποστήριξης και παρεμβάσεων αγωγής ψυχικής υγείας μειώνει την αίσθηση απομόνωσης, βελτιώνει την ποιότητα ζωής των προσφύγων και διευκολύνει την ένταξή τους.

Όπως αναφέραμε παραπάνω, η περίοδος από την άνοιξη του 2015 μέχρι την άνοιξη του 2016 χαρακτηρίστηκε από μία εκρηκτική και ανεξέλεγκτη ροή προσφύγων. Μετά την Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας (18 Μαρτίου 2016) οι ροές μειώθηκαν δραματικά, αν και εξακολούθησε να υπάρχει ένας σχετικά μικρός αλλά σταθερός αριθμός αφίξεων (περίπου 30.000 τον χρόνο). Η μεγάλη πλειοψηφία των πολιτών τρίτων χωρών που έφτασαν στην Ελλάδα μέσω της Τουρκίας κατά τα προηγούμενα έτη συνέχισαν προς τα Βαλκάνια και την κεντρική Ευρώπη. Ωστόσο, οι συνέπειες της κρίσης εξακολουθούν να είναι αισθητές και σοβαρές για τη χώρα μας. Η Ελλάδα καλείται να εντάξει δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες και μετανάστες εν μέσω δεκαετούς οικονομικής κρίσης και κοινωνικής δυσπιστίας. Εκκρεμεί δε ένας μεγάλος αριθμός αιτήσεων ασύλου (66.695 το 2018). Χιλιάδες πρόσφυγες στεγάζονται σε ακατάλληλες ή προσωρινές δομές υποδοχής, ταυτοποίησης και φιλοξενίας στην νησιωτική και ηπειρωτική χώρα. Πάνω από τους μισούς νέους πρόσφυγες είναι γυναίκες και παιδιά (από αυτούς 4.616 είναι ασυνόδευτοι ανήλικοι). Οι συνθήκες διαβίωσης σε ορισμένα Κέντρα Υποδοχής και Ταυτοποίησης (ΚΥΤ) και παράνομους καταυλισμούς είναι εντελώς ακατάλληλες με εκτεταμένα φαινόμενα βίας και εκμετάλλευσης. Εκκρεμούν τα ζητήματα των επιστροφών και της μετεγκατάστασης προσφύγων, ενώ η συμφωνία ΕΕ-Τουρκίας εγείρει ερωτήματα ανθρωπιστικού, πολιτικού και οικονομικού χαρακτήρα. Τέλος, υπάρχει μικρή απορρόφηση και αξιοποίηση πόρων της ΕΕ (ΤΑΜΕ, ΤΕΑ, ΕΒ). Από τα 561 εκατ. ευρώ που είναι διαθέσιμα μέσω των εθνικών προγραμμάτων (2014-2020) μέχρι τον Οκτώβριο 2018 είχαν εκταμιευθεί μόνο τα 164 εκατ. ευρώ (βλ. σελίδες 39-40).

Η υπό διαμόρφωση νέα εθνική στρατηγική αποτελεί ένα σημαντικό βήμα και μία μεγάλη ευκαιρία προς τη δημιουργία ενός ουσιαστικού πλαισίου άσκησης μεταναστευτικής πολιτικής. Υπάρχει σαφής πρόοδος στη νομοθεσία στους τομείς της ιθαγένειας, της ένταξης μεταναστών και προσφύγων στην εκπαίδευση, στον έλεγχο και τη διαφάνεια χρηματοδοτικών ροών. Ωστόσο η Ελλάδα εξακολουθεί να μην έχει ανεπτυγμένη και αυτούσια νομοθεσία για την ένταξη, πέραν των άρθρων 128 και 129 του Μεταναστευτικού Κώδικα. Αν και οι ενταξιακοί φορείς (υπουργεία, ΟΤΑ, ΜΚΟ) παρέχουν κάποια μαθήματα γλωσσομάθειας, η Ελλάδα δεν έχει ακόμα ενιαίο ενταξιακό πρόγραμμα εκπαίδευσης, αγωγής του πολίτη και πρακτικής απασχόλησης για πολίτες τρίτων χωρών. Επιπλέον, με εξαίρεση την αξιολόγηση των προγραμμάτων του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ένταξης (2007-2013) και του προγράμματος ένταξης του υπουργείου Παιδείας (2016/17), δεν υπάρχει μηχανισμός αξιολόγησης της ενταξιακής πολιτικής. Τέλος, τα κείμενα δημόσιας πολιτικής –όπως η Εθνική Στρατηγική

του 2018– παραμένουν στο επίπεδο της καταγραφής αναγκών, χωρίς επιχειρησιακό σχεδιασμό (οργανογράμματα, χρονοδιαγράμματα, κοστολόγηση, αξιολόγηση) και χωρίς άμεση σύνδεση με τους πόρους και τα σχέδια δράσεων της ΕΕ.

II. Προτάσεις Πολιτικής

Η έρευνά μας επιβεβαιώνει διαφορές ανάμεσα στις θρησκευτικές πεποιθήσεις των παλαιότερων μεταναστών (από την Αλβανία και τη Γεωργία) που είναι συνήθως χριστιανοί και τους πρόσφατους μετανάστες (από τη Συρία και το Αφγανιστάν) που είναι κυρίως μουσουλμάνοι. Οι πρόσφατοι μετανάστες είναι επίσης σε μεγαλύτερο ποσοστό νεότεροι και παντρεμένοι με παιδιά, αντίθετα με την απεικόνισή τους ως, κατά κύριο λόγο, νέοι, ανύπανδροι άντρες. Η διόρθωση αυτών των λανθασμένων αντιλήψεων θα μπορούσε να απαλύνει κάποιες από τις ανησυχίες του τοπικού πληθυσμού σχετικά με τους πρόσφυγες της κρίσης του 2015.

Οι πρόσφατοι μετανάστες, κυρίως οι Σύροι, αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα στέγασης, που πιθανώς τους απαγορεύουν να οραματιστούν το μέλλον τους στην Ελλάδα. Οι παλαιότεροι μετανάστες έχουν αντιμετωπίσει επιτυχώς αυτή την πρόκληση, ξεπερνώντας ένα σημαντικό εμπόδιο στην κοινωνική τους ένταξη. Τα ευρήματα σχετικά με την απόκτηση την ελληνικής υπηκοότητας ήταν απρόσμενα, αφού εμφανίζεται πολύ πιο δι-αδεδομένη ανάμεσα στους Αλβανούς σε σχέση με τους Γεωργιανούς. Αυτό δείχνει πως οι διαδρομές για την απόκτηση υπηκοότητας σχετίζονται όχι μόνο με τον χρόνο παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα, αλλά και με την εθνοτική τους καταγωγή. Μια συγκροτημένη πολιτική μετανάστευσης απαιτεί περαιτέρω προσοχή στην εξήγηση των δομικών αυτών ανισοτήτων με στόχο την κατανόηση των παραγόντων που τις διαμορφώνουν και των επιπτώσεών τους. Ενώ οι παλαιότεροι μετανάστες έφτασαν στην Ελλάδα σε αναζήτηση ενός καλύτερου οικονομικού και κοινωνικού μέλλοντος για αυτούς και τις οικογένειές τους, οι πρόσφατοι μετανάστες εκτοπίστηκαν βίαια από τις χώρες καταγωγής τους και βλέπουν την Ελλάδα σαν μια χώρα μετάβασης μέσω της οποίας θα μπορέσουν να φτάσουν σε άλλους ευρωπαϊκούς προορισμούς. Οι διαμορφωτές πολιτικής και όσοι ασκούν επιρροή, συμπεριλαμβανομένων των μέσων ενημέρωσης και της κοινωνίας των πολιτών, πρέπει να επικοινωνήσουν σαφέστερα στο ευρύ κοινό τους διαφορετικούς λόγους για τους οποίους μετακινούνται οι πληθυσμοί και να μην αντιμετωπίζουν τη μετανάστευση σαν ένα ομογενές φαινόμενο. Η μεγαλύτερη, έτσι, πρόκληση για την ένταξη των πρόσφατων μεταναστών είναι το γεγονός πως δεν επιθυμούν να παραμείνουν στην Ελλάδα. Είναι έτσι λιγότερο διατεθειμένοι να επενδύσουν ενέργεια και προσπάθεια στην

οικοδόμηση μιας νέας ζωής στη χώρα. Είναι σημαντικό να ενθαρρύνουμε τους πρόσφατους μετανάστες στην Ελλάδα να επανεκκινήσουν τη ζωή τους και όχι απλά να αναμένουν παθητικά, αφού για πολλούς η μετεγκατάσταση σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες ή ο επαναπατρισμός δεν αποτελούν ρεαλιστικά σενάρια.

Μετανάστες από διαφορετικά ρεύματα και εθνοτικές ομάδες αντιμετωπίζουν διαφορετικά εμπόδια στην ένταξή τους στην ελληνική αγορά εργασίας. Για τους πρόσφατους μετανάστες η γλώσσα αποτελεί τη βασικότερη πρόκληση με το τραύμα και τα προβλήματα υγείας, που προφανώς επιδεινώνονται από την εμπειρία του βίαιου εκτοπισμού, να τους επηρεάζουν περισσότερο από τους παλαιότερους μετανάστες. Ο εμφανής ρατσισμός αποτελεί εμπόδιο, ιδιαίτερα για τους Αλβανούς, αν και οι δομικές διακρίσεις δείχνουν να επηρεάζουν και τους πρόσφατους μετανάστες. Άλλες προκλήσεις, όπως η έλλειψη πληροφόρησης και πόρων είναι κοινές όχι μόνο ανάμεσα σε όλες τις ομάδες μεταναστών αλλά και στους Έλληνες πολίτες που έχουν να αντιμετωπίσουν τα ίδια εμπόδια. Ταυτόχρονα, η επένδυση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση των μεταναστών, και από τα δύο ρεύματα, είναι πρωταρχικής σημασίας. Η συνεχιζόμενη προσήλωση στην παροχή γλωσσικής υποστήριξης, ειδικά στους πρόσφατους, βίαια εκτοπισμένους μετανάστες από την Συρία και το Αφγανιστάν, μπορεί να εξαλείψει ένα σημαντικό εμπόδιο στην εύρεση εργασίας αλλά δεν θα αντιμετωπίσει από μόνη της την αδιαφορία των ιδίων των μεταναστών να εγκατασταθούν στην Ελλάδα και τη μειωμένη διάθεσή τους να αξιοποιήσουν τις παροχές που τους προσφέρονται για να διευκολύνουν την ένταξή τους στη χώρα εγκατάστασης.

Παλαιότεροι και πρόσφατοι μετανάστες θα πρέπει να ενθαρρυνθούν να αναπτύξουν πρωτοβουλίες και μεγαλύτερο έλεγχο στη ζωή και το μέλλον τους, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής σε δίκτυα και στην επιχειρηματική δραστηριότητα, όπως καταδεικνύει και η συγκριτική ανάλυση στο Πρώτο Μέρος της έκθεσης. Τα ευρήματά μας όμως δείχνουν ελλιπή εφαρμογή των αρχών αυτών στην πράξη. Σημασία πρέπει να δοθεί στην εξασφάλιση και τη διατήρηση της ψυχικής υγείας και των δύο ομάδων, ειδικά όμως των παλαιότερων μεταναστών που έχουν μικρότερη πιθανότητα να αναζητήσουν βοήθεια. Οι παλαιότεροι μετανάστες έχουν ενταχθεί επιτυχώς στην ελληνική κοινωνία και στην αγορά εργασίας, όπως φαίνεται από τα υψηλά ποσοστά ικανοποίησης σε πολλές πτυχές της ζωής τους και τα χαμηλά ποσοστά ανεργίας. Αυτό, όμως, δείχνει να είναι αποτέλεσμα: α) της καλύτερης οικονομικής συγκυρίας και επιπέδων ευημερίας της κοινωνίας την περίοδο της άφιξής τους, κυρίως τη δεκαετία του 1990 και β) των ατομικών τους πρωτοβουλιών, όπως η αξιοποίηση των δικών τους κοινωνικών δικτύων και όχι κάποιας οργανωμένης κρατικής διαδικασίας, όπως αποδεικνύει η δυσαρέσκειά τους απέναντι στην κρατική μεταναστευτική πολιτική. Οι πρόσφατοι μετανάστες είναι, αντίθετα, πιο μακριά από την κοινωνική και εργασιακή ένταξη, λόγω εμποδίων όπως: α) η απουσία

επαγγελματικών ευκαιριών, β) ο κοινωνικός αποκλεισμός, γ) η αντίληψη της Ελλάδας ως μεταβατικού σταθμού. Ένα επιπλέον ζήτημα είναι πως οι πρόσφατοι μετανάστες δείχνουν να μην έχουν το αίσθημα προσωπικής ευθύνης που χαρακτήριζε το προηγούμενο ρεύμα μεταναστών και αποτελεί σημαντικό παράγοντα της επιτυχημένης ένταξής τους.

Σημαντικό παράγοντα της κάθε απόπειρας για τη διαμόρφωση και την εφαρμογή οποιασδήποτε ενταξιακής στρατηγικής αποτελεί η εξασφάλιση και διαχείριση των απαιτούμενων οικονομικών πόρων. Στο ζήτημα της διάθεσης και της εκταμίευσης των ευρωπαϊκών πόρων η διαφάνεια εξασφαλίζεται μέσω ελέγχων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και από το υπουργείο Εσωτερικών (πρώην Διοικητικής Ανασυγκρότησης), μέσω του Προγράμματος ΔΙΑΥΓΕΙΑ. Η απορρόφηση παραμένει γενικά μικρή και απαιτείται αύξηση του ρυθμού απορρόφησης των αδιάθετων κονδυλίων. Ο αριθμός των ΜΚΟ που χρηματοδοτούνται παρουσιάζεται περιορισμένος, ενώ είναι απαραίτητος ο συντονισμός τους με τις ελληνικές αρχές. Ασαφής είναι επίσης η ιεράρχηση και η στόχευση στην κατανομή των κονδυλίων και φαίνεται να απουσιάζει ο απαραίτητος κεντρικός στρατηγικός σχεδιασμός (ως προς την εκταμίευση, τον προορισμό και την αιτιολόγηση). Ελλιπής είναι και η αξιολόγηση των δράσεων, αφού δεν γίνεται λεπτομερής καταγραφή των τρεχουσών συνθηκών ή απολογισμός του αντίκτυπου, των θετικών δράσεων ή των ελλείψεων, με στόχο την αποτίμηση μέτρων που αποδίδουν ή που πρέπει να βελτιωθούν και την αποφυγή φαινομένων απάτης. Σχετικά με την καταπολέμηση τέτοιων φαινομένων, η πολιτική της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Καταπολέμησης της Απάτης (European Anti-Fraud Office - OLAF) προτείνει τη δημιουργία ενός αξιόπιστου συστήματος για την καταγγελία φαινομένων απάτης, με πληροφορίες για την κλίμακα, τη φύση και τις αιτίες του φαινομένου, τον συντονισμό των δράσεων για την αντιμετώπιση των φαινομένων απάτης και την υιοθέτηση μιας συνολικής στρατηγικής, που βασίζεται σε ανάλυση και αξιολόγηση κινδύνου, καθώς και στην εντατικοποίηση των μέτρων πρόληψης και αντιμετώπισης.

Η αξιολόγηση των πρωτοβουλιών ελληνικών φορέων για την εκπόνηση χρηματοδοτούμενων προγραμμάτων στον τομέα της ένταξης παρουσιάζει εγγενείς δυσκολίες, καθώς δράσεις για την ένταξη μεταναστών μπορούν να συμπεριληφθούν σε πολλές διαφορετικές θεματικές ενότητες (π.χ. επαγγελματική κατάρτιση, αθλητισμός, δημόσια υγεία). Προτείνουμε συμβουλευτική υποστήριξη για την ενίσχυση του ενδιαφέροντος από ελληνικούς φορείς μέσω μιας εργαλειοθήκης για την εισαγωγή ενταξιακών δράσεων σε ευρωπαϊκά προγράμματα από διαφορετικές θεματικές ενότητες και μιας συλλογής καλών πρακτικών με εγκεκριμένες προτάσεις που περιέχουν ανάλογες δράσεις και μπορούν να ενθαρρύνουν αντίστοιχους ελληνικούς φορείς, καθώς και να τους καθοδηγήσουν στη σύνταξη μιας επιτυχούς πρότασης.

Αναφορικά με τη διαμόρφωση μιας στρατηγικής ένταξης κρίσιμη κρίνεται η ιεράρχηση των μέτρων που πρέπει να παρθούν με βάση τους χρηματοδοτικούς και διοικητικούς περιορισμούς της ελληνικής Πολιτείας. Απαραίτητη κρίνεται μια λεπτομερής ανάλυση των πηγών χρηματοδότησης και χρηματοδοτικό προγραμματισμό των δράσεων σε συνδυασμό με την ύπαρξη σαφούς χρονοδιαγράμματος δράσης. Η κάθε δράση θα πρέπει να συνοδεύεται από ένα συνεπή απολογισμό που θα εξασφαλίζει τη συνέχιση, ενίσχυση και συστηματοποίηση των επιτυχών πρακτικών, καθώς και την έγκαιρη βελτίωση ή εγκατάλειψη όσων δεν αποδίδουν τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να διατηρείται μια ισορροπημένη στάση μεταξύ της ύπαρξης στοχευμένων δράσεων (targeting) και ενσωμάτωσης της φιλοσοφίας των πολιτικών στον πυρήνα της δημόσιας διοίκησης (mainstreaming).

Στον τομέα των βασικών παροχών πρωταρχική κρίνεται η παροχή στέγης σε νεοεισερχόμενους πρόσφυγες ανά την επικράτεια. Σύμφωνα με το επιτυχές παράδειγμα της Γερμανίας, μία συστηματική πολιτική θα επέτρεπε τη διασπορά των προσφύγων σε διάφορες περιοχές της χώρας, ανά την επικράτεια, με βάση αντικειμενικά κριτήρια, όπως τις υπάρχουσες υποδομές, τις επαγγελματικές τους δεξιότητες και τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Όμως, αυτό δεν θα μπορούσε να γίνει αποκλειστικά με αποφάσεις της Πολιτείας. Θα πρέπει να γίνει με σεβασμό στις ανάγκες και τις επιθυμίες των προσφύγων. Ένα συμβουλευτικό όργανο αποτελούμενο από πρόσφυγες, ή η πλήρης λειτουργία των Συμβουλίων Ένταξης Μεταναστών (ΣΕΜ), θα μπορούσε να ενισχύσει την αμφίδρομη σχέση (top-down και bottom-up) στη διαδικασία. Η άμεση μετεγκατάσταση προσφύγων σε διαμερίσματα διασφαλίζει παράλληλα ότι τα χρήματα στέγασσης πάνε σε ιδιοκτήτες ανοίκιαστων κατοικιών αντί για εργολάβους καταυλισμών και κοντέινερ. Στο ζήτημα της σίτισης η χρήση catering αφαιρεί την αίσθηση αξιοπρέπειας και ελέγχου των προσφύγων και διοχετεύει χρήματα σε επιλεγμένες εταιρείες αντί της τοπικής κοινωνίας. Η χρήση κουπονιών φαγητού μέσω κάρτας ή εφαρμογής (app) κινητής τηλεφωνίας διευκολύνει τους πρόσφυγες και μετανάστες να αγοράζουν τρόφιμα από συνεργαζόμενα καταστήματα ώστε να παρασκευάζουν οι ίδιοι το φαγητό τους. Στο ζήτημα της υγείας ο θεσμός του διαπολιτισμικού μεσολαβητή εφαρμόζεται ήδη με επιτυχία στο Βέλγιο. Ο διαπολιτισμικός μεσολαβητής, πέρα από απλές υπηρεσίες μετάφρασης προσπαθεί να εξομαλύνει πολιτισμικές διαφορές και να λύσει οποιαδήποτε προβλήματα δημιουργούνται λόγω πολιτισμικής διαφοράς του μετανάστη/ πρόσφυγα και των υπηρεσιών υγείας του κράτους.

Σημαντικό ρόλο στις παραπάνω δράσεις θα μπορούσαν να διατελέσουν τα ΣΕΜ. Δεδομένου πως η σχετική νομοθεσία υπάρχει ήδη (Ν. 3852/2012), τα ΣΕΜ θα πρέπει να ενεργοποιηθούν σε όλους τους δήμους της χώρας, ώστε να αποτελέσουν διαύλους επικοινωνίας των μεταναστών με τις τοπικές αρχές και τον ντόπιο πληθυσμό. Η ελληνική πολιτεία έχει κάνει βήματα προς

τη σωστή κατεύθυνση. Αυτό που χρειάζεται είναι πολιτική βούληση και η ουσιαστική ενσωμάτωση των ΣΕΜ στο έργο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Και στην περίπτωση των ΣΕΜ τίθεται θέμα ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδιασμού με δομές αξιολόγησης και ελέγχου. Τόσο τα ΣΕΜ όσο και οι Υπηρεσίες Μιας Στάσης (ΥΜΣ) θα μπορούσαν να εκμεταλλευτούν την τεχνολογία εφαρμογών κινητών τηλεφώνων (smartphone apps), ώστε να δημιουργήσουν λιτά ψηφιακά εργαλεία που θα επιτρέπουν στους πρόσφυγες και μετανάστες να βρίσκουν αμέσως τη γεωγραφική θέση βασικών υπηρεσιών, τα στοιχεία επικοινωνίας τους, τις φόρμες και δικαιολογητικά που απαιτούνται και μία βάση διαθέσιμων παροχών και ευκαιριών που τους αφορούν.

Όπως έχουμε αναφέρει ο τομέας της απασχόλησης και της ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας αποτελεί τον πιο θεμελιώδη άξονα της ένταξης των μεταναστών. Στην Αυστρία η διαδικασία αυτή διευκολύνεται μέσω της παροχής δυνατότητας πρακτικής εργασίας σε μετανάστες, που βοηθάει στην προσπάθεια απόκτησης προσόντων και γρήγορης ενσωμάτωσης στην αγορά εργασίας. Στο πλαίσιο της βοήθειας η Πολιτεία προσδιορίζει τομείς που πάσχουν από έλλειψη εργατών και παρέχει κίνητρα για παροχή πρακτικής εργασίας σε αυτούς, τόσο στους μετανάστες/ πρόσφυγες, όσο και σε ιδιωτικές επιχειρήσεις. Η έλλειψη τίτλων σπουδών και βεβαιώσεων επαγγελματικής κατάρτισης αποτελεί σημαντική τροχοπέδη για την ένταξη μεταναστών στην αγορά εργασίας, ειδικά σε ρόλους που απαιτούν κάποια εξειδίκευση. Η παροχή εναλλακτικών βεβαιώσεων σπουδών και δεξιοτήτων με την ελάχιστη γραφειοκρατία θα βοηθήσει στην καλύτερη αξιοποίηση των δυνατοτήτων και των δεξιοτήτων του εργατικού δυναμικού των μεταναστών. Ένα πιθανό μοντέλο για την αξιολόγηση των δεξιοτήτων υπάρχει στο UK National Recognition Information Service³⁰ καθώς και στο European Qualifications Passport for Refugees.³¹ Η ελλιπής αξιοποίηση των δεξιοτήτων επηρεάζει, όπως αναφέραμε, και τους παλαιότερους μετανάστες στην Ελλάδα, ειδικά τους Γεωργιανούς, οι οποίοι εργάζονται σε πιο επισφαλείς συνθήκες από τους Αλβανούς και η εργασία τους απέχει περισσότερο από τις ικανότητες και τις προσδοκίες τους. Η παροχή βοήθειας σε ανθρώπους με υψηλές δεξιότητες να ενταχθούν στην αγορά εργασίας είναι προς όφελος τόσο της τοπικής κοινωνίας όσο και των μεταναστών. Προτείνουμε, στο πλαίσιο αυτό, την επέκταση του «Ευρωπαϊκού Διαβατηρίου για τα Προσόντα των Προσφύγων» (ΕΔΠΠ) σε συνεργασία με τις αντίστοιχες διακυβερνητικές δομές. Αν αυτό δεν είναι δυνατό τότε η Ελλάδα μπορεί να προχωρήσει σε αυτόνομη υιοθέτηση του μέτρου βασισμένη στη νομοθεσία και τις πρόσφατες εμπειρίες του ΗΒ και της Νορβηγίας. Το ευρωπαϊκό διαβατήριο για τα προσόντα των προσφύγων αποτελεί μία καινοτομία του Συμβουλίου της Ευρώπης που εφαρμόστηκε πρώτα πιλοτικά στη χώρα μας. Ουσιαστικά το διαβατήριο παρέχει τη δυνατότητα εκτίμησης και πιστοποίησης των επαγγελματικών προσόντων των προσφύγων με βάση μία συνέντευξη και τα διαθέσιμα έγγραφα. Έτσι, παρέχεται η δυνατότητα, με βάση μία αξιόπιστη

³⁰ Σύνδεσμος: <https://www.naric.org.uk/naric/>

³¹ Σύνδεσμος: <https://www.coe.int/en/web/education/recognition-of-refugees-qualifications>

μεθοδολογία, να δοθεί μία λύση στην έλλειψη των απαραίτητων εγγράφων που μέχρι πρόσφατα έκαναν αδύνατη την επαγγελματική αποκατάσταση των προσφύγων με βάση τις σπουδές τους και την πρότερη επαγγελματική τους εμπειρία. Η αρχή έγινε το 2017 από την Αθήνα με τρεις γύρους συνεντεύξεων που τελικά οδήγησαν στην παροχή 73 ΕΔΠΠ. Η νέα φάση του προγράμματος, που είναι προϊόν ευρύτερης διακρατικής συνεργασίας και είναι υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης, ξεκίνησε το 2018 και θα διαρκέσει μέχρι το 2020. Στην παρούσα φάση συμμετέχουν εννέα χώρες (Ελλάδα, Αρμενία, Ολλανδία, Καναδάς, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Ολλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο).

Νευραλγικός είναι, τέλος και ο τομέας της εκπαίδευσης. Απαραίτητη κρίνεται η διασφάλιση πρόσβασης των παιδιών στις τοπικές σχολικές μονάδες, αλλά στα πλαίσια της αμφίδρομης ένταξης, και η ενσωμάτωση βασικών αρχών σεβασμού της διαφορετικότητας στο σχολικό αναλυτικό πρόγραμμα. Κατά το επιτυχές παράδειγμα των σκανδιναβικών χωρών (που δυστυχώς δεν βρίσκει αρκετούς μιμητές και στην υπόλοιπη Ευρώπη) θα πρέπει το σύνολο του πληθυσμού να γαλουχηθεί με τις αρχές αυτές. Η παιδεία είναι ένα βασικό εργαλείο προς αυτή την κατεύθυνση. Το αναλυτικό πρόγραμμα θα πρέπει να μεταδίδει τις αρχές της αμφίδρομης ενσωμάτωσης, της καταπολέμησης του ρατσισμού και της κατανόησης πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, σε όλο το φάσμα των μαθημάτων. Για τους ενήλικους μετανάστες απαραίτητη είναι η παροχή μαθημάτων ελληνικής γλώσσας στο πλαίσιο αντίστοιχων τμημάτων που λειτουργούν στη Γαλλία, τις σκανδιναβικές χώρες, την Ολλανδία και τη Γερμανία. Αντίστοιχες προσπάθειες υπάρχουν και στην Ελλάδα, αλλά παραμένουν αποσπασματικές και μη συστηματοποιημένες. Ακόμα και δεδομένης της απουσίας ενδιαφέροντος από πολλούς πρόσφυγες να παραμείνουν στην Ελλάδα, η εκμάθηση της γλώσσας -αν μάλιστα συνδυαστεί με μαθήματα γενικών πολιτικών αρχών της Ελλάδας (αγωγή του πολίτη)- έχει τη δυναμική να βελτιώσει σημαντικά τη σχέση των μεταναστών με την τοπική κοινωνία και να διευκολύνει σημαντικά τον οραματισμό της μελλοντικής τους ζωής στην Ελλάδα ή την Ευρώπη. Πολλές χώρες εφαρμόζουν το συγκεκριμένο μέτρο. Ωστόσο, η Γαλλία δίνει μεγάλη βάση στην πολιτική αγωγή. Διδάσκονται οι βασικές αρχές της γαλλικής κοινωνίας, όπως και ζητήματα ισότητας φύλων.

Η μετανάστευση, οι αυξημένες προσφυγικές ροές και το γενικό πλαίσιο ενσωμάτωσης των μεταναστών και των προσφύγων δεν είναι ζητήματα που αντιμετωπίζει μόνο η ελληνική κοινωνία. Η παγκοσμιοποίηση έχει αλλοιώσει την έννοια των συνόρων και έχει εντείνει τις ροές των ανθρώπων. Κορώνες και ευκολογία δεν επαρκούν πια για να αντιμετωπιστεί ένα από τα μεγαλύτερα ζητήματα του καιρού μας. Παράλληλα, η υιοθέτηση μονόπλευρων μέτρων ανάσχεσης των ανθρωπίνων ροών δεν είναι δυνατόν να αποδώσουν. Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει πως το πρόβλημα παραμένει. Μια πιο συνολική διαχείριση της κατάστασης είναι απαραίτητη. Η χώρα

μας έχει τη δυνατότητα να χαράξει τις πολιτικές εκείνες που θα είναι ηθικά παραδεκτές, αλλά και οικονομικά και κοινωνικά βιώσιμες. Πολιτικές που θα αντανακλούν τις πραγματικές ανάγκες των μεταναστών και το προσφύγων, χωρίς να λησμονούν τις ευαισθησίες της ελληνικής κοινωνίας. Ελπίζουμε πως η ερευνητική μας προσπάθεια θα αποτελέσει την αφορμή για ένα διεξοδικό και τεκμηριωμένο δημόσιο διάλογο. Οι συνθήκες έχουν πια ωριμάσει για την υιοθέτηση μιας πιο συντεταγμένης αντιμετώπισης του ζητήματος.

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΕΝΤΑΞΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΚΑΙ
ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ιανουάριος 2020

Η ιστορία του Μοχάμεντ

Η έρευνά μας παρουσίασε τη σχετική με την ένταξη βιβλιογραφία και νομοθεσία, μέτρα και πολιτικές, στατιστικά στοιχεία και βέλτιστες πρακτικές. Ωστόσο, η εμπειρία του ενός ανθρώπου είναι συχνά εξίσου σημαντική με τα μακροσκοπικά στοιχεία. Με την άδεια του φωτογράφου και συγγραφέα Brandon Stanton, μεταφράσαμε και δημοσιεύουμε, ως μέρος της έρευνας τεκμηρίωσης, την ιστορία του Μοχάμεντ – πρόσφυγα από τη Συρία – όπως δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα και στο βιβλίο *Humans of New York*. Η συνταρακτική αυτή προσωπική ιστορία αναδεικνύει την ανθρώπινη διάσταση της προσφυγικής κρίσης και καταδεικνύει την ανάγκη να αναγνωρίσουμε τη σημασία και τον κεντρικό ρόλο του ανθρώπινου στοιχείου σε κάθε ανάλυση μεταναστευτικής πολιτικής.

Σεπτέμβριος 2015: Κώς, Ελλάδα

Brandon Stanton: Θα ήθελα να ξεκινήσω αυτή τη σειρά με ιστορίες προσφύγων με μια δημοσίευση από το καλοκαίρι του 2014. Αυτός είναι ο Μοχάμεντ, τον γνώρισα πέρυσι στο Ιρακινό Κουρδιστάν. Είχε μόλις ξεφύγει από τον πόλεμο στη Συρία και εργαζόταν σαν υπάλληλος στο ξενοδοχείο που έμενα. Όταν ξέσπασε ο πόλεμος σπούδαζε αγγλική λογοτεχνία στο πανεπιστήμιο της Δαμασκού, οπότε τα αγγλικά του ήταν σχεδόν άπταιστα. Συμφώνησε να εργαστεί σαν διερμηνέας μου και περάσαμε αρκετές μέρες μαζί, συνομιλώντας με πρόσφυγες που προσπαθούσαν να ξεφύγουν από

την προέλαση του Ισλαμικού Κράτους. Όπως φαίνεται από τα παρακάτω λόγια, άφησα τον Μοχάμεντ με την προσδοκία πως σύντομα θα ταξίδευε στο Ηνωμένο Βασίλειο με πλαστά έγγραφα. Ξαναλέω την ιστορία αυτή γιατί μόλις επανασυνδέθηκα με τον Μοχάμεντ. Θα δουλέψει ξανά σαν διερμηνέας μου για τις επόμενες δέκα ημέρες. Η αφήγηση του όμως, για όσα του συνέβησαν από την τελευταία μας συνάντηση, είναι τραγική.

Αύγουστος 2014 : Ερμπίλ, Ιράκ

Μοχάμεντ:

«Οι μάχες έγιναν πολύ σκληρές. Όταν έφυγα από τη Συρία για να έρθω εδώ είχα μόνο \$50. Όταν έφτασα εδώ δεν μου είχαν μείνει σχεδόν καθόλου χρήματα. Συνάντησα κάποιον στο δρόμο που με πήρε σπίτι του. Μου έδωσε φαΐ και ένα μέρος να μείνω. Ένωθα όμως τόση ντροπή να είμαι στο σπίτι του, που πέρναγα 11 ώρες τη μέρα ψάχνοντας εργασία και επέστρεφα μόνο για να κοιμηθώ. Τελικά βρήκα δουλειά σε ένα ξενοδοχείο. Με έβαζαν να δουλεύω 12 ώρες την ημέρα, 7 μέρες την εβδομάδα για \$400 το μήνα. Τώρα έχω βρει ένα άλλο ξενοδοχείο που είναι πολύ καλύτερα. Δουλεύω 12 ώρες την ημέρα για \$600 το μήνα και έχω ένα ρεπό. Τις ελεύθερες ώρες εργαζομαι σε ένα σχολείο ως καθηγητής αγγλικών. Δουλεύω 18 ώρες την ημέρα, κάθε μέρα. Και δεν ξοδεύω τίποτα. Δεν έχω αγοράσει ούτε ένα μπλουζάκι. Έχω αποταμιεύσει 13.000 ευρώ, που είναι όσα χρειάζομαι για να αγοράσω πλαστά έγγραφα. Υπάρχει κάποιος που ξέρω που μπορεί να με πάει στην Ευρώπη με 13.000 ευρώ. Φεύγω την επόμενη εβδομάδα. Θα επιστρέψω στη Συρία για να αποχαιρετήσω την οικογένειά μου και μετά θα τα αφήσω όλα πίσω μου. Θα προσπαθήσω να τα ξεχάσω όλα. Και θα ολοκληρώσω τις σπουδές μου. »

Σεπτέμβριος 2015: Κώς, Ελλάδα

Μοχάμεντ:

«Πριν φύγω για την Ευρώπη, επέστρεψα στη Συρία να δω μια ακόμα φορά την οικογένειά μου. Όσο ήμουν εκεί κοιμόμουν στον αχυρώνα του θείου μου, γιατί η αστυνομία κάθε μέρα χτύπαγε την πόρτα του πατέρα μου. Τελικά ο πατέρας μου μου είπε: “Αν μείνεις κι άλλο θα σε βρουν και θα σε σκοτώσουν”. Έτσι ήρθα σε επαφή με έναν διακινητή και έφτασα στην Κωνσταντινούπολη. Ήμουν έτοιμος να φύγω για την Ευρώπη, όταν δέχτηκα ένα τηλεφώνημα από την αδερφή μου. Μου είπε πως η αστυνομία είχε χτυπήσει τον πατέρα μου πολύ άσχημα και θα πέθαινε αν δεν έστελνα 5.000 ευρώ για να χειρουργηθεί. Αυτά ήταν τα χρήματα που είχα για να πάω στην Ευρώπη. Αλλά τι μπορούσα να κάνω; Δεν είχα επιλογή. Δύο βδομάδες αργότερα με ξαναπήρε τηλεφώνημα με ακόμα χειρότερα νέα. Ο αδελφός μου είχε σκοτωθεί από το Ισλαμικό Κράτος ενώ εργαζόταν

σε μια πετρελαιοπηγή. Βρήκαν τη διεύθυνσή μας στην ταυτότητά του και έστειλαν το κεφάλι του στο σπίτι μας με ένα μήνυμα: “Οι Κούρδοι δεν είναι μουσουλμάνοι”. Η μικρή αδελφή μου βρήκε το κεφάλι του αδελφού μας. Αυτό ήταν ένα χρόνο πριν. Από τότε δεν έχει πει ούτε μια λέξη.

»Για δύο βδομάδες δεν μπορούσα να σταματήσω να κλαίω. Τίποτα δεν έβγαζε νόημα. Γιατί συνέβαιναν αυτά τα πράγματα στην οικογένειά μας; Δεν κάναμε τίποτα κακό. Τίποτα. Ήμασταν πάντα ειλικρινείς με όλους. Φερόμασταν καλά στους γείτονές μας. Δεν κάναμε μεγάλα λάθη. Ένωθα τόσο πεισμένος εκείνη την περίοδο. Ο πατέρας μου ήταν στην εντατική και οι αδελφές μου έπαιρναν τηλεφώνω κάθε μέρα και μου έλεγαν πως το Ισλαμικό Κράτος πλησιάζει στο χωριό μας. Κόντεψα να τρελαθώ. Μια μέρα λιποθύμησα στο δρόμο και ξύπνησα στο νοσοκομείο. Έδωσα τα υπόλοιπα χρήματα μου σε ένα διακινητή για να βοηθήσει τις αδελφές μου να φύγουν από το Ιράκ. Τώρα είχα μόνο 1.000 ευρώ και είχα ξεμείνει στην Τουρκία. Εκείνη την περίοδο ανάρρωσε και ο πατέρας μου από την εγχείρηση. Με πήρε τηλεφώνω και με ρώτησε πως πλήρωσα για την επέμβαση. Του είπα πως πήρα τα χρήματα από ένα φίλο. Με ρώτησε αν είχα καταφέρει να φτάσω στην Ευρώπη. Για πρώτη φορά στη ζωή μου είπα ψέματα στον πατέρα μου. Δεν ήθελα να νιώθει ενοχές για την εγχείρηση. Του είπα πως ήμουν στην Ευρώπη, ήμουν ασφαλής και δεν υπήρχε κανένας λόγος να ανησυχεί.

»Αφού είπα στον πατέρα μου πως τα είχα καταφέρει να φτάσω στην Ευρώπη, το μόνο που ήθελα ήταν να κάνω αυτό το ψέμα πραγματικότητα. Βρήκα έναν διακινητή και του είπα την ιστορία μου. Έδειξε να νοιάζεται πολύ και είπε πως ήθελε να με βοηθήσει. Μου είπε πως με 1.000 ευρώ μπορεί να με πάει σε ένα ελληνικό νησί. Είπε: “Δεν είμαι σαν τους άλλους διακινητές. Είμαι θεοσεβούμενος. Έχω και δικά μου παιδιά. Δεν θα σου συμβεί τίποτα κακό”. Τον εμπιστεύτηκα. Ένα βράδυ με πήρε τηλεφώνω και μου είπε να τον συναντήσω σε ένα γκαράζ. Με φόρτωσε σε ένα φορτηγάκι με άλλους 20 ανθρώπους. Το φορτηγάκι ήταν γεμάτο με δοχεία βενζίνης και δεν μπορούσαμε να ανασάνουμε. Οι άλλοι άρχισαν να ουρλιάζουν και να κάνουν εμετό. Ο διακινητής έβγαλε ένα όπλο, το γύρισε προς το μέρος μας και είπε: “Αν δεν σκάσετε θα σας σκοτώσω”. Μας πήγε σε μια παραλία και ενώ ετοιμάζε τη βάρκα, ο συνεργός του μας σημάδευε με το όπλο. Η βάρκα ήταν πλαστική, περίπου 3 μέτρα. Όταν ανεβήκαμε, ο κόσμος άρχισε να πανικοβάλλεται και η βάρκα να βουλιάζει. Δεκατρείς από τους πρόσφυγες ήταν πολύ φοβισμένοι και δεν ήθελαν να προχωρήσουν, αλλά ο διακινητής είπε πως θα κρατούσε τα χρήματα αν αλλάζαμε γνώμη. Επτά από εμάς αποφασίσαμε να συνεχίσουμε.

»Ο διακινητής είπε πως θα μας οδηγήσει στο νησί, αλλά μερικές εκατοντάδες μέτρα από τη στεριά πήδηξε στη θάλασσα και κολύπησε πίσω. Μας είπε να συνεχίσουμε στην ίδια πορεία. Τα κύματα άρχισαν να ψηλώνουν και

η βάρκα άρχισε να παίρνει νερό. Όλα γύρω ήταν κατάμαυρα. Δεν βλέπαμε πουθενά ούτε στεριά, ούτε φώτα, μόνο θάλασσα. Μετά από μισή ώρα η μηχανή σταμάτησε. Κατάλαβα πως όλοι θα πεθάνουμε. Είχα τρομάξει τόσο πολύ που το μυαλό μου σταμάτησε. Οι γυναίκες άρχισαν να κλαίνε γιατί καμία δεν ήξερε να κολυμπάει. Τους είπα ψέματα πως μπορούσα να κολυμπήσω με τρία άτομα στην πλάτη μου. Άρχισε να βρέχει. Η βάρκα γύριζε σε κύκλους. Ήταν όλοι τόσο τρομαγμένοι που κανείς δεν μπορούσε να μιλήσει. Κάποιος προσπαθούσε να κάνει τη μηχανή να δουλέψει και μετά από μερικά λεπτά τα κατάφερε. Δεν θυμάμαι πως φτάσαμε στην ακτή. Αλλά θυμάμαι πως δεν μπορούσα να σταματήσω να φιλάω τη γη. Τώρα μισώ τη θάλασσα. Τη μισώ τόσο πολύ. Δεν θέλω να κολυμπάω, δεν θέλω ούτε να τη βλέπω. Μισώ ό,τι έχει σχέση με αυτή.

»Το νησί που φτάσαμε λεγόταν Σαμοθράκη. Ήμασταν τόσο ευγνώμονες που ήμασταν εκεί. Νομίζαμε πως είχαμε φτάσει στην ασφάλεια. Αρχίσαμε να περπατάμε προς το αστυνομικό τμήμα για να δηλώσουμε πως είμαστε πρόσφυγες. Ζητήσαμε ακόμα και από έναν άντρα που συναντήσαμε στο δρόμο αν μπορεί να καλέσει την αστυνομία. Είπα στους άλλους πρόσφυγες να με αφήσουν να συνεννοηθώ, αφού μιλούσα αγγλικά. Ξαφνικά δύο τζιπ της αστυνομίας έφτασαν με μεγάλη ταχύτητα και σταμάτησαν απότομα μπροστά μας. Μας φέρθηκαν σαν να είμαστε καταζητούμενοι δολοφόνοι. Μας σημάδευαν με όπλα και φώναζαν “Ψηλά τα χέρια!” Τους είπα: “Σας παρακαλώ, μόλις ξεφύγαμε από ένα πόλεμο, δεν είμαστε εγκληματίες!” Μου είπαν “Σκάσε, Μαλάκα!” Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτή τη λέξη: “Μαλάκα, Μαλάκα, Μαλάκα.” Όλο έτσι μας αποκαλούσαν. Μας έριξαν στη φυλακή. Τα ρούχα μας ήταν βρεγμένα και δεν μπορούσαμε να σταματήσουμε να τρέμουμε από το κρύο. Δεν μπορούσαμε να κοιμηθούμε. Ακόμα νιώθω εκείνο το κρύο στα κόκκαλά μου. Για τρεις μέρες δεν μας έδωσαν ούτε τρόφιμα, ούτε νερό. Είπα στους αστυνομικούς: “Δεν χρειαζόμαστε φαΐ, αλλά σας παρακαλώ δώστε μας νερό.” Παρακάλεσα το διοικητή να μας αφήσει να πιούμε. Είπε ξανά: “Σκάσε, Μαλάκα!” Δεν θα ξεχάσω το πρόσωπο αυτού του ανθρώπου όσο ζώ. Είχε ένα κενό στα μπροστινά του δόντια και μας έφτυνε όταν μιλούσε. Παρακολουθούσε επτά ανθρώπους να υποφέρουν από τη δίψα για τρεις μέρες και να τον παρακαλάνε για νερό.

»Σωθήκαμε τελικά όταν μας φόρτωσαν σε ένα πλοίο και μας πήγαν σε έναν καταυλισμό στην ενδοχώρα. Για δώδεκα μέρες μείναμε εκεί, πριν αρχίσουμε να περπατάμε βόρεια. Περπατούσαμε για τρεις εβδομάδες. Δεν είχαμε τίποτα να φάμε, παρά μόνο φύλλα, σαν ζώα. Πίναμε νερό από βρώμικα ποτάμια. Τα πόδια μου πρήστηκαν τόσο πολύ που έπρεπε να βγάλω τα παπούτσια μου. Όταν φτάσαμε στα σύνορα μας βρήκε ένας Αλβανός αστυνομικός και μας ρώτησε αν είμαστε πρόσφυγες. Όταν είπαμε “Ναι”, είπε πως θα μας βοηθήσει. Μας είπε να κρυφτούμε στο δάσος μέχρι να πέσει η νύχτα. Δεν τον εμπιστευόμουν, αλλά ήμουν πολύ κουρασμένος για να φύγω. Όταν έπεσε η νύχτα μας φόρτωσε στο αυτοκίνητό του. Μας

πήγε στο σπίτι του και μας άφησε να μείνουμε εκεί για μια βδομάδα. Μας αγόρασε καινούρια ρούχα. Μας έδινε φαΐ κάθε βράδυ. Μου είπε: “Μην ντρέπεστε. Και εγώ έχω ζήσει πόλεμο. Τώρα είστε οικογένεια μου και το σπίτι μου είναι και δικό σας”.

»Μετά από ένα μήνα έφτασα στην Αυστρία. Την πρώτη μέρα που ήμουν εκεί μπήκα σ’ ένα φούρνο και γνώρισα κάποιον που λεγόταν Fritz Hummel. Μου είπε πως σαράντα χρόνια πριν είχε επισκεφθεί τη Συρία και του είχαν φερθεί πολύ καλά. Μου έδωσε ρούχα, τρόφιμα, τα πάντα. Έγινε κάτι σαν δεύτερος πατέρας μου. Με πήγε σε ένα Ροταριανό όμιλο και με σύστησε σε όλη την ομάδα. Τους είπε την ιστορία μου και ρώτησε: ‘Πώς μπορούμε να τον βοηθήσουμε;’ Βρήκα μια εκκλησία και μου έδωσαν ένα μέρος να ζήσω. Αμέσως αφοσιώθηκα να μάθω τη γλώσσα. Μελετούσα γερμανικά 17 ώρες την ημέρα. Διάβαζα παιδικά βιβλία όλη μέρα, έβλεπα τηλεόραση. Προσπαθούσα να γνωρίσω όσους περισσότερους Αυστριακούς γινόταν. Μετά από επτά μήνες έπρεπε να παρουσιαστώ σε δικαστή για να καθοριστεί η ιδιότητα μου. Μπορούσα ήδη να μιλήσω τόσο καλά που ζήτησα από το δικαστή να κάνουμε τη συνέντευξη στα γερμανικά. Δεν μπορούσε να το πιστέψει. Εντυπωσιάστηκε τόσο πολύ που είχα ήδη μάθει γερμανικά, που η συνέντευξη κράτησε μόνο δέκα λεπτά. Μετά έδειξε την Συριακή μου ταυτότητα και είπε: ‘Μοχάμεντ, δεν θα την ξαναχρειαστείς ποτέ αυτή. Τώρα είσαι Αυστριακός!’»

Εικόνα 3: Ο Μοχάμεντ

<http://www.humansofnewyork.com/tagged/refugee-stories#0>

Φωτογραφίες και κείμενο © Brandon Stanton, *Humans of New York*

Βιβλιογραφία - Πηγές

Βιβλιογραφία (Ξενόγλωσση)

Action on Armed Violence (2017). *The Refugee Explosion*. Retrieved from: <https://aoav.org.uk/wp-content/uploads/2017/03/The-Refugee-Explosion.pdf>

Anagnostou, D., Kontogianni, A., Skleparis, D. and Tzogopoulos, G. (2016). *Local Government and Migrant Integration in Greece*, Eliamep. Retrieved from: https://www.academia.edu/29885219/Local_Government_and_Migrant_Integration_in_Greece

Apap, J., Besselink, L.F.M., de Groot, G., Groenendijk, K., Guild, E., Niessen, J. and Pratt, S. (2006). *The Nexus between Immigration, Integration and Citizenship in the EU*. Centre for European Policy Studies, pp.1-65.

Banting, K. and Kymlicka, W. (2013). Is There Really a Retreat from Multiculturalism Policies?. *Comparative European Politics*, 11(5), 577–98

Bevelander, P. and Pendakur, R (2014). The labour market integration of refugee and family reunion immigrants: a comparison of outcomes in Canada and Sweden. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(5), pp.689-709.

Cattell, V., Dines, N., Gesler, W. and Curtis, S. (2008). Mingling, observing, and lingering: everyday public spaces and their implications for well-being and social relations. *Health and Place*, 14(3), pp. 544–561.

Delander, L., Hammarstedt, M., Månsson, J. and Nyberg, E. (2005). Integration of Immigrants: The role of language proficiency and experience. *Evaluation Review*, 29(1), pp.24-41.

Derbyshire, V. (2018). *Children ‘attempting suicide’ at Greek refugee camp*. BBC. Retrieved from: <https://www.bbc.co.uk/programmes/p06jmg53>

Directorate of Integration and Diversity (2018). *The introduction Programme*. Retrieved from: <https://www.imdi.no/en/the-introduction-programme/the-introduction-programme/>

Dreher, T. and Mowbray, J. (2012). *The Power of One on One: Human Libraries and the Challenges of Antiracism Work*. UTS Shopfront Monograph Series, No. 7, Sydney: UTSePress.

EKKE (2017). *MIGHEAL - Health Inequalities Among Migrant Population: Final Report & Short Policy Guide*. Retrieved from: https://1a3c486a-eee2-4280-84c2-a1916b71edc4.filesusr.com/ugd/e4b79e_11c36cc7461f-48d4abddd1deb32d5e70.pdf

Ersanilli, E. and Koopmans, R. (2011). Do Immigrant Integration Policies Matter? A Three-Country Comparison among Turkish Immigrants. *West European Politics*, 34(2), pp.208-234.

Ersanilli, E. and Koopmans, R. (2010). Rewarding Integration? Citizenship Regulations and the Socio-Cultural Integration of Immigrants in the Netherlands, France and Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(5), pp.773-791.

Fazel, M., Reed, R.V., Panter-Brick, C., and Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *Lancet*, 379, pp.266-282.

Gerodimos, R. and Edlund, S. (2016). *Onward Movements*. YouTube video. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=Dhc1Lwm7Tfc>

Goodman, S. and Wright, M. (2015). Does Mandatory Integration Matter? Effects of Civic Requirements on Immigrant Socio-economic and Political Outcomes. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(12), pp.1885-1908.

Goodman, S. (2010). Integration Requirements for Integration's Sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(5), pp.753-772.

Hansen, R. (2012). *The Centrality of Employment in Immigrant Integration in Europe*. Migration Policy Institute, pp.1-17.

Higgins, A. (2015). Norway Offers Migrants a Lesson in How to Treat Women. *New York Times*. Retrieved from: <https://www.nytimes.com/2015/12/20/world/europe/norway-offers-migrants-a-lesson-in-how-to-treat-women.html>

Höhler, G. (2019). Flüchtlinge in der Hölle von Moria: 'Hier gilt nur das Gesetz der Gewalt'. *Handelsblatt*. Retrieved from: <https://www.handelsblatt.com/politik/international/europas-schande-fluechtlinge-in-der-hoelle-von-moria-hier-gilt-nur-das-gesetz-der-gewalt/23786732.html?ticket=ST-1406039-4KyBdgkzEPFjPoLfbzbggh-ap1>

Huang, X. and Liu, C. Y. (2018). Welcoming Cities: Immigration Policy at the Local Government Level. *Urban Affairs Review*, 54(1), pp.3-32.

Humans Of New York (2015). "But what could I do? I had no choice. Then two weeks later she called with even worse news". Refugee Stories. Retrieved from: <http://www.humansofnewyork.com/tagged/refugee-stories#0>

IMDi (2018). *The introduction programme*. Retrieved from: <https://www.imdi.no/en/the-introduction-programme/the-introduction-programme/>

Jacobs, D. and Rea, A. (2007). *The end of national models? Integration courses and citizenship trajectories in Europe*. Archive of European Integration, pp.1-18.

Jean, S., Causa, O., Jimenez, M. and Wanner, I. (2007). *Migration in OECD countries: Labour market impact and integration issues*. OECD Economics Department Working Papers, No. 562

Joppke, C. (2017). Civic integration in Western Europe: three debates. *West European Politics*, 40(6), pp.1153-1176.

Joppke, C. (2007a). Beyond national models: Civic integration policies for immigrants in Western Europe. *West European Politics*, 30(1), pp.1-22.

Joppke, C. (2007b). Transformation of Immigrant Integration: Civic Integration and Antidiscrimination in the Netherlands, France, and Germany. *World Politics*, 59(02), pp.243-273.

Kindler, M., Ratcheva, V. and Piechowska, M. (2015). *Social networks, social capital and migrant integration at local level: European literature review*. The Institute for Research into Superdiversity (IRiS) Working Paper Series, 6, pp.1-22.

Kirby, E.J. (2016). *Teaching migrants how to behave*. BBC. Retrieved from: <https://www.bbc.com/news/magazine-35353310>

Koopmans, R. (2013). Multiculturalism and Immigration. *Annual Review of Sociology*, 39, 147-69.

Korteweg, A. C. and Triadafilopoulos, T. (2015). Is multiculturalism dead? Groups, governments and the 'real work of integration'. *Ethnic and Racial Studies*, 38(5), pp.663-680.

Kymlicka, W. (2012). *Multiculturalism: Success, Failure, and the Future*. Working Paper, Migration Policy Institute, Washington, DC

Lemaître, G. (2007). *The Integration of Immigrants into the Labour Market: The Case of Sweden*. OECD Social, Employment, and Migration Working Papers, 48.

Martinovic, B., Tubergen, F. and Maas, I. (2009). Changes in immigrants' social integration during the stay in the host country: The case of non-western immigrants in the Netherlands. *Social Science Research*, 38(4), pp.870-882.

Mihailidis, P. and Diggs, V. (2010). From Information Reserve to Media Literacy Learning Commons: Revisiting the 21st Century Library as the Home for Media Literacy Education. *Public Library Quarterly*, 29(4), 279–292.

Ministry of Children, Equality and Social Inclusion (2009). *Introductory Programmes and Norwegian Language Instruction for Newly Arrived Immigrants*. Retrieved from: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/rydde-mappe/temainnhold/introductory-programmeme-and-norwegian-lan.html?id=477798>

Ministry of Migration Policy (2018). *Profile of Beneficiaries of International Protection 2013-2018*. Retrieved from: http://asylo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/06/Beneficiaries_dashboard-18062018.pdf

Naidoo, K. (2018). *Another winter of discontent on the Greek islands*. Amnesty International. Retrieved from: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/11/another-winter-of-discontent-on-the-greek-islands/>

Organisation for Economic Co-operation and Development (2018). *Economic Survey of Greece 2018*. Retrieved from: <http://www.oecd.org/greece/economic-survey-greece.htm>

Oxfam (2019). *Vulnerable and abandoned: How the Greek reception system is failing to protect the most vulnerable people seeking asylum*. Oxfam Media Briefing. Retrieved from: <http://www.vox.no/no/global-meny/English/Immigrant-integration/>

Phillimore, J. (2012). Implementing integration in the UK: lessons for integration theory, policy and practice. *Policy & Politics*, 40(4), pp.525-545.

Putnam, R.D. (2007). E pluribus unum: Diversity and community in the twenty-first century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30(2), pp.137–174.

Saggar, S. and Somerville, W. (2012). *Building a British Model of Integration in an Era of Immigration: Policy Lessons for Government*. Transatlantic Council on Migration, Migration Policy Institute

Slobodin, O., and de Jonh, J.T.V.M. (2015). Mental health interventions for traumatized asylum seekers and refugees: What do we know about their efficacy?. *International Journal of Social Psychiatry*, 61(1), pp.17-26.

Stewart, M., Simich, L., Shizha, E., Makumbe, K. and Makwarimba, E. (2012). Supporting African refugees in Canada: insights from a support intervention. *Health and Social Care in the Community*, 20(5), pp.516-527.

UN High Commissioner for Refugees (2017). *Europe Refugee Emergency*. Retrieved from: <http://www.unhcr.gr>

UN High Commissioner for Refugees (2014). *UNHCR observations on the current asylum system in Greece*. Retrieved from: <https://www.refworld.org/docid/54cb3af34.html>

Varheim, A. (2014). Trust and the role of the public library in the integration of refugees: The case of a Northern Norwegian city. *Journal of Librarianship and Information Science*, 46(1), pp.62-69.

VOX (2007). *Immigrant Integration*. Retrieved from: <http://www.vox.no/no/global-meny/English/Immigrant-integration/>

Watson, G. W. (2015). "You shouldn't have to suffer for being who you are": *An Examination of the Human Library Strategy for Challenging Prejudice and Increasing Respect for Difference*. PhD Thesis, Faculty of Humanities, Centre for Human Rights Education, Curtin University

Βιβλιογραφία (Ελληνική)

Αυγή, Η (2019). Δ. Βίτσας: Οι πρόσφυγες δεν είναι εισβολείς, υπάρχει σχέδιο φασιστών και ακροδεξιών να φοβίσουν τον κόσμο, ενόψει δημοτικών εκλογών. Retrieved from: <http://www.avgi.gr/article/10836/9731734/d-bitsas-oi-prosphyges-den-einai-eisboleis-yparchei-schedio-phasiston-kai-akrodexion-na-phobisoun-ton-kosmo-enopsei-demotikon-eklogon>

ΔιαΝΕΟσις (2018). «Εκθεση Παρουσίασης Της Ελληνικής Εκδοχής Του 7 ου Γύρου Της Παγκόσμιας Έρευνα Αξιών (World Values Survey-7)». Retrieved from:

<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSEventsShow.jsp?ID=388>

ΔιαΝΕΟσις (2016). Το Προσφυγικό Πρόβλημα και οι Έλληνες. Retrieved from : https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/02/immigration_04.pdf

ΔιαΝΕΟσις (2015). Η Άποψη Των Ελλήνων Για Τους Μετανάστες Και Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα. Retrieved from: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2016/02/ti_pistevoun_oi_ellines_spreads_C.pdf

ΕΚΚΕ (2012). *Ένταξη των μεταναστών – Αντιλήψεις, πολιτικές, πρακτικές*. Retrieved from: <https://www.ekke.gr/projects/metanalysis/research.php>

Ελληνική Αστυνομία (2018). Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης 2018. Retrieved from: http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&perform=view&id=78538&Itemid=73&lang

Επιστημονική Επιτροπή για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων (2017). Το Έργο της Εκπαίδευσης των Προσφύγων. Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων. Retrieved from: http://www.minedu.gov.gr/publications/docs2017/16_06_17_Epistimoniki_Epitropi_Prosfygon_YPPETH_Apotimisi_Protaseis_2016_2017_Final.pdf

Ναυτεμπορική (2019). Ε.Ε: Σε χαμηλό πενταετίας οι αφίξεις μεταναστών - Ποια προβλήματα δεν έχουν επιλυθεί στην Ελλάδα. Retrieved from: <https://www.naftemporiki.gr/story/1451099/ee-se-xamilo-pentaetias-oi-afikseis-metanaston-poia-problimata-den-exoun-epiluthei-stin-ellada>

Νόμος 4332 (2015). Τροποποίηση Διατάξεων Κωδικα Ελληνικής Ιθαγένειας. Retrieved from: <https://www.synigoros.gr/resources/4332.pdf>

Νόμος 4375 (2016). Οργάνωση και λειτουργία Υπηρεσίας Ασύλου, Αρχής Προσφυγών, Υπηρεσίας Υποδοχής και Ταυτοποίησης και άλλες διατάξεις. Retrieved from: <https://www.synigoros.gr/resources/docs/n-4375-2016.pdf>

Παπαματθαίου, Μ. (2016). Πως θα καθίσουν στα θρανία 20.000 προσφυγόπουλα. Βήμα, Το

Ρόκου, Λ. (2015). Η Καλοκαιρινή Εκστρατεία στις βιβλιοθήκες κρύβει λογοτεχνικούς θησαυρούς. *Propaganda*

Σταθάτος, Η. (2017). Η βία και οι βόμβες «παράγουν» πρόσφυγες. Βήμα, Το. Retrieved from: <https://www.tovima.gr/2017/04/01/society/i-bia-kai-oi-bombes-paragoyn-prosfyges/>

Τριανταφύλλου, Σ. (2015). Πλουραλισμός, πολυπολιτισμικότητα, ενσωμάτωση, αφομοίωση. Εκδ. Πατάκη

Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής (2018). Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη. Retrieved from: <http://www.opengov.gr/immigration/?p=794>

Υπουργείο Εσωτερικών, Γενική Γραμματεία Πληθυσμού και Κοινωνικής Συνοχής (2013). Εθνική Στρατηγική για την ένταξη των πολιτών τρίτων χωρών. Retrieved from: http://www.ypes.gr/userfiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/ethniki_stratigiki.pdf

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Επιστημονική Επιτροπή για τη Στήριξη των Παιδιών των Προσφύγων (2016). Το έργο της εκπαίδευσης των προσφύγων. Retrieved from: http://www.minedu.gov.gr/publications/docs2017/16_06_17_Epistimoniki_Epitropi_Prosfygon_YPPETH_Apotimisi_Protaseis_2016_2017_Final.pdf

Χόνδρος, Δ. (2016). Το Προσφυγικό και η κορυφή του παγόβουνου. Το Βήμα της Κυριακής

Human Rights Watch (2018). Ελλάδα: Άθλιες οι Συνθήκες για τους Αιτούντες Άσυλο στη Λέσβο. Retrieved from: <https://www.hrw.org/el/news/2018/11/21/324489>

Reader.gr (2019). «Αδιανόητα απάνθρωπες συνθήκες στη Μόρια» - Συγκλονίζει η Σέρσει του Game of Thrones από τη Λέσβο (vid). Retrieved from: <https://www.reader.gr/news/koinonia/adianoita-apanthropes-synthikes-sti-moria-syglonizei-i-sersei-toy-game-thrones-apo-ti>

Ευρωπαϊκή Ένωση (σύνδεσμοι, αναφορές)

EU, EWSI (2018). 'New Perspective' Action Plan for Greece. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/action-plan-new-perspective>

EU, EWSI (2017). *Governance of migrant integration in Greece*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/governance/greece>

EU, EWSI (2016). *Integration Action Plan*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/news/europe-integration-action-plan-of-third-country-nationals-launched>

EU, EWSI (2009). *Programme of the Greek language and history courses for immigrant mothers (identified via a study undertaken by the Committee of the Regions)*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/programme-of-the-greek-language-and-history-courses-for-immigrant-mothers-identified-via-a-study-undertaken-by-the-committee-of-the-regions>

EU, EWSI (2014). *Youth included - A European project to increase migrants' participation in youth activities*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/intpract/youth-included---a-european-project-to-increase-migrants-participation-in-youth-activities>

EU Integration Practices: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/integration-practices>

European Union Agency For Fundamental Rights: <https://fra.europa.eu/en>

Eurostat (2018). *Asylum and first time asylum applicants - annual aggregated data (rounded)*. Retrieved from: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tps00191&plugin=1>

Ιστοσελίδες

Eix Fort Pienc: <https://www.eixfortpienc.com/>

Future Library, Stavros Niarchos Foundation: <https://www.snf.org/en/initiatives/other/future-library/>

Human Library: <http://humanlibrary.org/>

Humans of New York: <http://www.humansofnewyork.com>

International Rescue Committee: <https://www.rescue.org/country/greece>

Migrant Integration Policy Index: <http://www.mipex.eu/greece>

Migrant Participation Project: <http://www.migrant-participation.eu/>

Musée de l'Histoire de l'Immigration: <http://www.histoire-immigration.fr>

La Maison Des Journalistes: <http://www.maisondesjournalistes.org/>

Living Library, Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/youth/living-library>

L'Oeil de La Maison des Journalistes: <https://www.oeil-maisondesjournalistes.fr/>

Operational Porta Refugee Situations: <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>

Organização Cooperativa para o Desenvolvimento Integrado: <http://www.taipa-desenvolvimento.pt/>

The Refugee Project: <http://refugeeproject.eu/en>

The UnBulgarians: <http://www.multikulti.bg/unbulgarians/indexen.html>

Unicef: <https://data2.unhcr.org/en/documents/details/55913>

Youth Included. A European project to increase youth participation:
<https://youthincludedblog.wordpress.com/>

Welcoming Cities: <https://welcomingcities.org.au/>

Welcoming America: <https://www.welcomingamerica.org/>

Υπηρεσίες μιας στάσης, Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής: <http://www.immigration.gov.gr/web/guest/yperesies-mias-stasis>

Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής: <https://mko.ypes.gr/>

Υπουργείο Μεταναστευτικής Πολιτικής, Οργανώσεις Ενταγμένες στο
Εθνικό Μητρώο Ελληνικών και Ξένων ΜΚΟ: https://mko.ypes.gr/home_in_mitroo_report

Ζωντανή Βιβλιοθήκη: <http://humanlibrary.gr/index.php/el/>

Φιλόξενες Πόλεις για τους Πρόσφυγες, Ίδρυμα Μαριάννα
Β. Βαρδινογιάννη: <http://www.mvnfoundation.gr/el/%CF%86%CE%B9%CE%BB%CF%8C%CE%BE%CE%B5%CE%BD%CE%B5%CF%82-%CF%80%CF%8C%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CF%80%CF%81%CF%8C%CF%83%CF%86%CF%85%CE%B3%CE%B5%CF%82-2/>

Icons made by Freepik from: www.flaticon.com

Maps and images made by Minestrone, Ajh1492, Andriyko_UA, Lokal_Profil, User:Pmx, available at Wikimedia Commons: https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page

diaNEOsis

diaNEOsis

diaNEOsis

diaNEOsis

diaNEOsis